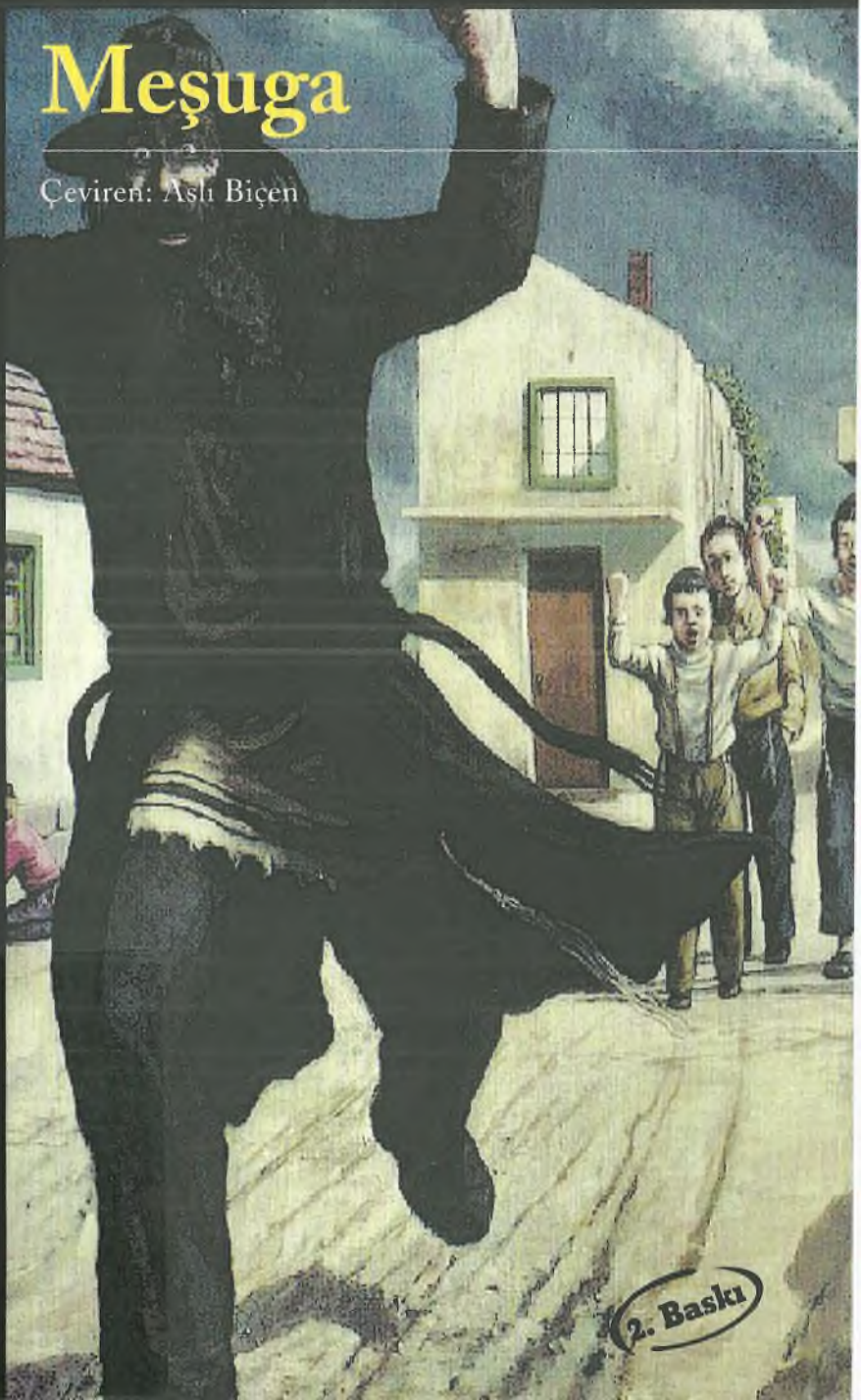
Isaac Bashevis Singer

Meşuga

ROMAN

Çeviren: Aslı Biçen

2. Baskı

MEŞUGA

Isaac Bashevis Singer 1904'te Polonya'da doğdu. Babası ve büyükbabası hahamdı, kendisi de Varşova'da hahamlık eğitimi aldı. 1935'te ABD'ye göç etti ve New York'ta yayınlanan *Jewish Daily Forward* gazetesinde muhabir ve köşe yazarı olarak çalıştı. İlk yazılarını İbranice kaleme alan Singer, sonraları Yidiş yazmaya başladı. Spinoza, Gogol ve Dostoyevski'nin yapıtlarının yanı sıra, Yahudi kültürünün özünü içeren Kabala ve Talmud'dan etkilendi. Geleneklere bağlılık ile yenilikçilik, dini inanç ile laik düşünce arasındaki çatışma, onun öykü ve romanlarının başlıca temasıdır. "Kökleri Leh-Yahudi kültürel geleneğine dayanan ve evrensel insanlık hallerini hayata geçiren düzyazılarıyla" 1978'de Nobel Ödülü'ne layık görüldü. Edebiyat çevrelerince yirminci yüzyılın en önemli öykü yazarlarından biri olarak kabul edilen Singer, 1991 yılında öldü.

Başlıca yapıtları

Öykü: *Gimpel the Fool and Other Stories* [Budala Gimpel ve Başka Öyküler], 1953; *The Spinoza of Market Street* [Çarşı Caddesinin Spinozası], 1961; *Short Friday and Other Stories* [Kısa Cuma ve Başka Öyküler], 1964; *The Séance and Other Stories* [Seans ve Başka Öyküler], 1968; *A Friend of Kafka* [Kafka'nın Bir Arkadaşı], 1970; *A Crown of Feathers and Other Stories* [Tüyden Bir Taç ve Başka Öyküler], 1973; *Passions and Other Stories* [Tutkular ve Başka Öyküler], 1975; *Collected Stories*, 1986 (*Toplu Öyküler*, YKY, 2002).

Roman: *Satan in Goray* [Şeytan Goray'da], 1935; *The Magician of Lublin* [Lublinli Sihirbaz], 1961; *The Slave* [Köle], 1962; *The Manor* [Malikâne], 1967; *Enemies: A Love Story* [Düşmanlar: Bir Aşk Hikâyesi], 1972; *Meshugah*, 1994 (*Meşuga*, YKY, 2003).

Anı: *A Little Boy in Search of God* [Tanrıyı Arayan Küçük Bir Çocuk], 1976; *A Young Man in Search of Love* [Aşkı Arayan Genç Bir Adam], 1978.

Aslı Biçen 1970'te Bursa'da doğdu. Boğaziçi Üniversitesi, İngiliz Filolojisi Bölümü'nü bitirdi. Julio Cortazar'dan *62 Maket Seti*'ni, Djuna Barnes'tan *Geceyi Anlat Bana*'yı, Carlos Fuentes'ten *Doğmamış Kristof*'u, Salman Rushdie'den *Geceyarısı Çocukları*'nı, John Fowles'tan *Fransız Teğmenin Kadını*'nı dilimize çevirdi. William Faulkner'dan *Absalom, Absalom!* ve Charles Dickens'tan *Kasvetli Ev* 2001'de, Louis Breger'den *Freud: Görüntünün Ortasındaki Karanlık* ve Singer'dan *Toplu Öyküler* 2002'de, Gilbert Adair'den *Kapalı Kitap* ile *Kulenin Anahtarı* ve Singer'dan *Meşuga* 2003'te Yapı Kredi Yayınları tarafından yayımlandı.

Isaac Bashevis Singer'ın
YKY'deki öteki kitabı:

Toplu Öyküler *(2002)*

ISAAC BASHEVIS SINGER

Meşuga

ÇEVİREN:
ASLI BİÇEN

ROMAN

YKY
İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları - 1817
Edebiyat - 500

Meşuga / Isaac Bashevis Singer
Özgün Adı: Meshugah
İngilizceden Çeviren: Aslı Biçen

Kitap Editörü: Ayça Sabuncuoğlu
Düzelti: İncilay Yılmazyurt

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel
Baskı: Şefik Matbaası

Çeviriye Temel Alınan Baskı: Farrar Straus Giroux, New York, 1994
1. Baskı: İstanbul, Nisan 2003
2. Baskı: İstanbul, Mayıs 2003
ISBN 975-08-0573-9

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2001
Copyright © 1994 by Isaac Bashevis Singer

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
Bilgi Hattı: (0 212) 473 0 444
http://www.yapikrediyayinlari.com
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://www.estore.com.tr/bulvar/yky
www. teleweb.com.tr

Meşuga: Çılgın, üşütük, çatlak anlamına gelen Yidiş bir kelime.

BİRİNCİ BÖLÜM

Bir

Hitler'in kamplarında öldüğünü düşündüğüm birisinin aniden sapasağlam karşıma çıkması olmadık şey değildi. Genelde şaşkınlığımı gizlemeye çalışırdım. İşi duygusallığa, melodrama dökmenin ya da karşımdakine onun ölümüne kendimi alıştırdığımı belli etmenin ne âlemi vardı? Ama 1952 baharında bir gün, New York'ta, çalıştığım Yidiş gazetesinde, büromun kapısı açılıp da içeri Max Aberdam girdiğinde irkilmiş ve sararmış olmalıyım zira "Korkma, seni gırtlaklamak için Öte Taraftan gelmedim!" diye gürlediğini duydum.

Ayağa kalkıp ona sarılmaya yeltendim ama o elini uzatınca tokalaşmakla yetindim. Hâlâ fular ve geniş kenarlı pelüş şapka takıyordu. Benden çok daha uzundu. Onu Varşova'da son gördüğümden beri fazla değişmemişti ama sakalında birkaç beyaz tel gözüme ilişti. Sadece göbeği büyümüştü. Evet, karşımda duran aynı Max Aberdam'dı, Varşovalı ressam ve yazar babası, şanlı yemek, içki ve kadın düşkünü. İki parmağı arasında bir puro vardı, yeleğinden altın zincir sarkıyordu, gömleğinin manşetlerinde mücevherli kol düğmeleri parıldıyordu. Max Aberdam konuşmaz, bağırırdı – tarzı buydu. Yüksek sesle ilan etti: "Mesih geldi, ben de dirildim. Kendi gazetende çıkan haberleri okumuyor musun, yoksa esas ölü sen misin? Öyleyse mezarına geri dön."

"Hayattayım, hayattayım."

"Sen buna hayat mı diyorsun? Duman dolu bir büroya tıkılmış, yazım hatalarını düzeltiyorsun. Bunu bir ceset de yapabilir. Dışarıya bahar geldi, en azından takvim öyle diyor. Fark

ettin mi, New York'ta bahar diye bir şey yok – ya donuyorsun ya yanıyorsun. Hadi öğle yemeğine çıkalım, bak gelmezsen seni ringa gibi lime lime ederim."

"Yukarıdan düzeltmeleri bekliyorlar. Bir iki dakikalık işim var."

Ona "sen" mi yoksa "siz" mi desem bilemiyordum. Benden neredeyse otuz yaş büyüktü. Gür sesi dışarıdan da duyulmuş, pek çok gazeteci arkadaşım açık kapıdan içeriyi kolaçan etmişti. Hepsi bana gülmüş, hatta biri yine bir akıl hastasının ziyaretime geldiğini düşünerek göz kırpmıştı. Gazetede nasihat sütununu yazmaya başladığımdan beri büroma tuhaf tuhaf tipler geliyordu – ortadan kaybolmuş kocaların bunalıma girmiş karıları, dünyayı kurtarma planları yapan delikanlılar, dudak uçuklatan bir keşifte bulunduklarına kanaat getirmiş okurlar. Ziyaretçilerimden biri bana Stalin'in, Haman'ın dünyaya yeniden gelmiş hali olduğunu çıtlatmıştı. Hızla "Bilim Adamları İnsanların İki Yüz Yaşma Kadar Yaşayacaklarını Tahmin Ediyor" makalemdeki düzeltmelere baktım ve onuncu kata götürmesi için makaleyi asansör görevlisine verdim.

Aşağı inmek için bindiğimiz asansör, öğle yemeği için kafeteryaya giden yazarlar ve dizgicilerle doluydu. Ama Max Aberdam hepsinin sesini bastırıyordu: "Amerika'da olduğumu bilmiyor muydun? Sen nerde yaşıyorsun – Kaos Âleminde mi? Haftalardır sana ulaşmaya çalışıyorum. Yidiş gazetelerin hepsi aynı. Telefon açıp birini istiyorsun, sana beklemeni söylüyorlar ama hiçbir şey olmuyor – unutup gidiyorlar. Ayda mı yaşıyorsun? Ofisinde kendi telefonun yok mu?"

Dışarıya çıktığımızda kafeteryaya gitmeyi teklif ettim ama Max yanaşmadı: "Garson gibi tepsi taşıyacak hale düşmedim daha. Taksi!" Bindiğimiz taksi bizi sadece birkaç blok ötede, İkinci Caddedeki bir lokantaya götürdü. Şoför, kendisinin de Varşovalı olduğunu, Max Aberdam'la ailesini tanıdığını söyledi. Benim sütunumun da sadık okuruymuş. Max ona kartvizitini uzatıp yüklüce de bir bahşiş verdi. Rapaport'ta, yani seçtiği lokantada onu herkes tanıyordu. Bizi, bir sepet taze küçük ekmek, bir kâse haşlanmış bezelye, birer tabak turşu ve lahana tuzlamasıyla süslenmiş bir masaya buyur ettiler.

Garson, Max'ı tanıdığı için bize gülümsedi. Max kendisine portakal suyu ve et suyu jölesi içinde soğuk sazan, vejetaryen olduğum için bana sebzeli omlet sipariş etti. Yemeğini yerken purosunu çakmağıyla yaktı. Lokmasını çiğniyor, dumanını tüttürüyor ve bağırıyordu: "Demek Amerika'da köşe yazarı oldun! Geçen pazar radyoda, duyguları bastırmak filan gibi saçma sapan şeyler üzerine zırvaladığını duydum. Dostum, her şeyimi kaybetmiş olabilirim ama en azından biraz izan duygum kaldı. Gırtlağıma kadar borca batmış olsam da Yaradana borcum yok: Bize Hitlerler, Stalinler gönderdiği müddetçe, O *onların* Tanrısı, benim değil."

"Savaş sırasında neredeydin?" diye sordum.

"Nerede değildim ki? Bialistok, Vilna, Kovno, Şangay, sonra San Francisco. Bütün Yahudi zulümlerini çektim. Şangay'da matbaacılık yaptım. *Şyta Mekubbetzet, Ritba* ve *Raşa*'yı yayınladım. Düzelti ve dizgi işlerini gayet iyi biliyorum. Bizzat tezgâhın başına geçip dizgicilik yaptığım da oldu. Yahudilerin deli olduğunu bilirdim ama aileleri fırınlara atılırken Çin'de yeşiva[1] kurup, 'bayram günü yumurtlanan yumurta' yenir mi yenmez mi diye didişebileceklerini ben bile tahmin edemezdim. Varşova'daki eski bir rakibim bana vize gönderdi de Amerika'ya kaçabildim. En iyi dostlarım beni kaderime terk etti, düşmanımsa kurtardı. Artık hiçbir şeye şaşmıyorum."

Purosunun külünü fincan tabağına silkeledi. "Birisi bana Şangay'da dizgicilik yapacağımı, Yahudilerin kendi devletlerini kuracağını, New York'ta borsa spekülatörü olacağımı söylese gülerdim. Ama bütün bu acayiplikler oldu – tabii hayal görmüyorsam. Yesene Aaron, sallanma. Amerika'da doğru düzgün kahve bulunmuyor. Garson! Kahve istedim ben, bulaşık suyu değil!"

Yemek yemeyi sürdürürken, 1939 ila 1952 arasında yaşadığı bazı şeyleri anlattı bana. 1939 Eylül'ünde karısıyla çocuklarını Varşova'da bırakmış, kayınpederi ve binlerce erkekle birlikte Praga Köprüsünden, çoktan Bolşeviklerin eline geçmiş olan Bialistok'a kaçmış. Oraya gittiğinde, eskiden bağışlar ve harçlıklarla beslediği bir grup yazar onu kapitalistlikle, faşistlikle, halk düşmanlığıyla suçlamış. Tutuklanmış, Moskova'daki Lub-

yanka hapishanesinde duvarın önüne dikilip kurşuna dizilmesine ramak kalmış ama tam o sırada, KGB'de çalışan bir Parti görevlisi olan eski muhasebecisi onu tanımış ve kurtarmış. Doğuya kaçmış ve bir dizi mucizenin ardından soluğu Şangay'da almış.

Max'ın karısıyla iki kızı Stutthof'ta ölmüşler. Amerika'ya geldikten sonra bir zamanlar eserlerini satın aldığı San Franciscolu bir heykeltıraşın dul karısıyla tanışmış. İki haftada evlenmişler. "Çılgınlıktı, tam bir çılgınlık!" diye bağırdı Max. "İblisler gözlerimi kör etmiş olmalı. Onunla nikâh örtüsünün altına geçtiğimiz günün ertesi günü, derin bir bataklığa düştüğümü anladım. Serseri mayın gibi gezmekten usanmıştım. Şangay'da Koreli bir kadınla birlikteydim, müthiş bir mahluktu ama onu Amerika'ya getiremedim. Şimdiki karım, Priva, hep hasta, hem biraz da psikotik. Ruhlardan titreşimler alan bir medyum olduğuna kanaat getirdi. Ruh çağırma tahtası vasıtasıyla, ölmüş kocasıyla muhabbet ediyor. Hayalet resimleri yapıyor. New York'ta kendimi yine evimde hissettim – bizim Lodz ve Varşova'da kim varsa hepsi burada.

"Hatta uzak bir akraba bile buldum, feci zengin, milyoner, adı da Bay Wolbromer. Kayıp kardeşini bulmuş gibi beni bağrına bastı. Bir sürü evi var, uzun zaman önce, Wall Street gümlediğinde aldığı hisse senetleri var, son zamanlarda fiyatları arttıkça artıyor. Bana yüklüce bir borç verdi, ben de borsa spekülatörü oldum. Anlaşılan buradaki göçmenlerin çoğu Almanya'dan küçük bir tazminat almış, onunla ne yapacaklarını da bilmiyorlar. Onların menajeri oldum. Hisseler, bonolar, ortak fonlar alıyorum, şu anda her şeyin fiyatı yükseliyor. Tabii borsa sonsuza kadar yükselmeyecek. Ama bu arada müşterilerimin üç beş kuruşu, bankaya yatırılsa kazanacağının üç katı fazla para getirecek. Garson, bu kahve buz gibi!"

"Siz soğuttunuz," dedi garson.

Max Aberdam purosunu bırakıp küçük madeni bir kutu çıkarttı, içinden iki hap alıp ağzına attı. Bardaktaki sudan büyük bir yudum aldı ve ekledi: "İlaçlar ve iman sayesinde yaşıyorum – ama Tanrıya değil, kendi çılgın şansıma iman ettim."

Lokantadan çıktığımızda Max'a işe dönmek zorunda olduğumu söyledim ama o razı gelmedi. "Bugün bana ait. Haftalardır seni arıyorum. Gazetelere ilan vermeyi bile düşündüm. Pazar günü radyoda sesini duyunca bütün işlerimi bir kenara bırakmaya karar verdim ve bir taksiye atladığım gibi soluğu Doğu Broadway'de aldım. Güpegündüz, deliğine giren bir sıçan gibi metroya binmek için yeraltına inemem doğrusu. Müşterilerimin çoğu kadın, Polonyalı göçmenler, dolar hesabı tutmayı öğrenememişler. Gettolarda ve toplama kamplarında deliden beter olmuşlar. Onlara kazançtan belli bir yüzde aldığımı söyleyince, sanki hayır işi yapıyormuşum gibi bana teşekkür ediyorlar. Bütün o şirketlerin –hisselerini satın aldıklarımın– ne ürettikleri konusunda hiçbir fikrim yok. Harry Treibitcher diye bir simsarım var, bana ne alıp ne satacağımı söylüyor, ben de dediklerini harfiyen yerine getiriyorum. Arada bir kendi kafamı da kullanıyorum, ekonomi dergilerini, sözde uzmanları filan okuyorum. Galiba biraz riske de atılıyorum. Eminim er ya da geç müşterilerimi hayal kırıklığına uğratacağım ama kadınları hayal kırıklığına uğratmak en büyük meziyetim olmuştur hep. Durmadan kendimden bahsediyorum. Sen ne âlemdesin?" İkinci Caddede yürümeye devam ettik.

"Maalesef ben de kadınları hayal kırıklığına uğratıyorum."

Max Aberdam'ın siyah gözleri ışıldadı. "Şu geçen radyo konuşmanı duyunca ben de senin bir ahlak bekçisi, vaiz, Amerikan azizi ya da o neviden münasebetsiz bir şey olduğunu sanmıştım. Oswald Spengler'in Birinci Dünya Savaşından sonra kehanette bulunduğu her şey İkinciden sonra gerçekleşti. Troçki'nin sürekli devrimi gözlerimizin önünde sahnelendi. Bütün bunlar toplumsal mıydı, tinsel miydi, yoksa Tanrının deliliğinin sonucu muydu bilemiyorum. Ona profesörler karar versin. Ben kendi gözlerimin gördüğünü bilirim."

"Peki ne görüyorlar?" diye sordum.

"Dünya iyice *meşuga* oldu. Olacağı varmış."

Max Aberdam içini çekti. "Fazla yemek yemem yasak," dedi. "Kalbim pek de iyi çalışmıyor. Ama birisi bana Yahudi yemeği getirdi mi her şeyi unutuyorum. Bu bakımdan atalarımızdan İshak'a benziyorum. Yakup, İshak'a blintzeler, knişler ve

kaşa varnişkeler[2] ikram edince İshak da kör numarasına yatmış, Esav yerine Yakup'u kutsamıştı. Paralarını idare ettiğim bütün kadınlar bana biraz âşık. Yapacak bir şey yok. Kocalarını, çocuklarını, kardeşlerini kaybetmişler. Çoğu tekrar evlenemeyecek kadar yaşlı. İnsanın birini sevmesi lazım, yoksa mum gibi erir gider. Aslında ben onların kurbanıyım. Bana öyle bakma: Tanrı esirgesin, jigolo filan değilim. Onların kasabalarını, yörelerini bilirdim. Ailelerini tanırdım. Yidişlerini konuşuyorum. Neden inkâr edeyim? Onları seviyorum da. Ben on ikiyle seksen dokuz yaşları arasındaki her kadına âşık olabilen erkeklerdenim. Gençliğimde de öyleydim, şimdi de öyle. Bu gönül maceraları yüzünden başıma ne dertler geldi, kim bilir kimlere ne acılar çektirdim, sadece Cennetin yedinci katında oturmuş bize eziyet eden bilir. Onlarla konuşuyorum, fıkralar anlatıyorum. Hepsini gözümde genç kız olduklarına inandırıyorum. Doğru da. Gençliklerinden bu yana ne kadar zaman geçti ki? Daha dün gibi. Çoğuyla eskiden tanışıklığım var, kimileriyle yatmıştım bile. Paylarını postayla göndermemi istemiyorlar. Çeki kendi elimle teslim etmem gerekiyor. Damat adayıymışım gibi bana kıkırdıyor, cilve yapıyorlar. Gel, seni biriyle tanıştıracağım."

"İşe dönmem lazım."

"Bugün ağzınla kuş tutsan seni bir yere bırakmam. Yarım gün işe gitmedin diye gazeten batmaz. Bir kere seni Priva'yla tanıştırmak istiyorum. Benim başımın belası ama senin sadık bir okurun. Bütün takma isimlerinle yazdığın bütün yazılarını okuyor. Ona her sabah gazete almazsam iblislerini toplayıp beni kemik yığınına çevirir. Bu sabah ona seni arayacağımı, bulursam belki eve getireceğimi söyleyince acayip heyecanlandı. Aaron Greidinger eve misafir gelecek! Onun için Yaradanın sadece bir merhale altındasın. Bana defalarca onu senin hayatta tuttuğunu söyledi. Sen ve yazıların olmasa çoktan intihar ederdi, ben de dul kalırdım. Yani benimle gelmek zorundasın. Hem bugün müşterilerimden birine çekini teslim etmem gerekiyor. O da okurun. Tanırsın, eskiden Varşova'daki Yazarlar Kulübüne gelirdi. Ona 'edebiyat ilavesi' derdik."

"Adı ne?"

"İrka Şmelkes."

"İrka Şmelkes hayatta demek!" diye bağırdım.

"Yaşadığına hayat denebilirse, hayatta."

"Yudl Şmelkes'e ne oldu?"

"Yudl Şmelkes, Cennette ekmek pişiriyor."

"Bugün sürprizlerle dolu."

"Sana bir mektup yazdığını ama cevap alamadığını söyledi. Mektuplara cevap vermiyorsun. Telefon rehberinde adın yok. Nerede saklanıyorsun yahu?"

Mayıs ayındaydık ve dışarısı epeyce sıcaktı. Ama benzin ve sıcak asfalt kokusunun yanı sıra, East River, hatta Catskill Dağlarından süzülen bahar kokusunu duyar gibi oldum. İkinci Caddede her adımda fazla uzakta kalmamış anılarım vardı. Yidiş aktörlerle yazarların devam ettikleri Café Royal hemen şuracıktaydı. Sokağın karşısında Yidiş Sanat Tiyatrosu vardı. Maurice Schwartz senelerce burada oynamıştı. Nazilerin Varşova'da Yahudiliğe yaptığını New York'ta asimilasyon ağır ağır hayata geçiriyordu – ama ne dini ne de dünyevi Yahudilik ortadan yok olmaya henüz hazır değildi. New York'ta halen dört Yidiş gazete, pek çok haftalık ve aylık dergi çıkıyordu. Maurice Schwartz, Jacob Ben-Ami, Lebedev, Bertha Gerstin ve diğer Yidiş aktörlerle aktrisler, Yidiş oyunlarda boy gösteriyordu. Yidiş kitaplar basılıyordu. Sovyet Rusya, Polonya, Romanya, Macaristan'dan göçmenler gelmeye devam ediyordu. Nerelerden kalkıp gelmiyorlardı ki? Filistin artık bir Yahudi devletiydi, bir savaşa girmiş ve onu kazanmıştı. Ben kişisel ve edebi buhranlar atlatmıştım. Otuzlarda buraya intikal edişimin ardından hem Polonya hem de Birleşik Devletler'de yakın akrabalarımı ve dostlarımı kaybetmiştim. Yalnızlığa ve ümitsizliğe sürüklenmiştim. Ama içimde yeni enerji pınarları fışkırmaya başlamıştı sanki.

Max Aberdam bir taksi çevirdi. Beni içeri iteledi, yuvarlanırcasına koltuğa oturdum. Max içeri girdiğinde ağzındaki puro yere düştü. Şoför aksi aksi, "Taksimde yangın çıksın istemem bayım!" dedi.

"Dünyada hiçbir ateş bizi yakamaz," dedi Max peygamber havasında. Şoföre, West End Bulvarında gideceğimiz yerin adresini verdi, yeni bir puro yakmaya çalışırken soluk soluğa kal-

mıştı. "Adın Şangay'da bile duyuldu. Senin şu küçük kitabı tekrar basmayı düşünüyordum – adı neydi? Yetenek sahibi biri asla tümüyle unutulmaz. Hafızam benimle saklambaç oynuyor. Bazen bunadığımı düşünüyorum."

"Ben de."

"Bu yaşta mı? Benimle kıyaslandığında cenin sayılırsın."

"Kırkımı çoktan geçtim."

"Kırk nerde, altmış yedi nerde?"

Büyük bir binanın önünde taksiden inip asansörle on ikinci kata çıktık. Max kapıyı çaldı ama açan olmadı. Anahtarını çıkarıp kilidi açtı. Geniş bir hole girdik; yerde güzel bir İran halısı seriliydi. Tavan yüksek ve oymalıydı, duvarlarda tablolar asılıydı. Kır saçlı, genç yüzlü bir kadın koridorun ucunda belirdi. Üzerinde çiçekli bir elbise, ayağında ponponlu terlikler vardı. Kulaklarında elmaslar parlıyordu. İnce yüzü, uzun boynu, narin vücudu, bir nevi eski Yahudi soyluluğu ve refah havası saçıyordu. Bana müzelerde gördüğüm portreleri hatırlattı. Beni görünce gidecek gibi oldu ama Max ona bağırdı: "İşte büyük kahramanın geldi!"

"Evet, tabii!"

"Bu Priva, karım."

Priva yanıma gelip uzun parmaklı, manikürlü elini uzattı. "Şeref duydum, çok memnun oldum," dedi.

Karı kocanın Hitler Avrupa'sından gelen göçmenler olduğuna inanmak zordu. Sekiz odalı, büyük daireyi bir kalıcılık havası kaplamıştı. Meğer daireyi eşyasıyla birlikte onlara Priva'nın uzak bir akrabası olan zengin bir kadın kiralamış. O ölünce de kızı her şeyi –masaları, sandalyeleri, halıları, abajurları, hatta duvarlardaki tablolarla raflardaki kitapları– yok pahasına onlara satmış. Priva hahamlar ve zengin tüccarlarla dolu bir aileden geliyormuş. Doktor olan ilk kocası, Varşova'da İbranice çıkan *Hatzephirah* ve sonra da *Hayom* gazetelerinde makaleler yayınlamış. Savaş sırasında Priva kocasını, doktor olan oğlunu ve Varşova tıp fakültesinde okuyan kızını kaybetmiş. Priva, sıcak yaz günlerinde yurtdışındaki çeşitli kaplıcalara giden şu zengin kadınlardanmış. Yidiş, Rusça, Lehçe, Almanca, Fran-

sızca öğrenmiş. Okul çağında meşhur Teresa Rosenbaum'dan Alman edebiyatı dersleri almış. Biraz İbranice de biliyordu. Priva zengin Yahudi Varşova'sının birazını New York'a taşımıştı. Bana çocukluğunda Isaac Peretz, Hirsch Nomberg ve Hillel Zeitlin'i gördüğünü söyledi. İnanılacak gibi değildi ama Nazilerden kaçarken Rusya'dan geçmesine rağmen eski fotoğraf albümünü kurtarmayı başarmıştı. Söylediği her kelime anılarımı canlandırıyordu. Hesapladığım kadarıyla Max'tan daha yaşlı olmalıydı – belki yetmişin üzerindeydi. "O korkunç savaşta her şeyimi kaybettim. Ama beyin işlediği müddetçe anılar baki kalıyor. Bellek nedir? Her şey gibi – bir bilmece. Eskiden yaşlılığımda huzura kavuşacağımı ümit ederdim ama öyle muammalarla kuşatıldım ki huzurun lafını bile edemiyorum. Hayret içinde uyuyor, hayretle uyanıyorum. En büyük bulmaca da rüyalarım," dedi.

"Korkarım rüyalar hep öyle kalacak," dedim.

"Yazdıklarınızı okuyorum, her takma isimle yazdığınız her kelimeyi. Siz de biraz muammasınız."

"Diğerlerinden fazla değil."

"Çok daha fazla."

"Sana ne dedim?" diye bağırdı Max Aberdam. "Sen bizim hayatlarımızın bir parçasısın Aaron. Senden söz etmediğimiz bir gün geçmiyor." Max, Priva'ya döndü. "Tzlova nerede?"

"Markete gitti."

"Onun gibi bir hizmetçimiz olduğu için şanslıyız," diye açıklamada bulundu Max. "Burada bir hizmetçi, hele hele Yahudi bir hizmetçi bulmak mucize. Ama hayatlarımızda öyle çok mucizeyle karşılaştık ki artık şaşırmıyoruz. Varşova'da Tzlova ticaretle uğraşırmış, hizmetçilikle değil. Kadın eşyaları satarmış – iç çamaşırı, el çantaları, danteller filan. Burada aklına eseni yapıyor, evin esas hanımı o. Kızımız, kardeşimiz, hemşiremiz. Senin gazetedeki tıp makalelerini okuyor; doktorun yazdığı her kelime onun için kutsal."

"Tzlova ve siz beni ayakta tutuyorsunuz Bay Aaron Greidinger," diye araya girdi Priva. "Tzlova basit bir insan ama içgüdüleri kuvvetli. Peşinde erkekler dolaşıyor, istese evlenir ama o bizimle kalmayı tercih ediyor. Max'ın sözünü ettiği dük-

kân onun değilmiş, savaşta ölen zengin ve yaşlı bir çifte aitmiş. Tzlova başkalarına hizmet etmek için doğmuş insanlardan. Onların kaderi böyle."

"Onların kaderi bizim şansımız. O olmasa ne yapardık?" dedi Max. "Üstelik ölülerle de arası iyi. Masa kaldırmaca ve ölülerle saklambaç oynarken, öteki dünyadan hep ona geliyorlar."

"Sen dalga geç bakalım. O doğuştan medyum," dedi Priva.

"Tabii, tabii. Ölüler yaşıyor, sevişiyor, iş yapıyor," diye takıldı Max. "Elini bir masaya koy yeter, ölüler dünyanın dört bir yanından akın ediyor."

"Bu kadar alaycı olma Max. Aaron Greidinger da bu mevzulara inanıyor. Gazetenizde bu konuda onlarca mektup yayınladınız. Ben çay koyayım. Yemeğe kalacağınıza söz verin."

"Gerçekten de kalamam."

"Neden? Size Varşova yemekleri pişiririz."

"Maalesef bir randevum var."

"Peki, ısrar etmeyeceğim. Ama arayı fazla uzatmadan mutlaka gelin. Tzlova bütün makalelerinizi okur. İstedi mi krallara layık yemek yapar, hem Talmud ne der bilirsiniz, gerçek krallar okumuş adamlardır – yazarlar, ilim irfan sahipleri."

"Eski folklorumuza aşina olduğunuzu görüyorum," diye iltifatta bulundum.

"Çocukluğumdan beri hep okumak istedim ama babam, huzur içinde yatsın, kızların kutsal kitapları öğrenmemesi gerektiğini düşünürdü. Mickiewicz, tamam; Slowacki, tamam; Lessing, mutlaka. Ama bir kızın Gemara'ya[3] göz gezdirmesi günahtır. Ama ben kendi kendime Haggadah'ı keşfettim ve onda büyük hikmet buldum; Lessing'den, Bilge Natan'dan çok daha fazla," dedi Priva.

Koridordaki kapının açıldığını duydum; Tzlova gelmişti. Marketten aldığı kesekâğıtlarının hışırtısını duydum. Priva onu karşılamaya gitti. Max Aberdam saatine baktı. "Durumum ortada. Kendime bir eş istemiştim, şimdi karşımda bir kurum var."

"Hoş bir kadın."

"Biraz fazla hoş. Sağlıklı da değil. İnsan karısını boşayabilir ama kuruma saplanıp kalıyorsun. Rusya'da, kışın sıfırın altında yirmi derecede ormanda odun kestiğine yemin ediyor. Burada

grande dame oldu. Sürekli doktorlara taşınıyor, her türlü hayali davaya maddi katkıda bulunuyor, akrabalarla dostların sayısız yıldönümlerini kutluyor. Müzmin anjini var; ikide bir hastaneye yetiştirmek gerekiyor. San Francisco'da onunla karşılaştığımda öyle bir ruh hali içindeydim ki tek arzum biraz sükûn bulmaktı. Bir huzurevine girip, ölene kadar orada yatmak istiyordum. Ama aniden içimde vahşi güçler uyandı. Çıkışı olmayan bir kapana sürüklendim."

Kapı açıldı ve Priva, utangaç bir gelini nişanlısının yanına götürür gibi Tzlova'yı kolundan tutarak içeri soktu. Onu orta yaşlı bir kadın olarak hayal etmiştim ama genç görünüyordu, esmer tenliydi, siyah saçları kısa kesilmişti; çıkık elmacık kemikleri, kısa bir burnu ve sivri bir çenesi vardı. Gözleri Tatarlar gibi çekikti. Siyah bir elbise giymiş, boynuna kırmızı boncuklu bir kolye takmıştı. "İşte bizim Tzlova. Onu Varşova'dan beri tanıyoruz. O olmasa çoktan ölmüştük. Tzlova, canım, bu bey, yazar Aaron Greidinger," dedi Priva.

Tzlova'nın çekik gözleri bir gülücükle aydınlandı. "Sizi tanıyorum. Her pazar radyoda dinliyorum. Yazdığınız her şeyi okuyorum. Bayan Aberdam bana bir kitabınızı verdi."

"Sizinle tanıştığıma çok memnun oldum," dedim.

"Varşova usulü esmer un çorbası içmeyi çok özlediğinizi yazmıştınız geçenlerde. Benim yaptığım çorba Varşova'yı aratmaz," dedi Tzlova.

"Çok teşekkür ederim. Maalesef bugün bir randevum var. Alacağım olsun."

"Bizim evde haftada iki kere, pazartesi ve perşembeleri esmer un çorbası pişerdi."

"Tzlova'dan iyi aşçı yoktur," dedi Priva takdirle. "Pişirdiklerini yeseniz Cennette yapılmış sanırsınız."

"Bir zorluğu yok," dedi Tzlova. "Sadece esmer un ve kızarmış soğan gerekiyor, ben de üzerine havuç, maydanoz ve dereotu katıyorum. Esmer un çorbası *klops* [rulo köfte] ile çok yakışır."

"Yeter artık Tzlova. Seni dinlerken ağzımın suyu aktı!" diye bağırdı Max. "Doktor bana, on kilo vereceksin, dedi. Sen bütün bu nefis şeyleri yapıp durdukça ben nasıl kilo vereyim?"

"Çinliler ne yer?" diye sordu Tzlova.

"Kim bilir – ördek sütü yanında kızarmış hamamböceği. Geçenlerde bir Galiçyalıyla karşılaştım, yemek konusu açılınca bana onların *ştetl*'da [küçük kasaba], *kilişe* ve *pompehes* yediklerini söyledi."

"Bunlar da neyin nesi?" diye sordu Priva.

"Hiçbir fikrim yok," dedi Max. "Sen bunların ne biçim yemekler olduğunu biliyor musun Aaron?"

"Valla ben de bilmiyorum."

"Koca bir dünya, zengin bir kültür kaybolup gitti," dedi Max. "Bundan bir nesil sonra Doğu Avrupa Yahudilerinin nasıl yaşadıklarını ve konuştuklarını, ne yediklerini kim hatırlayacak? Hadi, artık çıkalım."

"Ne zaman dönersin?" diye sordu Priva.

"Bilmem," dedi Max. "Yapacak bir yığın işim var. Herkes çeklerimi bekliyor, yani çeklerini."

"Gece yarısı döneyim deme sakın. Beni uykumdan uyandırıyorsun, sonra sabaha kadar gözümü kırpmıyorum. Sen hemen sızıp kalıyorsun ama ben hava aydınlanana kadar düşünüyorum."

"Belki yeni bir icatta bulunursun. Dişi Edison olursun."

"Dalga geçme Max. Geceleri düşüncelerim zehir zıkkım."

İki

Asansörle aşağı inip West End Bulvarına çıktığımızda Max koluma girdi. "Aaron, Miriam meselesi beni ümitsizliğe sürüklüyor," dedi.

"Miriam da kim?" diye sordum. "Hem ümitsiz olmana sebep ne?"

"Miriam bana nazaran çocuk sayılır – genç, güzel, akıllı. Ama maalesef genç bir Amerikalı şairle evli ve ondan boşanmak istiyor. Evli olmasaydım, benim için gökten inmiş bir nimet olacaktı. Ama Priva'yı boşayamam. Miriam dünyada tek başına olduğunu düşünüyor. Annesiyle babası boşanmış. Babası, kendini sanatçı zanneden gıcık bir kadınla birlikte; hani şu tuale bir iki renk bulaştırıp kendini çağımızın Leonardo da Vinci'si sayanlardan. Annesi, müstakbel bir aktörle birlikte İsrail'e gitti. Kocası, yani Miriam'ın kocası, kendini şair sanıyor. Bizim aydınlar hep Yahudileri *luftmenschen*, yani işsiz güçsüz insanlar olmakla suçlamışlardır. Ama Amerika'daki bu yeni nesil kadar *luftmenschen* başka yerde yoktur. Kocasının şiirlerini okumaya gayret ettim ama ne tutarlılığı var ne de müziği.

"Bu şlemieller [enayiler] her şey birden olmak istiyor – Fütürist, Dadaist, Komünist. Kendileri parmaklarını bile kıpırdatmıyor ama proletaryayı kurtarma derdindeler. Hem özgün olmak için kendilerini paralıyorlar hem papağan gibi birbirlerinin söylediklerini tekrar ediyorlar. Miriam çok tatlı, genç bir hanım ama çocuk kalmış. Şu kocası –neydi? Stanley– ve annesiyle babasının ayrılması yüzünden üniversiteyi bırakmış. Bu Stanley editör bir kadınla California'ya kaçmış, Miriam da bebek bakıcılı-

ğına başlamış. Yirmi yedi yaşında bir kızın başkalarının çocuklarına bakması nedir? Peşinde çok erkek var ama ben onu seviyorum, o da beni. Bende ne buluyor bilmem. Babası, hatta dedesi olacak yaştayım."

"Evet, evet."

"Eşşek gibi 'evet evet' diye anırıp durma. Bu sırrı senden başka kimseye açmadım. Madem herkese nasihat dağıtıyorsun, belki bana da bu işin içinden nasıl çıkacağımı söylersin."

"Ben kendi gönül işlerimi bile halledemiyorum."

"Böyle diyeceğini biliyordum. Miriam, Amerika doğumlu değil. Buraya savaştan sonra, 1947'de gelmiş. Mükemmel Yidiş konuşuyor. Lehçe ve Almanca biliyor, İngilizceyi de aksansız konuşuyor. Başından geçenleri sana kendisi anlatır. Babası karaktersiz bir adam, bir nevi şarlatan. Varşova'da Pzechodnia Sokağında bürosu varmış; borsaya üyeymiş. Kendi demesi. Savaştan önce parasını İsviçre bankalarından birine yatıracak kadar kafayı işletmiş. Miriam'ın annesi oyunculuğa yeteneği olduğuna kanaat getirmiş. 1945'teki Varşova ayaklanmasında amcası ölmüş. Polonyalı her Yahudi ailesinin anlatacak hikâyesi var. Ama biz topyekûn deliyiz, dünyayı da delirtiyoruz. Taksi!"

"Beni bu sefer nereye götürüyorsun?" diye sordum taksiye bindikten sonra.

"İrka Şmelkes'e. Çekini bir haftadır yanımda gezdiriyorum. Çekler cebimde buruşuyor, bazen bankalar bu yüzden çekleri reddediyor. İrka'nm yanında on dakikadan fazla kalmayız. Akşam yemeğine kalmamız için ısrar ederse kesin bir dille reddederiz. Sonra Miriam'a gideriz. İkisi de senin sadık okurların. Miriam üniversitede senin hakkında bir ödev bile yapmış."

"Böyle yerlere gideceğimizi bilseydim başka bir takımla gömlek giyerdim."

"Gömleğin de takımın da gayet iyi. Varşova'da giydiklerinle kıyaslarsak züppeleştiğin bile söylenebilir. Sadece kravatını biraz düzeltmek lazım. Tamam, oldu işte!"

"Tıraş da olmamıştım."

"Merak etme, Miriam sakala alışıktır. Beş para etmez kocası Stanley de son zamanlarda sakal bırakıyordu. İrka Şmel-

kes'i Varşova'dan tanıyorsun, onun için özel bir şey giymene gerek yok."

Taksi, Broadway'le 107. Caddenin köşesinde durdu ve asansörü olmayan bir apartmana girdik. İki kat merdiven çıktık. Max Aberdam orada durup dinlendi. Parmağıyla göğsünün sol tarafına dokundu. "Bizim pompa işi bozdu. Bir iki dakika bekle."

Merdivenleri çıkarken Max soluk soluğa söyleniyordu: "Ta dördüncü katta işi ne? Bunlar hem paralarını dikkatli harcıyorlar, hem de cimriler – yarın öbür gün Amerika'da kıtlık çıkacak diye korkuyorlar."

Dördüncü katta Max kapıyı çaldı ve kapı anında İrka Şmelkes tarafından açıldı; yuvarlak yüzlü, kısa burunlu, kara gözlü, kısa bir kadındı. Ağzı, küçük yüzünde çok büyük duruyordu. Kamplardan sağ kurtulduğuna göre altmışına merdiven dayamış olmalıydı ama o kadar göstermiyordu. Kömür karası saçları yeni boyanmış gibiydi. Dekolte, kolsuz, siyah bir elbise giymişti. Bu görüşme için özel olarak giyinmişe benziyordu. Bana hayretle baktı ve, "Demek yanında bir misafir getirdin. Bunu beklemiyordum," dedi. Gülünce takma dişleri göründü. Sol yanağında gamzemsi bir şey vardı.

Uzun bir koridoru geçtik. Mutfaktan kızarmış et, sarmısak, soğan, patates kokusu geliyordu. Bizi götürdüğü odada Varşova'daki adıyla bir *tapczan* vardı – gündüzleri divan, geceleri yatak olarak kullanılırdı. Oturduğu evin kendisine ait olmadığı ve içinde bulunduğumuz odayı oturma, yemek ve yatak odası olarak kullandığı belliydi. Genç bir kadın kapıyı çalıp, "Bayan Şmelkes, holdeki telefondan sizi arıyorlar," dedi.

"Beni mi? Bir dakika," dedikten sonra ortadan kayboldu.

"Hâlâ fena sayılmaz," dedi Max. "Salak kocasının Troçkist olmak gibi bir hevesi vardı, bunu İspanya'da tasfiye ettiler. Hepsi daha iyi bir dünya istiyordu, öldüklerinde de şehit oldular. Kendilerini kimin için feda ettiler? Mezarda onları kim ödüllendirecek?"

"Belki Yaradan da Troçkisttir," dedim.

"Kim bilir? İspanya'da olan biteni asla öğrenemeyeceğiz. Stalin orada tam bir engizisyon mahkemesi kurmuştu. Faşizm-

le savaşmaya gittiler ama kendi yoldaşları tarafından öldürüldüler. Bizim Yahudiler hep ateş hattındadır. İlle de dünyayı kurtaracaklar, aşağısı kurtarmaz. Her Yahudinin içinde bir mesih dibbuku[4] var."

İrka Şmelkes odaya döndüğünde, ayakkabılarının topuklarının hayli yüksek olduğunu fark ettim. "Günlerce kimsenin aklına beni aramak gelmez. Ama sizin gibi iki önemli misafirim olunca birilerinin telefon edeceği tutar. Arayan kim olsa beğenirsiniz? Gevezelik etmek isteyen ihtiyar bir dedikoducu," dedi.

"Senin oğlan nerede?" diye sordu Max.

"Nerede olacak, kütüphanede. Bu oğlan beni hasta ediyor. Dünyanın her köşesinden eve kitap taşıyor. Dördüncü Caddeden tanesi beş sente ya da üç tanesi on sente çuval çuval eski kitap alıyor. Her şeyi bilmek istiyor. Geçen gün Ohio mu Iowa mı nedir, bir yerin trenleri hakkında rakamlar ve taşıma ücretleriyle dolu sararmış bir kitap okuduğunu gördüm. Edek'in senelerce önce sefer yapan Ohio trenleriyle ne işi olur? Hasta, hasta. Neyse ki o kambur kadın taşındı da odasını Edek'e verdim. Kitaplarla doldurdu bile."

"Sana çekini getirdim," dedi Max.

"Çok iyi oldu. Ama sen ve yanında getirdiğin misafir bana çekten çok daha iyi geldi canım. Size neler oldu Aaron Greidinger? Gazete yazarı olduğunuzdan beri biz küçük insanları görmezden geliyorsunuz. Beni telefona çağıran genç hanım sadık bir okurunuz. Odamda olduğunuzu bilse ortalığı birbirine katar. Durun, yiyip içecek bir şeyler getireyim. Sanki içime doğmuş, her zamankinden daha fazla şey hazırladım. Hemen dönerim!" İrka Şmelkes yine ortadan kayboldu.

"İstesek de istemesek de yemek zorundayız," dedi Max. "Açlığı bilen insanlar yemeği en büyük nimet sayar. Beni ikramlarıyla hasta ediyorlar, çeklerini postayla yollamadığıma pişman oluyorum. Şimdi bir puronun tam zamanı. Çakmağım nerede? *Nu*, Rappaport'ta unutmuşum!"

Çay içip babka [fasulye] yedik. Genç Edek kütüphaneden dönmüştü. Kısa boylu ve tombuldu, şimdiden göbek yapmış-

tı. Pantolonunun düğmesinin kapanmadığını fark ettim. Yuvarlak kafasını fırça gibi gür, siyah saçları kaplıyordu. İri gözleri şaşıydı; yanaklarının da bir hadım gibi sakalsız olduğu dikkatimi çekti. Sallanan sandalyeye oturup sallanarak konuşmaya başladı. "Bütün makalelerinizi ve hikâyelerinizi okudum. Ama tefrika edilen romanlarınızı okumuyorum. Arada bir hafta bekleyecek sabrım yok. Neden kitap yayınlamıyorsunuz? Sizin yaşınızdaki Amerikan yazarları çoktan dünya çapında ün yaptı. Doktorumun yirmi yedi yaşında bir oğlu var; yazdığı kitabı bir sinema şirketine seksen bin dolara sattı. Seksen bin dolarım olsa dünya seyahatine çıkardım. Coğrafya üzerine çok okuyorum ve hâlâ harita üzerinde görünmeyen pek çok yer olduğuna inanıyorum.

"Dünyanın yuvarlak olduğunu reddeden bir örgüte üye oldum," diye devam etti konuşmasına. "Sadece kırk kişiyiz ama bu meseleyi enine boyuna tartışıyoruz. Dünyanın yuvarlak olduğunu kanıtlayan bir şey yok. Bu sadece bir teori. Bence Atlantis, Plutarkhos'un bildirdiği gibi denize batmadı, sadece biz nerede olduğunu henüz bilmiyoruz. Bazı gezginlerin bugüne kalmış belgeleri var, yerin yarıldığı bir yere gelmişler ve eski bir uygarlık bulmuşlar. Bunun folklor olduğunu düşünebilirsiniz ama pek çok gerçek folklor diye göz ardı ediliyor. Afrikalı büyücülerin yüzyıllardır kullandığı ilaçlar burada daha yeni keşfediliyor. Ya Kutsal Kitap'ın sözünü ettiği Ofir, Aşkenaz gibi yerlere ne demeli? Aşkenaz, Almanya değil. Almanya o zamanlar daha ormandı. Hodu belki Hindistan'dadır, belki değildir ama Kuş'un Etiyopya'da olmadığı kesin. Humaş'ın[5] sözünü ettiği Anakimler sadece efsane değil. Geçmişte devler vardı, hâlâ da var ama bir yerlerde saklanıyorlar – belki Himalayalar'da, belki Brezilya'nın bakir ormanlarında ya da Afrika'nın derinliklerinde. Genellikle uzun ve geniş olan ayak izleri bulundu. Muhtemelen neden saklandıklarını soracaksınız, söyleyeyim. İnsan ortaya çıktığından beri pek çok ırk ortadan kayboldu. Beyaz ırk rakiplere tahammül edemiyor. Hitlerizm insanlık kadar eski bir şey. Son birkaç yüzyılda Kızılderililer neredeyse tümüyle dünya üzerinden silineceklerdi. Hitler savaşı kazansaydı bütün Zencileri öldürürdü. Biz Yahudileri de bir ırk

olarak görüyordu, bizi yok etmeye çalışması da bu yüzden. Devler bütün bunları biliyor ve diğer ırklardan uzak duruyor. Kutsal Kitap'ta sözü geçen öncüler geri döndüklerinde, devlerin yanında kendilerini çekirge gibi hissettiklerini söylemişlerdi. Bizim beyaz ırkçılar ve şovenistler kendilerini çekirge gibi hissetmek istemiyorlar. Devlerin neden üreyip bizim işimizi bitirmedikleri de ayrı bir soru. Belki de doğanın bir dev yaratması çok uzun sürüyordur. Belki kadınları bir cenini dokuz ay yerine yıllarca –belki yüzyıllarca– karınlarında taşıyordur. Rusya'nın yeni keşfedilen bir bölgesinde insanlar yüz, iki yüz sene, belki daha uzun yaşıyorlarmış. Hiç kayıt tutmuyorlarmış, çocuklarının da doğum belgeleri yok."

"Edek, çayını iç. Soğuyor," dedi İrka.

"Soğumaz. Önyargılarla mücadele ediyoruz ama gırtlağımıza kadar önyargıya batmışız," dedi Edek. "XIV. Louis zamanında iki profesör göktaşlarını keşfetmiş ama Kral, 'Gökten taş düştüğüne inanmaktansa profesörlerin yalan söylediğine inanmak daha kolay,' buyurmuş. Bunu neden mi söyledim? Sambatyon nehri yüzünden. *Yahudi Ansiklopedisi*, Sambatyon nehri ve İsrail'in on kayıp kabilesinin efsane olduğunu söylüyor. Ama ben buna pek inanmıyorum. Nehrin havaya taşları fırlattığını görüp geri dönenler var, hem Kral Ahitov Ben Azariah'tan mektup da getirmişler. Tam yerini hatırlamıyorum ama Kutsal Kitap'ta açıkça belirtiliyor: 'Efraim'in torunları ulusların arasına karışacak.' "

"Efraim'in torunları ulusların arasına karışırlarsa kendi krallıklarını nasıl kursunlar ki?"

"Bunların birbiriyle alakası yok. Birisi İngilizlerin gerçekte on kayıp kabile olduğunu öne sürmüş. Kutsal Kitap'ı bu kadar sevmeleri bu yüzden. Geçen gün Dördüncü Caddeden beş sente bir kitap aldım, okuduğum en güzel kitaptı. Adı *Tinsel Evlilikler*. Yazarın adını unuttum. Birisi kitabı benden çaldı."

"Öyle eski bir kitabı kim, niye çalsın?" diye sordu Max Aberdam.

"İnsanlar ne bulsa çalıyorlar. Freud bütün kuramını Gemara *Berahot*, *Ha-Roh* Bölümü'nün iki sayfasından çaldı. Spinoza, Yom Kipur'da okunan *Şir Ha-İhud*'dan çalıntı yaptı. Gö-

revleri çalmak olan ruhlara dair bir teorim var. Geceleyin masanın üzerine bir kitap koyuyorum, sabah bakıyorum gitmiş. İşler öyle bir hal aldı ki artık çok iyi bir kitap bulduğumda onu bir metro kasasına kilitliyorum. Ama oradan bile çalınıyor. Ayrıca Hitler'in insan değil, kötü bir ruh olduğuna dair de bir teorim var. Bedeni nereye kayboldu? Kimse bilmiyor. Savaştan sonra iblislerin ikamet ettikleri yere uçtu. Sizin gazeteye bu konuyla ilgili bir mektup bile yazdım ama yayınlamadılar."

"Yeter oğlum!" dedi İrka.

"Anne, günün birinde gerçeği öğreneceksin ama çok geç olacak. Altı milyon Yahudi nasıl oldu da kuzu kuzu katledilmeye gitti? Holokost sırasında gıkını bile çıkarmayan uluslar neden daha sonra Yahudi devleti kurmak yönünde oy kullandı? Bunu öğretmenime sordum ama cevap veremedi. Anne, Bay Greidinger'a kol saatimi anlatayım mı?"

"Hayır Edek."

"Bay Greidinger iblisler hakkında yazıyor. Bu hikâyeyi kullanabilir."

"Edek, önemsiz bir şey bu."

"Nasıl saatmiş bu böyle?" diye sordum.

"Edek'in bir arkadaşı ona kol saati hediye etmişti," dedi İrka. "Arkadaşının öldüğü gün –veremden mustaripti– saat kolundan düşüp kırıldı. Ben de hayatım boyunca çok saat kaybettim ama bu yüzden ruhları suçlamıyorum."

"Anne, saatin madeni kayışı vardı, bileğime de sıkı sıkı oturuyordu. Kayışı hiç açılmadan kolumdan fırlayıp yere düştü. Bu olayın tam da İliş son nefesini verdiği anda gerçekleştiğini söylemeyi unuttun hem. Tam o dakikada. Doğruya doğru."

"Doğrusu benim de mutfağa gidip sevgili misafirlerime yemek hazırlamam gerekiyor."

"Bayan Şmelkes, lütfen, ben gitmek zorundaydım," dedim.

"Ben de," dedi Max.

"Ne – ikiniz de kaçmak mı istiyorsunuz?" diye sordu İrka. "Beni onurlandırdığın misafire sitem edemem. O beni tanımasa da ben onu hem Varşova Yazarlar Kulübünden hem de buradaki yazılarından tanıyorum. Bu yüzden de..."

"Ama sizi tanıyorum ben. Varşova'da tanıştırılmıştık," dedim.

"Hafızanızın bu kadar kuvvetli olduğunu bilmiyordum. Evet, tanıştırılmıştık. O zaman daha çok gençtiniz, bu işlere yeni başlıyordunuz. Size burada bir mektup yazdım ama cevap beklemiyordum. Bizim Yidiş yazarlar kendilerine gelen postaya cevap vermez. Belki bazıları pul parasını karşılayamıyor. Ama sen Max, gitmeye kalkışman çok ayıp!"

"Anne, ben odama gidiyorum," dedi Edek.

"Tamam oğlum. Ben seni yemek hazır olunca çağırırım."

"Anne, sakın onları bırakma!" dedi Edek, odasına girmek üzereyken.

"Elimden ne gelir? Huzur içinde yatsın, babamın dediği gibi, emrimde Kazaklar yok. Rica etmekten fazlasını yapamam."

"Gitmeyin Max. Annem hep sizden söz ediyor. Polonya'da küçük *ştetl*'larda yaptıkları gibi gidip gidip pencereden dışarı bakıyor. Sonra, 'Max nerede acaba? Bir yerlerde kaybolmuş olmasın?' diyor. Yablona'da insan yarım saat pencerede durdu mu bütün *ştetl* önünden geçermiş. Ama burada, New York'ta, pencereden birini görmek –nasıl demeli?– çağdışı. Yakınlarda oturuyor bile olsa tanıdığın birinin yoldan geçmesi ihtimali milyonda, hatta milyarda bir. Matematikçi değilim ama istatistik ve olasılık hesaplarıyla ilgileniyorum. Dünyanın varolma olasılığı neydi sizce? Hoşçakalın."

Edek kapıyı kapadı. İrka Şmelkes başını salladı. "Bu oğlan hasta. Onun neler yaşadığını, benim onunla neler yaşadığımı kimse bilemez. Şayet varsa Tanrı bile."

"İrka, gitmem lazım!" diye bağırdı Max.

"Bağırma. Sağır değilim. Seni bir daha ne zaman görürüm? Sonraki çeki beklersen çok geç olabilir."

"Neyin var? Tanrı esirgesin, hasta filan değilsin ya?"

"Hastayım, her şeyden de usandım."

"Yarın gelirim. Öğle yemeğine."

"Ciddi misin, dalga mı geçiyorsun?"

"Dalga geçmiyorum. Bilirsin, seni severim."

"Ne zaman gelirsin?"

"İkide."

"Umarım beni aptal yerine koymuyorsundur. Bay Greidinger benim için sürpriz oldu, şeref duydum. Kiracım burada olduğunuzu ve sizi onunla tanıştırmadığımı öğrenince beni affetmeyecek."

"Allahın izniyle tekrar görüşürüz elbet," dedim.

"Son zamanlarda herkes Allahın adını söyleyip duruyor. Mesih döneminin geldiğine inanacağım neredeyse." İrka bize bakıp gülümsedi. Bir an tekrar genç göründü. Tıpkı Varşova'daki Yazarlar Kulübünden hatırladığım gibi.

Üç

Bu sefer Max taksi çevirmedi. Miriam, Central Park West, 100. Caddede oturuyordu. Max ona telefon etmek için Broadway'de bir eczaneye girdi, ben dışarıda bekledim. Bu mahalleye –Polonya'dan, Almanya'dan, dünyanın yarısından gelen– göçmenler yerleşmişti. West End Bulvarında Paris Oteli vardı, Alman göçmenleri buna "Dördüncü Reich" adını takmıştı. Max eczanede fazlaca oyalandı, ben de kaldırımda durup yoldan geçen kamyonları seyre daldım. Broadway'in ortasındaki çimenli tretuara yaşlı bir kadın, kesekâğıdında getirdiği ekmek kırıntılarını boşaltıyordu. Güvercinler çatılardan inip etrafına üşüştü ve kırıntıları tırtıklamaya başladı. Benzin ve köpek pisliği kokusu, taze yazın kokusuna karışıyordu. Yolun karşısındaki çiçekçinin kapısı önüne vazo vazo leylaklar çıkarılmıştı. Metro ızgaralarının yanındaki banklarda, New York hayhuyu içinde anlaşılan yapacak hiçbir şeyi olmayan insanlar oturuyordu. İhtiyar bir adam Yidiş bir gazete okuyordu. Beyaz saçları üzerine siyah şapka takmış bir kadın, Almanca *Aufbau*'nun sayfalarını karıştırıyor, büyüteçle yazıları okumaya çalışıyordu. Başını bankın arkasına dayamış bir Zenci uyuyordu. Zaman zaman aşağıdan geçen metro treninin gümbürtüsü duyuluyordu. Bir arazöz tozlu kaldırıma su püskürterek geçti.

Senelerdir New York'ta yaşıyordum ama bütün ömrünü burada geçirmiş olsan da bazen kendini kıyılarına yeni ayak basmış kadar yabancı hissedebileceğin bu şehre alışamamıştım. Durduk yerde, geçen kamyonların üzerindeki yazıları okuma-

ya başladım – beton, petrol, boru, cam, süt, et, muşamba, kauçuk, elektrikli süpürge, çatı kaplama malzemesi. Sonra bir cenaze arabası geçti. Pencerelerinin perdeleri çekilmiş, ağır ağır ilerliyordu, üzerinde bir çelenk vardı – kimsenin eşlik etmediği bir cenaze. Max eczaneden dışarı çıkıp bana beklememi işaret etti. Çiçekçiye gitti ve elinde bir buket çiçekle geri döndü. Central Park West'e doğru yola koyulduk. Max iç çekti. "Evet, işte New York – sonsuz şamata. Elden ne gelir? Amerika bizim son sığınağımız."

Broadway'i Central Park West'ten ayıran üç blok boyunca konuşmadan yürüdük ve on altı, on yedi katlı, büyük bir apartmanın önünde durduk. Apartmanın önünde üzeri brandalı bir uzantı, kapısında da üniformalı bir kapıcı vardı. Kapıcı belli ki Max'ı gayet iyi tanıyordu. Bizi selamladıktan sonra, evine buyur eden bir ev sahibi gibi kapıyı açtı. Max hemen adamın eline bahşiş tutuşturdu. Kapıcı teşekkür etti, havanın güzelliğinden dem vurdu, sonra radyodan ertesi gün yağmur yağacağını duyduğunu ilave etti. Aynı malumatı asansör görevlisinden de aldık. Max hemen cevabı yapıştırdı: "Yarının ne getireceği kimin umrunda! Şimdilik bugündeyiz. Benim yaşıma geldiğinizde, yaşadığınız her güne şükredeceksiniz."

"Haklısınız efendim. Hayat kısa."

Asansörden on dördüncü katta indik ve orada benim için yeni bir olguyla karşılaştım. Uzun koridorda, daire kapılarının yanlarında sandalyeler vardı; duvarda bir ayna ve altın yaldızlı çerçeveler içinde resimler göze çarpıyordu; hatta üzerinde vazo bulunan bir masa bile vardı. "İşte Amerika'nın farkı. Varşova'da olsa bunlar daha ilk günden çalınırdı. Amerikan hırsızlar böyle lüzumsuz şeylerle uğraşmıyor; onlar nakit peşinde. Kolomb sağolsun," dedi Max.

Max kapıyı çaldı; kapı hemen açılmadı. Bu arada Max, boştaki sol elinin parmaklarıyla sakalını tarayıp düzeltiyordu. Ben de çabucak kravatımı düzelttim. Kapı açıldığında Miriam'ı gördük. Kısa boyluydu, boyuna göre fazla kiloluydu, iri göğüsleri ve on altıdan fazla göstermeyen bir yüzü vardı. Gençlikten gelen bir neşesi vardı, hiç makyaj yapmamıştı ve kahverengi saçları biraz dağınıkçaydı. Koyu mavi gözlerinde, misafirliğe gel-

miş büyükleri ağırlayan bir çocuğun sevinci vardı. Bana "Sen de kimsin?" gibilerinden bir bakış fırlattı, bir yandan da kim olursam olayım iyi karşılandığım hissi veriyordu. Miriam'ın parmakları, Eski Memleketteki okul çocukları gibi mürekkep lekeliydi, tırnakları da fazlasıyla kısa kesilmişti (belki de yenmişti). Üzerindeki elbise de Varşovalı kız öğrencilerin elbiselerine benziyordu: bol, eteği dilimli, en ufak bir şıklık iddiası olmayan bir giysi. Bizi görünce Varşova Yidişiyle bağırdı: "Yine mi çiçek? Seni öldüreceğim!" Ancak o zaman işaretparmağındaki nikâh yüzüğünü gördüm.

"Durma, öldür!" diye bağırdı Max. "New York'ta öyle çok kişi öldürülüyor ki bir ceset fazla olmuş ne çıkar. Al bakalım şu buketi. Uşağın değilim, çiçeklerini taşıyamam. Şu kapıyı da doğru düzgün aç, ödlek seni!"

"Beni öyle korkuttun ki..."

Miriam buketi Max'm elinden alıp kapıyı ardına kadar açtı. Dairenin holü küçüktü, sadece üzerinde defterlerle kitaplar olan bir masaya yetecek kadar yer vardı. Yatak odasının açık kapısından büyük bir yatak görünüyordu, dağınıktı, üzerinde karmakarışık elbiseler, pijamalar, askılar, gazeteler, dergiler, çoraplar göze çarpıyordu. Yastıklardan birinin üzerinde iki elma duruyordu. Pencere Central Park'a bakıyordu ve odaya güneş vurmuştu. Bir başka kapıdan, küçücük bir mutfak, bir masa, bir de sedir gördüm. Tezgâhın dibinde, yerde bir kâse duruyordu. Dairede hiç halı yoktu, yerlerdeki parkeler yeni taşınılmış bir evinkiler gibi gıcır gıcır cilalıydı. Miriam'ın ayağında çorap vardı ama ayakkabı giymemişti. Elindeki çiçek buketini koyacak bir vazo bulmak için sağa sola koşturdu. Ama sonra çiçekleri yatağının üzerine fırlattı. Bağırır gibi konuşuyordu: "Bütün gece uyumadım da ondan. Dün gece burada yangın çıktı. Yetimler kulübünün başkanı olan yaşlı hanım ocağı kapatmayı unutmuş, birden her yeri duman kapladı, itfaiyeciler geldi, gece yarısı lobiye inmek zorunda kaldık." Bana döndü. "Ben Miriam."

Dizlerini büker gibi yapıp elini uzattı. Anlaşılan elinde bir şey tuttuğunu unutmuştu – elinden yere bir kalem düştü. Max'ı tatlı tatlı azarladı: "Beni tanıştırmadın bile! Sen benden

daha dağınıksın. Ama ben onun kim olduğunu biliyorum. Ben de Miriam, bu kadar yeter." Hem benimle, hem de kendi kendine konuşuyordu. "Dünyadaki en büyük hayranınız benim. Yazdığınız her kelimeyi okudum. Varşova'da bir Yidiş okulunda okudum. Bütün Yidiş yazarları okuduk, hepsini. Litvanya Yidişi konuşmamı istediler ama beceremedim. Okuyabiliyorum ama konuşamıyorum. Gece geç vakit eve dönüp de sizin Yidiş gazeteyi almayı unuttuğumu fark ettim mi tekrar Broadway'e dönüp arıyorum. Geçen gün neredeyse bir saat yürüdüm ama tek bir gazete bulamadım. Sonra birden çöp kutusunda bir tane gördüm. Yerlere yattım!"

"Bunda gülecek ne var?" diye gürledi Max. "İnsan gazeteyi bitirdi mi atar. New York, bir Blendev ya da Ejszyszki değil ki insanlar gazetelerini sonsuza kadar saklasınlar!"

"Tamam ama gözünün önüne getirsene: Yürümüşüm yürümüşüm, şu romanın son bölümünü adeta mumla aramışım, bir de bakıyorum çöp sepetinde, sanki beni bekliyor. Sokak lambasının altında hemen okumaya başladım. Genelde kelimeleri mesele haline getirmiyorsunuz. Konuşma diliyle yazıyorsunuz."

"Yazarın vazifesi budur. Yazar püriten olmamalı," dedim, "hiçbir açıdan."

"Haklısınız. Bir neslin hatalarının, bir sonraki nesil tarafından üslup ve gramer olarak kabullenildiğini okumuştum geçenlerde," dedi Miriam.

"Buna ne dersin?" dedi Max. "Daha dünkü çocuk mükemmel bir *mensch* [insan] gibi konuşuyor."

"Yirmi yedi yaşındayım ama bana çocuk muamelesi yapıyor. Bazen kendimi yüz yaşında hissediyorum," dedi Miriam. "Hem savaşta hem de burada Amerika'da yaşadıklarımı anlatsam ne demek istediğimi anlardınız. Gözlerimin önünde koca bir dünya çöktü. Ama siz, en sevdiğim yazar olarak onu tekrar yaşatıyorsunuz."

"Duydun mu?" diye bağırdı Max. "Bir okur, bir yazara bundan büyük iltifatta bulunamaz."

"Teşekkür ederim," dedim. "Ama hiçbir yazar, kötünün yok ettiğini yeniden canlandıramaz."

"Gazeteyi alıp sizin hikâyelerinizi okuduğumda her sokağı, her avluyu hatırlıyorum. Bazen insanları bile tanır gibi oluyorum."

"İlk görüşte aşk," diye mırıldandı Max, kendi kendine konuşur gibi.

"Max, bunu senden hiç saklamadım," dedi Miriam. "Seni sen olduğun için, onu da yazdıkları için seviyorum. O başka, bu başka."

"Tabii, tabii," dedi Max. "Ama kıskanıyor değilim. Onu ben de seviyorum. Benim Polonya ve Varşova hakkında bildiklerimin yüzde birinden de azını biliyor. Nereden bilsin? Küçücük bir *ştetl*'da, fakir bir köy parçasında dünyaya gelmiş. Tam bir taşralı. Masasına oturup işkembeden atıyor. Ama onun uydurdukları benim bildiğim gerçeklerden daha kıymetli. Gemara'da, Tapınak yıkıldıktan sonra kehanette bulunma yetisinin kâhinlerden alınıp delilere verildiği yazar. Yazarlar da deliden sayıldığı için kehanet yetisi onlara da verilmiş. Yoksa bunun gibi acemi bir çaylak benim babamın ya da dedemin ya da Genendele Halamın nasıl konuştuğunu nereden bilecek? Emin ol bu bizi de yazacak, hiç olmamış şeyler icat edecek, ikimizi de budala yapacak."

"Yapsın. Hem icat etmesine gerek yok – ben ona her şeyi anlatırım," dedi Miriam.

"Her şeyi mi?" diye bağırdı Max.

"Evet, her şeyi."

"Madem öyle, benim işim bitti. Amerika'da diyorlar ya – kazımı kızarttılar. Artık benim hakkımda istediğini söyleyecek. Ben öldükten sonra beni paralayıp köpeklere atabilirsiniz. Ama ben hayatta olduğum müddetçe, hele eve sevgilimle tanıştırmak için misafir getirmişsem, onun gerektiği gibi ağırlanmasını beklerim. Ayağına ayakkabı giy, yere bıraktığın kâseyi de kaldır. Onu neden oraya koydun – farelere su vermek için mi?"

"Kauçuğu sulayacaktım."

"Kim bilir ne zaman? Gel, ortalığı toplamana yardım edeyim. Burası bir ev, domuz ahırı değil, dağınık şey seni."

"Sen nesin peki, Kont Potocki mi?" diye sordu Miriam. "Beni öpmedin bile."

"Öpülmeyi hak etmiyorsun. Gel!"

Max kollarını açtı ve Miriam kendini onun kollarına attı. "Eee!"

Gözlerime inanamıyordum. On dakika içinde Max'la Miriam iki odayı da toparlamış, her şeyi yerine kaldırmışlardı; daire artık temiz ve düzenliydi. Miriam saçlarını tarayıp yüksek topuklu ayakkabılar giymiş, böylece boyu da biraz daha uzamıştı. Max'ı öperken parmaklarının ucunda yükselmesi, Max'ın da başını ona doğru eğmesi gerekmişti. Birbirlerine kenetlendiklerinde Miriam bana gülücüklü ve cilveli bir bakış fırlatmıştı. Gözlerinde alaycı ve vaatkâr bir şeyler varmış gibi gelmişti bana. Tanrım, bugün olağanüstü uzun ve hadiseli geçti, diye düşünüyordu içimdeki yazar. Edebiyat böyle eylem dolu olmalı işte, klişelere ve duygusal tefekküre yer olmamalı. Joyce'un, Kafka'nın, Proust'un övüldüğünü çok duymuştum ama ben mahut psikolojik okulun ya da bilinç akışı tekniğinin takipçisi olmamaya karar vermiştim. Edebiyat, Kutsal Kitap'ın ve Homeros'un tarzına geri dönmeliydi: Eylem, gerilim, hayal gücü – zihinsel oyunlar asgaride tutulmalıydı. Ama böyle bir kararı gerçekleştirmek mümkün müydü? Benim gerçekliğim, benim gibi olanların gerçekliği fazlasıyla paradoksal değil miydi?

Max'm puroları, Miriam'ın ikram ettiği kahve ve muhabbetten sarhoş olduğumu hissediyordum. Miriam'a hayatı hakkında sorular sordum; bana canı gönülden, kısa, çocuk sadeliğiyle cevap verdi. Doğum? – Varşova. Eğitim? – Havatzelet'te bir Yahudi okulu, özel bir Gymnasium, sonra İbranice-Lehçe eğitim yapan bir yüksekokul. Babası Folvist Partiye üyeymiş. Yidişçiymiş, Siyonist değil. Yine de Yahudi Ulusal Vakfına her sene bir şekel bağışta bulunurmuş. Babasının babası mal mülk sahibi bir adammış; Leszno, Grzibovska ve Slota sokaklarında evleri varmış. Annesinin babası Gur hahamlarının Hasid'iymiş [mürit], bir de şarap dükkânı işletirmiş. Kaç kardeşmişler? Sadece iki – ağabeyi Manes, Varşova ayaklanmasında ölmüş. Kız arkadaşları ona Marylka, bazen de Marianna derlermiş. Bir ara, söz Varşova Yazarlar Kulübünden açıldığında Miriam, "Oraya bir kere gittim," dedi. "Annem bir konferans için bilet almaya gittiğin-

de beni de yanında götürmüştü. Öğretmenlerimden birisi oraya üyeymiş, biz gittiğimizde de ön tarafta yemek yiyordu. Bizi görünce yemeği filan bırakıp müze gezdirir gibi bize kulübü gezdirdi. O zaman dokuz yaşındaydım ve Yidiş kitaplar okumaya çoktan başlamıştım. Hem sadece okul kitapları da değil, büyükler için yazılmış kitapları. Annem beni azarlardı. 'Bu kitapları okumaya devam edersen zamanından önce büyüyeceksin. Lehçeyi unutacaksın,' derdi. Ona okumayacağıma söz verirdim ama daha kapıdan çıkar çıkmaz hemen kitapların başına dönerdim. Okuduklarım arasında kimler yoktu ki? Sholem Aleichem, Abraham Reisen, Sholem Asch, Hirsch Nomberg, sizin ağabeyiniz Segaloviç. *Literarishe Bleter*'e aboneydik, büyüyünce onu da okumaya başladım. Günlük gazeteleri okuyup atardım ama edebiyat dergilerini babam hep saklardı. Bir keresinde *Literarishe Bleter* sizin çevirdiğiniz bir romanı eşantiyon vermişti, bütün sayıları biriktirirdik. Öğretmenim –adı Şidlovski'ydi– beni Yazarlar Kulübündeki herkesle tanıştırdı. Öyle saftım ki hepsinin uzun zaman önce öldüğünü düşünüyordum. Ama o gün gözdelerimin çoğuyla tanıştım, capcanlıydılar, yaşlı da değillerdi. Oturmuş, şehriyeli tavuk çorbası içiyorlardı. Sizin eserlerinizle ancak Amerika'ya geldikten sonra tanıştım. Daha ilk bölümü okur okumaz dedim ki..."

"Onu bu kadar övme!" diye araya girdi Max. "Bu iltifatlarla beslenirse şişip patlayabilir. Yazar da at gibidir: Bir çuval saman verdin mi bir çuval yer, iki çuval verdin mi iki çuval. Babamın çiftliğinde atların tıka basa taze ot yiyip öldükleri çok oldu."

"Söylediklerine inanamıyorum!" dedi Miriam sitemle.

"Ama doğru! Aaron övgüyü ona çok gördüğümü düşünebilir ama ben onun binlerce kere daha başarılı olmasını diliyorum. Seneler boyunca pek çok mesleğe niyet ettim ama hiç yazar olmak istemedim – çiziktirmek hiç ilgimi çekmedi."

"Ne olmak istediniz peki?" diye sordum.

"Benimle böyle resmi konuşmaya devam edersen, yakana yapıştığım gibi merdivenlerden aşağı yuvarlarım bak, ona göre. Bu ne kibarlık! Doğru düzgün 'sen' demezsen canın cehenneme! Şu okullu kız bile benimle senli benli olabiliyorsa, pekâlâ sen de olabilirsin. Açık açık söylüyorum, ikiniz de bana öyle

yakınsınız ki sen kardeşim gibisin, o da... Neyse, saçmalamayı keseyim. Galiba bana bir soru sormuştun ama ne olduğunu hatırlamıyorum."

"Ne olmak istediğini sormuştum."

"Ne olmak istemedim ki? Rockefeller, Kazanova, Einstein, hatta güzel kadınlarla dolu bir haremi olan bir paşa. Ama elime kalem alıp kâğıt başında bir şeyler yazıp durmayı hiç istemedim – bana göre iş değil. Okumaya gelince, tamam. İyi bir kitap benim için iyi bir puro kadar önemlidir."

"Harem hayalleri kurduğunu bilmiyordum," dedi Miriam.

"Otuz yıl önceydi o, daha sen ananın karnında kımıldamaya başlamadan önce Miriam. Ama artık seni bulduğuma göre başkasını istemem. İşte acı gerçek."

"Neden acıymış?" diye sordu Miriam.

"Çünkü otuz yaş gençleşmediğim, aksine yaşlandığım anlamına geliyor."

"Zavallı Max. Hepimiz günbegün gençleşirken, bir tek o yaşlanıyor. Sürekli gençleşip sonunda bebek olmak ister miydin?" diye sordu Miriam.

"Hayır, ama otuzumda kalsaydım keşke."

"Boş hayalci," dedi Miriam, Lehçe.

Hava kararmaya başlamıştı. Odaya gölgeler dolduğu halde kimse kalkıp ışığı açmadı. Arada bir Max purosundan bir nefes çektiğinde kırmızı bir ışık yüzünü aydınlatıyordu. Gözlerinde bir ışık parladı ve birden, "İkinizle birlikteyken kendimi yine genç hissediyorum," dediğini duydum.

Bu tür hikâyeleri defalarca duymuştum ama Miriam'ın ağzından dinleyince nedense farklı geliyorlardı. Olaylar üç aşağı beş yukarı aynıydı – Varşova'da siperler kazılmış, hatta barikatlar kurulmuştu. Yine de 1939'da savaş çıkması pek çok kişiye sürpriz olmuştu. Evlerin çoğu zaten Alman bombalarından isabet almıştı. Açlık iyice yaygınlaşmıştı. Miriam on üç yaşındaydı ve annesiyle evde yalnız kalmışlardı. Babası da binlerce erkekle birlikte Bialistok'a doğru yola çıkmıştı.

Bu hikâyelere öyle aşinaydım ki arada bir Miriam bir tarihi ya da bir evin kapı numarasını yanlış söylediğinde onu düzelti-

yordum. Her şeyi ezbere biliyordum – açlık, hastalık, Yahudilerin zorla toplama kamplarına götürülmesi, yangınlar, kurşuna dizmeler, Almanların gaddarlığı, Polonyalıların umursamazlığı. Yerle bir olmuş bir gettoda, aktörler Yidiş oyunlar sergilemeye çalışıyordu. Bir mahzende birisi kabare gibi bir şey kurmuştu; hali vakti iyi olan kadınlar burada eğlenirken, dışarıda insanlar öldürülüyordu. Daha sonra, Miriam'ın oturduğu apartman ele geçtiğinde, annesi toplama kampına götürülmüş, Miriam ise gettodan Aryan tarafına kaçırılmıştı. Eski bir öğretmeni onu, eski mobilyalar, halılar ve gazetelerin durduğu karanlık bir depoda saklamıştı.

Zalim ve acımasız bir genç, bir *şmalovnik* olan kapıcının oğlu saklandığı yeri bulmuştu. Annesinin mücevherlerini öğretmenine sattırarak elde ettiği parayla oğlana rüşvet vermişti. Oğlan onu cinsel ilişkiye de zorlamıştı, yanına geldiğinde gırtlağına bıçak dayıyordu. İhtiyar bir kadın olan öğretmeni korku ve üzüntüden sinir buhranı geçirmişti. "Neden intihar etmedim bilmiyorum. Aslında biliyorum. Öğretmenimin başına bir de ceset bırakmak istemedim. Bir cesedi ne kadar saklayabilirdi? Naziler hem onu hem de komşularını öldürürdü."

"Evet, evet. İnsan ırkı böyle davranır işte," dedim. "Çağlar boyu böyle davranmıştır."

"Ama öğretmenim de insan ırkındandı," dedi Miriam.

"Doğru, haklısınız."

"Geçen günkü yazınızda itiraz dini diye bir şeyden söz ediyordunuz. Bununla neyi kastediyorsunuz?" diye sordu Miriam. "Gülmeyin ama birisi sayfanın o bölümünü yırtmıştı, bu yüzden yazıyı bitiremedim."

Ben bir an tereddüt edince araya Max girdi: "Herhalde o da ne kastettiğini unuttu. Bir düzine takma adı var, sürekli yazı vermesi gerekiyor. Aklına geleni yazıyor."

"Sus Maxele. Bırak adam cevap versin."

"Tabii ki unutmadım. Demek istediğim şuydu; insan hem Tanrının hikmetine inanıp hem de Onun sadece iyilik kaynağı olduğunu reddedebilir. Tanrı ve merhamet tümüyle eşanlamlı değildir."

"Tanrıyla böyle uğraşmak neden? Onu görmezden gelmek daha iyi olmaz mı?" diye sordu Miriam.

"Nasıl zamanı, uzayı ve nedenselliği görmezden gelemezsek, Tanrıyı da görmezden gelemeyiz," dedim, Miriam'dan ziyade Max'a hitap ederek.

"İtirazın bize ne faydası var?" diye sordu Max.

"Böylece artık yağcı ve mazoşist olmaktan kurtulacağız; bizi döven sopayı öpmekten kurtulacağız."

"Seni bilmem ama ben Tanrı, Hikmeti, Merhameti, Ona eşlik eden bütün dini martaval olmadan da halimden memnunum," dedi Max.

"Etiği nasıl temellendireceksin?" diye sordum.

"Temel de yok, etik de."

"Yani güçlü her zaman haklı mı?"

"Öyleye benziyor."

"Güçlü haklıysa o zaman Hitler de haklıydı," dedim.

"Yenildiğine bakılırsa pek de haklı değilmiş. Kazanmış olsaydı dünyanın bütün ulusları onunla işbirliği yapacaktı, bütün dünya."

"Bence hatalısın Max," dedi Miriam. "Biz Yahudiler, evrende ahlak diye bir şey olmadığı, isteyenin istediğini yapabileceği fikrini asla desteklememeliyiz."

"Peki Yahudilik dediğin neleri kapsar?" diye sordu Max. "Dört bin yıl önce biz Yahudiler güç sahibi olduğumuzda Kenaanlara, Girgaşim'e ve prizime saldırdık; erkek, kadın, çocuk demeden onları katlettik. Bir iki yıl önce bu sefer de bizim delikanlılar aynı savaşı vermek zorunda kaldı. Sen Tanrıyı nasıl tanımlıyorsun Aaron Greidinger?"

"Evrimin ardındaki Plan, yıldızları, galaksileri, gezegenleri, kuyrukluyıldızları, nebulaları ve geri kalan şeyleri hareket ettiren Güç."

"Güç kördür, planı filan da yoktur," dedi Max.

"Nerden belli?" diye sordum.

"Bana sorarsan kaostan başka bir şey yok. Gerçekten bir plan varsa bile, beni ancak geçen yılki dolu kadar ilgilendiriyor."

"Yine de hep Tanrıdan söz ediyorsun Max," dedi Miriam. "Hatta Yom Kipur'da oruç bile tuttun."

"Dindarlıktan değil. Ana babamın ve mirasımın anısına yaptım. İnsan Tanrıya inanmasa da Yahudi olabilir. Bu itiraz dini de ne menem bir dindir? Tanrı yoksa, itiraz edilecek kimse de yoktur. Eğer varsa, başımıza pekâlâ bir Hitler daha musallat edebilir. Sopayı öpenler korkudan öpüyor. Bizzat Tanrı gayet açık belirtmiş – beni bütün kalbiniz, ruhunuz ve gücünüzle seveceksiniz. Sevmezseniz Lanetler Kitabı'ndaki felaketler başınıza gelir."

"Kimse sevmeye zorlanamaz," dedi Miriam.

"Görünüşe göre biri zorlanabilir. Ama birdenbire değil, ağır ağır..." dedi Max.

Max ışığı yakıp, yakınlardaki bir lokantada yemek yemeyi teklif etti ama Miriam yemeği kendi pişirmekte ısrarlıydı. Max telefon etmek için yatak odasına geçti, yüksek sesle konuştuğundan borsadan söz ettiğini duyabildim. Miriam mutfağa girip buzdolabını karıştırmaya başladı.

"Burada, evimde olduğunuza hâlâ inanamıyorum. Sizinle ve Max'la birlikteyken kendimi Varşova'da hissediyorum, sanki sonradan olanlar sadece bir kâbus. Ölmeden önce Tanrı bana bir dilek bahşetse, Max'la ikinizin benimle aynı evde oturmanızı isterdim, böylece üçümüz hep birlikte olabilirdik," dedi Miriam.

Bunu öyle saf ve çocukça bir masumiyetle söyledi ki bir cevap bulana kadar epeyce zaman geçti. "Ölümden bahsetmek için çok gençsiniz," dedim.

"Ben mi gencim? Senelerce ölümle burun buruna yaşadım. Savaştan çok daha önce ölümü düşünmeye başlamıştım. Her nasılsa ağabeyimin feci bir biçimde can vereceğini biliyordum. Hep Polonya Ordusuna girmeye çalışmıştı. Babam, Naziler Polonya'yı ele geçirirse ağabeyimin bize zehir içireceğini söylerdi. Varşova'da kalmamıza hiç gerek yoktu. Babam bize vize alabilirdi ama işlerine kendini fazla kaptırmıştı. O gün Praga Köprüsünü geçmeden önce yanma bir çanta dolusu para ve hisse senedi almıştı. Hepsi heba oldu ama 1945'te Rusya'dan döndü ve birlikte Almanya'ya geçtik; orada tekrar para kazanmaya başladı. Kaçakçı oldu. Ne kaçakçılığı yaptığını hâlâ bilmem. Annem,

bir keresinde Alman polisi eve baskın yaptığında –her yeri didik didik etmişlerdi– babamın bir kenarda saklı yetmiş bin markı olduğunu söylemişti. Acayip bir aileyizdir. Babam manyaktır. Annemin kafası karışıktır, ağabeyimin de aklı pek yerinde sayılmazdı. Aralarında en deli benim. Hepimizin bir hoşluğu olduğu için şanslıyız. Max'ı tam manasıyla çılgın olduğu için seviyorum. Sizi de deliler hakkında yazdığınız için. Yazdığınız insanlarla gerçekten karşılaştınız mı, yoksa kendiniz mi uydurdunuz?"

"Benim için bütün dünya tımarhanedir."

"Bunu söylediniz ya, sizi öpebilirim!"

Yanıma koşup beni öptü. Max'ın içeri girip bizi görmesinden korktum ama içeriden bağırtısı geliyordu: "Texaco mu? Kaça? Dur Herşele, bir kenara yazayım."

"Herşele kim?" diye sordum. Aslında o kadar da merak etmemiştim ama biraz önce olanları yumuşatmak istiyordum.

"Adı Harry Treibitcher, Herşele değil; Amerika'da doğmuş. Max ona Herşele diyor. Borsa spekülatörü, maceracı bir adam, at yarışlarına da meraklı. Max ona vekâlet verdi – bence bu delilik çünkü Max başka insanların parasını idare ediyor, Hitler'in kurbanlarının parasını. Para kazanmakta Harry'nin üstüne yok ama borsa yine düşüşe geçerse Max'ın temsil ettiği yüzlerce göçmen için felaket olur. Yidişte *'vekâlet'* nasıl denir?" diye sordu Miriam.

"Doğrusu ben de bilmiyorum. Kutsal Lisanda *'izin yetkisi'* denir ama aynı şey değil. İsrail'de avukatlarla mahkemeler var, eminim İbranicede uygun terimler bulmuşlardır. Babamın makamında, onun *Bet Din*'inde *'izin yetkisi'* kullanılırdı, Hamursuz Bayramı'ndan önce sokağımızdaki bütün mayalanmış hamurları kapıcıya sattığını gösteren bir makbuz hazırlardı. Ama bu dediklerime bir anlam veremiyorsundur herhalde."

"Gayet iyi anlıyorum. İbranice eğitimi görüyorum," dedi Miriam. "Dedem de mayalanmış hamurlarımızı Hamursuz'dan önce satardı. Ailemde hahamlar vardı, Hasidim. Babam kendini zındık kabul ederdi ama mutfağımız kaşerdi[6]. Annem Şabat mumlarını yakar, sonra da karşılarına geçip sigara içerdi. Sanırım öfkesini bu şekilde belli ediyordu, ya da

senin deyiminle itirazını bu yolla gösteriyordu. Yahudiler ve Yahudilik hakkında ne bulduysam okudum. Özellikle Yidişi çok seviyorum. Söylemek istediklerimi tam olarak ifade edebildiğim yegâne dil o.

"Lermontov'un *Zamanımızın Bir Kahramanı*'nı okudum ve büyülendim. Amerika'da Max'la karşılaştığımda onun Yahudi bir Pekorin olduğunu düşündüm: Belki sen de öylesin – yok ama sen Pekorin, Oblomov ve Raskolnikov'un karışımısın. Kendini hep gizliyorsun. Yarım kalan tezimde sana 'Gizleyici' demiştim. Tabii ki İngilizce yazdım. Hayatımın amacı buydu – seni ünlü yapmak. Gülme, birinin bunu yapması lazım. Bir arzum daha var – aslında iki."

"Neymiş onlar?"

"Sana bütün yaşadıklarımı anlatmak – her şeyi. Hiçbir şeyi, en aptalca şeyleri bile atlamadan."

"İkincisi ne?"

"Onu bugün söylemesem daha iyi."

"Peki ne zaman söyleyeceksin?"

"İleride bir gün. Çok sayıda karısı olan bir adam hakkında bir hikâye yazmıştın, hatırlıyor musun? Hayal ürünü müydü, yoksa tanıdığın biri üzerine mi temellenmişti?"

"Gerçek bir hikâyeydi," dedim.

"Max, senin uydurman olduğunu söylemişti."

"Hayır, gerçekten oldu."

"Bir kadın öyle bir manyakla neden kalmak ister?"

"Kadınlar erkeklerden daha deli," dedim.

"Sen Polonya'dan otuzlarda ayrıldın ama ben, ninemin dediği gibi yedi cehennemi yaşadım. Sana yaşadıklarımı anlatabilirsem hiçbir şey uydurmana gerek kalmaz."

"Anlat lütfen."

"Binde birini bile anlatamam. Max'a bile anlatmadım. Onu canımdan çok seviyorum ama o dinlemektense konuşmayı tercih eder. Aramızda olanları yazsam bin sayfalık kitap olur. Bir karısı var, kadın tam anlamıyla manik – İngilizcede bir deyim var ya, şapkacı kadar deli. Şapkacı neden deli olsun ki? Dillerin kendilerinde de çılgınca unsurlar var. Bunları senden alıntıladım."

"Ne? Ben böyle bir şey demedim."

"Esperanto hakkındaki bir makalende yazmıştın; uluslararası bir dilin, doğal bir süreçle yaratılmış normal dillerdeki kendine has tuhaflıklardan yoksun kalacağını söylemiştin."

"Cidden de muazzam bir hafızan var."

"Hatta bir aralar Dzika Sokağında oturduğunu, bu sokağın bir kısmına daha sonra Esperantonun yaratıcısı olan Dr. Zamenhof'un adının verildiğini yazmıştın. Şimdi hatırladın mı?"

"Evet, tamam, müthiş bir hafızan var."

"Keşke olmasaydı. Beni bunaltıyor, hele yalnızsam. Max sık sık beni görmeye geliyor ama hep meşgul. Sahibi olan karısı Priva ve başka bir sürü kadın var. Senin şu çokeşli adam hakkındaki hikâyeni okuyunca Max'ı anlattığını düşündüm. Kadınların her birini gerçekte ona âşık olduğuna ikna ediyor. Paralarıyla borsada oynuyor, bütün parayı kaybetmeye mahkûm. Onlara karşı şefkat besliyor ama onların Ölüm Meleği olacak," dedi Miriam. "İngilizcede buna, merhametten öldürmek diyorlar."

Max odaya döndü. "Piyasa yükselişte. Kolomb'un topraklarında kürek kürek altın kazanıyoruz. Siz burada neler kaynatıyorsunuz bakalım? Herhalde Miriam sana, benim bütün kötü yanlarımı anlatmıştır. Tek kelimesine inanma. Tıpkı sana benziyor, anadan doğma hikâyeci. Az önce Polonya'ya gitmem gerektiği haberini aldım. Lodz'da babadan kalma bir ev var, Polonyalılar nihayet onu satmama izin vermişler – tabii gerçek değerinin onda birine."

"Harry'yle mi konuştun?" diye sordu Miriam.

"Evet, bütün kâğıtlar hazır. Bütün gün bana ulaşmaya uğraşmış ama ben genç yazarımızla meşguldüm."

"Ne zaman gideceksin?"

"Yakında. Eğer bu iş bir tuzaksa ve Komünistler benim işimi bitirme niyetindeyse, artık ikiniz ne yapacağınızı bilirsiniz."

"Sen sarhoşsun galiba," dedi Miriam.

"Ben anamdan sarhoş doğmuşum. *Pif-paf!* Dünya harikalarla dolu! Ee, bizim akşam yemeği ne oldu?"

Dört

Max ve Miriam'dan ayrıldığımda gece yarısını geçmişti. Miriam beni hem yanaklarımdan hem de dudaklarımdan öptü. Ona adresimi ve kaldığım pansiyonun telefon numarasını verdim. Max'ın yanında beni hemen ertesi gün arayacağına söz verdi. Varşova'nın yeraltında kullanılan bir ifade kullandı: "Seni listeme kattım!" Max biraz daha kalacağını söylediğinde, geceyi orada geçireceğini gayet iyi anladım. Asansörle lobiye inip apartmandan dışarı çıktım. Central Park West'te in cin top oynuyor, karanlıkta trafik lambaları göz kırpıyordu. Miriam'a taksiye binme sözü vermiştim ama saatlerce oturmaktan her yerim tutulmuştu ve içimden yürümek geliyordu.

Parkta ağır adımlarla yürümeye başladım; sokak lambaları yandığı halde hiçbir ışığın dağıtamayacağı bir karanlık vardı. Sadece yazılarıma değil, hayatıma da gerilim –kurtuluşu olmayan ilişkiler– katmayı âdet edinmiştim. Her türlü kayıp ruhu kendime çekiyor gibiydim – melankolikleri, intihara meyli olanları, tuhaflıklara, misyonlara, peygamberlik hayallerine saplanıp kalmış insanları. Yazı işleri bürosunda bana akıl danışmaya gelenler, genellikle yeni sorularla ve öğüdümün işlerine yaramadığı şikâyetiyle geri dönerlerdi. Okurlar sürekli, ancak şöyle bir göz atabildiğim uzun ve karmaşık mektuplar gönderirlerdi. Akıl hastanelerinde yatanlardan bile mektup almıştım. Bunlardan biri bütün modern tıbbın Humaş'ta anlatıldığını yazmıştı, bir diğeriyse sonsuza kadar –hiç durmadan– çalışacak bir makine bulmuştu. Göçmenler, Almanya'daki toplama

kamplarında, Sovyet Rusya'da, savaş sonrası Polonya'da, hatta Amerika'da uğradıkları zulümleri yazarlardı. Bütün mektuplara cevap vermeye kalksam bir sürü sekreter tutmam gerekirdi.

Yetmiş İkinci Caddeyle Broadway'in kesiştiği köşeye varmam uzun sürmedi. Tıpkı Varşova'da yaptığım gibi bir değil iki mobilyalı oda tutmuştum – esasen Yetmişinci Caddedeki odada kalıyordum, bir de Doğu Bronx'ta, taksi şoförlüğü yapan *landsman*'ım [hemşerim] Mişa Budnik'in dairesinde ufacık bir kovuğum vardı.

Acil bir durumda bir geceliğine kalabileceğim başka arkadaşlarım da vardı, özellikle Varşova'daki kız arkadaşlarımdan biri olan Stefa Kreitle'a güvenebilirdim. Kocası Leon'la birlikte savaş yıllarını Londra'da geçirmiş, sonra New York'a taşınmışlardı. Seksenine merdiven dayayan Leon, Holokost'ta iki kızını kaybetmiş ve kalp krizi geçirmişti. Yine de New York'ta mesleğini sürdürüyor, ayrıca hisse senedi ve bono alıp satıyordu. Stefa'nın ilk evliliğinden olma kızı Franka evliydi, Hıristiyan bir mühendis olan kocası ve küçük kızıyla Teksas'ta yaşıyordu.

Tanrım, kırkımda da yirmi yaşımdaki gibiydim – tembel, dağınık, hüzünlü. Küçük de olsa elde ettiğim başarı bunalımımı dindirmiyordu. Günlük, saatlik, anlık yaşıyordum. Yetmiş İkinci Caddenin köşesinde, geceden arta kalanları düşünerek uzun müddet durdum. Bir erkek tanıdığıma, belki de kıskandırmak için bu yeni fethimden söz etmeye can atıyordum, en azından bana fetih gibi geliyordu. Gelecek ne getirirse getirsin, Miriam'a –kendimce– sadık kalacağıma onu ikna edebilseydim. Ama böyle aptallıklar için saat çok geçti, ben de Yetmişinci Caddedeki odama yollandım.

Üç kat merdiveni çıkıp odama girdim. Daracık bir hücre, küçük bir masa, iki sandalye. Pencereyi açtığımda Hudson Nehrinin küçük bir parçasını ve suyun üzerine kızıl bir ışık düşüren New Jersey'deki neonlu bir tabelayı görebiliyordum. Nehrin milyonlarca yıldır böyle aktığını, dünyanın kendisi kadar eski Palisades kayaları arasında kendine bir yol oyduğunu düşünmek içimde saygı uyandırıyordu. Gözlerimi kısarsam Hudson'ın üzerinde, çok yukarılarda tek bir yıldız görebiliyordum.

Odamda gazeteleri okumaya başladım ve her zamanki gibi ölüm ilanlarını açtım, daha dün yaşayan, mücadele eden, umutlar besleyen erkeklerle kadınların fotoğraflarına baktım. "Ne korkunç bir dünya!" diye mırıldandım kendi kendime. "Bütün bunları yaratan Tanrı ne kadar umursamazmış. Bir çare de yok." Ben bu gazeteyi okurken binlerce insanın hastanelerde ve hapishanelerde eza çektiklerinin farkındaydım. Mezbahalarda hayvanların kafaları kesiliyor, derileri yüzülüyor, karınları deşiliyordu. Bilim adına sayısız masum yaratık zalim deneylere tabi tutuluyor, feci hastalıklara maruz bırakılıyordu.

Üzerimdekileri çıkarmadan kendimi dağınık yatağımın üzerine attım. Tanrım, daha ne kadar bu cehenneme seyirci kalıp hiç sesini çıkarmayacaksın? Kokusu bütün kâinatına yayılan bu kan ve et okyanusuna ne ihtiyacın var? Yoksa kâinat gübre yığınlarından mı ibaret? Başka gezegenlerde de trilyonlarca, katrilyonlarca yaratığa işkence mi ediliyor? Bu sonsuz mezbahayı sadece bize gücünü ve bilgeliğini göstermek için mi yarattın? Seni kalplerimizle, ruhlarımızla sevmemizi bunun için mi emrettin?

Her gece içimdeki öfke yeniden kabarıyordu. İsyanımın verdiği acıyı hafifletmenin bir yolunu bulmalıydım. Alkol ya da uyuşturucuyla kendilerini uyutan müptelaları ne kadar iyi anlıyordum! Neyse ki mizacım, böyle kaçış vasıtalarına başvurmaya müsait değildi. Uykuya daldım; rüyalarım çığlıklar ve hıçkırıklarla doluydu. New York'ta değil, Polonya'daydım ve peşimde Naziler vardı. Yahudilerin kendileri için kazdıkları mezarların üzerinde düşe kalka ilerliyordum. Toprak tümsekleri kımıldanıyor, altlarından boğuk haykırışlar yükseliyordu. Titreyerek uyandım. Somyanın paslı telleri gıcırdadı; gömleğim terden sırılsıklamdı.

Bir an, önceki gün olanları hatırlayamadım ama yavaş yavaş belleğim kendini buldu. Max Aberdam dirilmiş, beni Rappaport lokantasına, Priva'ya, İrka Şmelkes ve oğluna, sonra da şu genç kızın evine sürüklemişti – sahi, kızın adı neydi? Sanki karşımda duruyordu ama adını bir türlü hatırlayamıyordum – hah, Miriam.

Geç uyandım. Dışarıda güneş parlıyordu; Hudson'ın penceremden görünen bölümü ateşten bir ayna gibi yalazlanıyordu. Havada ağaç, ot ve çiçek kokusu vardı. Dışarıdaki banyoyu boş bulunca tıraş oldum, yıkandım ve temiz bir gömlek giydim. Kahvaltı ettiğim kafeteryaya gitmek için çıkmak üzereydim. Tam zemin kata indiğimde telefonun çaldığını duydum. Telefonu açtığımda genç bir ses İngilizce, "Bay Greidinger'la görüşebilir miyim?" dedi.

"Buyrun, benim."

Bir anlık sessizliğin ardından ses, "Uyandırmadım ya? Ben Miriam, hatırladın mı?" dedi.

"Zaten uyanmıştım. Tabii hatırlıyorum Miriam. Aramana sevindim."

Genelde telefonda alçak sesle konuşurum ama bu sefer adeta bağırmıştım. "Herhalde Max bebek bakıcılığı yaptığımı söylemiştir," dedi. "Hazır aklıma gelmişken, Yidişte bebek bakıcısı nasıl denir? Baktığım çocuğun annesi Park Bulvarında oturuyor. Bizim göçmenlerden değil, Amerikalı. Dün akşam senin hakkında tez yazdığımı söylemiştim sana. Belki buluşabiliriz diye düşündüm, sana soracak öyle çok sorum var ki. Biliyorum, böyle damdan düşer gibi oldu ama bugün bana ayıracak zamanın ya da sabrın yoksa alınmam."

"İkisi de var – hem zamanım, hem sabrım."

"Kahvaltı ettin mi?"

"Hayır, tam kafeteryaya gidiyordum."

"Seninle kafeteryada buluşalım mı? Belki Max söylemiştir, bir arabam var."

"Öyle mi?"

"Evet. Gerçek bir Amerikalı oldum. Eski ama çalışıyor. Hangi kafeterya? Nerede?"

"Broadway Kafeterya," dedim ve Miriam'a adresi verdim.

"Beş dakikada oradayım. Arabamı sokağa park ediyorum, garaja değil. Senden önce kafeteryada olurum."

"Max nerede?"

"Bütün gün meşgul. İrka Şmelkes'le öğle yemeği yiyecek. Dün gece senin hakkında uzun uzun konuştuk. Benim seni sevmem o kadar şaşırtıcı değil ama dün gece Max, seni oğlu gibi

sevdiğini söyledi. Ona bu sabah seni arayacağımı söyledim. Sana söyleyecek çook şeyim var ama nereden başlayacağımı bilmiyorum. Görüşürüz!"

Miriam telefonu kapattı. Bir süre, tekrar çalmasını bekler gibi telefonun yanında kaldım. Sonra koşa koşa odama çıktım. Yeni bir takım giydim – kısa süre önce aldığım ince bir yazlık takım. Hayatım boyunca pek çok aşk ve yarım aşk denebilecek başka ilişkiler yaşamıştım. Ama o sabah senelerdir hissetmediğim bir coşkuyla doldum. "Bu gerçekten aşk olabilir mi?" diye sordum kendime. "Yoksa maceraya duyulan açlık mı?"

Broadway Kafeterya hemen hemen dokuz blok ötedeydi, Yetmişinci Caddeden çok, Sekseninci Caddeye yakındı. Masaları madeni değil, tahta olduğu, sandalyeleri de başka yerlere nazaran daha rahat, daha *haimiş* olduğu için seviyordum bu kafeteryayı. Avrupalı bir havası vardı, sık sık Yidiş, bazen de Lehçe konuşmalar çalınırdı kulağa. Kafeteryaya nefes nefese, kan ter içinde girmek istemiyordum. İçimdeki ahlakçı ve pragmatist bir ses, bir daha asla kurtulamayacağım bir sorunlar batağına gömülebileceğim konusunda beni uyarıyordu. Annemi duyar gibi oldum: "Şu senin Miriam fahişeden farksız, Max Aberdam da sefih herifin, kart zamparanın teki." Babamın sesi kulaklarımda çınlıyordu (kim bilir kaç kere duymuştum bu sözleri ağzından): "Kesinlikle uzak duracaksın, kesinlikle reddedeceksin!"

Bir aralar annemle babama içimden laf yetiştirirdim – ama artık geride kalmıştı. Tam kafeteryanın önüne gelmiştim ki kaldırıma bir araba yanaştı ve içinden çevik bir hareketle Miriam fırladı, yüzü okullu bir kızın yüzü gibiydi. Beyaz elbisesi içinde göz alıcıydı. Bana gülümseyerek elini salladı. Bu kadar kısa zamanda saçını oğlan çocukları gibi kısacık kestirmeyi nasıl başarmıştı? Bana bir gece öncesine nazaran daha uzun, daha ince ve zarif göründü. Beyaz bir çantası ve beyaz eldivenleri vardı. Bana hınzır, görmüş geçirmiş bir edayla güldü. Koluma girdi; kafeteryaya öyle hızlı girdik ki bir an döner kapıda sıkıştık. Dizlerimiz birbirine değdi. İkimiz de bu telaşımıza gülmeye başladık. Kapının yanındaki makineden iki fiş aldım. Pencerenin yanında, sokağa bakan boş bir masa görünce hemen hamle ettim.

Miriam aç olmadığını, kahveden başka bir şey istemediğini söyledi. Ama tezgâha giderken ikimize de kahvaltı almaya karar verdim. Sokakta genelde ne yapacağımı bilemezdim ama kafeteryada bütün kuralları –tepsilerin, kaşıkların, çatalların, kâğıt peçetenin yerlerini– bilirdim. Yemek için nerede, kahve için nerede sıraya girileceğini bilirdim. Omlet, ekmek, yağ, marmelat ve kahveyle masaya döndüğümde, Miriam yediğini tekrar söyledi ama omletin tadına baktı, bir kaşık mısır gevreği, bir lokma da ekmek yedi.

Masamızda iki göçmen gibi oturuyorduk ama Hitler'in kurbanı Miriam'dı, ben değil. Sayısız felaketle karşılaştıktan sonra bir Yahudi kızının araba kullanabildiği, ev kiralayabildiği, üniversitede okuyabildiği, hatta bilinmeyen bir Yidiş yazar hakkında tez yazabildiği bu mübarek topraklara sığınmıştı. Bir aşk macerasının ilk safhasının, müstakbel sevgililerin birbirlerine hiçbir şey borçlu olmadıkları, talepler, şikâyetler, kıskançlıkla bozulmamış bir cömertliği paylaştıkları başlangıç safhasının tadını çıkarıyordum.

Çok geçmeden Miriam Zalkind (soyadı buymuş) bana sırlarını açmaya başladı. Annesi bin dokuz yüz otuzlarda Varşova'da Komünistmiş –"salon Komünisti" denen türden– ve siyasi suçlulara yardım etmek için bağışta bulunurmuş. Önde gelen Komünistlerden biriyle bir macera yaşamış. Miriam'ın babası Halk Partisine üyeymiş ama parti başarısız olunca, ne tam sağcı ne de tam solcu Poale Siyon'a gönül vermiş ve merkezi Yidiş okul örgütlenmesini desteklemiş. Miriam'm ağabeyi Manes revizyonist olmuş; Jabotinski hizbindeymiş ve Filistin'deki İngiliz mandasının sona erdirilmesi gerektiğini, bunun için terörizme bile başvurulabileceğini savunuyormuş. Moskova mahkemeleri, Stalin'in anti-Semitzmi ve Hitler'le yaptığı anlaşmalar Miriam'ın annesini Komünizmden kurtarmış. Annesi Fania bir aktörle birlikte Filistin'e kaçınca, babası Morris, Linda McBride adında bir sanatçıyla beraber yaşamaya başlamış. "Ben ne kadar Türksem, o da o kadar McBride'dı. Asıl adı Beila Knepl'dı ve Galiçyalıydı. Hıristiyan olan ilk kocasının soyadını kullanıyordu. Bir keresinde şiirlerini okuyayım dedim ama gülmeyeyim diye kendimi zor tuttum. Modern ve fütürist olmaya çalışı-

yordu. Bir yandan da resim yapıyordu. Tabloları da şiirleri gibi berbattı. Babam onun gibi bir *yente*'ye [şıllık] nasıl kendini kaptırdı, hiç anlamıyorum.

"Bildiğin gibi, ahlakçı biri değilim. Burada olduğu gibi Polonya'da da erkeklerle birlikte oldum ve her seferinde onları sevdiğim, en azından onların beni sevdiği yanılsamasına kapıldım. Ailemizin başına gelen her şey bir nevi intihardı. Rusya'da ya da toplama kamplarında intihar etmek dururken bir sürü göçmen Amerika'ya gelip zenginleştikten, semirdikten ve güvenceye kavuştuktan sonra intihar etti. Gün geçmiyor ki bir arkadaşımın öldüğünü duymayayım. Bütün bunların rastlantı olduğuna inanıyor musun?"

"Neye inanacağımı bilmiyorum. Ölüm arzusu diye bir şey var."

"Bende de var," dedi Miriam. "Bir yandan okula gidiyor, okuyor, senden ve başkalarından ilham alıyor, mutlu olmayı, seyahat etmeyi, çocuk yapmayı hayal ediyorum – bir yandan da bu lanetli oyundan bıkıyor, buna bir son vermek istiyorum. Max benden de beter. Hep ölümden söz ediyor. Herkesin, bütün göçmenlerin, özellikle de benim geçimimizi temin etmeye uğraşıyor. İki üç haftada bir vasiyetini değiştiriyor. İyimser olduğundan ardında bir servet bırakacağını düşünüyor ama ben er ya da geç her şeyi kaybedeceğine eminim. Muhtemelen sana bir kocam olduğunu söylemiştir. Adı Stanley Bardeles. Tam bir manyak, yeteneği olmadığı halde sürekli bir şeyler yazmadan duramıyor. Benimle boşanmayı reddediyor ve durmadan zorluk çıkarıyor. Max, benim çaresiz, küçük bir kız, bir çocuk olduğuma kendini inandırmış ama bana hep yaşlıymışım, çok yaşlıymışım gibi geliyor."

"Kaç sevgilin oldu?" diye sorar sormaz patavatsızlığıma pişman oldum.

Miriam'ın gözlerinde bir gülücük belirdi. "Neden sordun?"

"Bilmem. Aptalca bir merak."

"Çok."

"Yirmi?"

"En az."

"Neden?"

"Belki de bu ölüm arzusu yüzünden. Varşova'dayken öğretmenimin kardeşi sevgilim olmuştu. 1944 ayaklanmasında öldü. İnsan aylarca, bacaklarını bile zor uzatabildiği bir deliğe tıkıldığında –ve hayatı tehdit altında olduğunda– canlılar dünyasından gelen herkes ona heyecan veriyor. Hayatta kalma isteğim karşılığında ödediğim bedelin bir kısmı da buydu. Nihayet özgürlüğüme kavuşup yıkıntılar ve mezarlarla kaplı bir şehir bulduğumda, mucize eseri mezarımdan çıkmış gibi hissettim kendimi. Böyle bir hikâye yazmıştın – adı neydi?"

" 'Kaos Âleminde.' "

"Evet, okumuştum. Bütün göçmenlerin anlatacak hikâyeleri var; bazıları ölümden bile beter bir hayat sürmüş. Biz gizlice Almanya'ya girdik. Yollar çeşit çeşit katil kaynıyordu – soyguncular, Faşistler, türlü fanatikler. Geceleri ahırlarda ve ambarlarda uyurduk. Bazen yanında yattığım bir erkek tek kelime etmeden üstüme çıkıverirdi. Rezalet çıkartmanın anlamı yoktu. Hepimiz yakında öleceğimizi düşünüyorduk. Sana bunları anlattığım için eminim beni itici bulacaksın. Ama madem sordun, ben de cevap veriyorum."

"Sormaya hakkım yoktu. Ayrıca ben kurbanları değil, katilleri itici bulurum."

"İsrailli aracılar, Brikha üyeleri bize yardıma geldiler. Onlar da erkekti, melek değil. Böylesi koşullarda bir kadının neyi vardır ki? Sadece bedeni. Almanya'ya ulaştığımızda, Amerika ya da Filistin vizelerimizi beklemek için yine bir kampa yerleştirildik. Babam kaçakçılığa başlamış, epeyce para kazanmıştı ama hâlâ kamptaydık. Tam bir şüpheciliğe kapılmıştım ve aşkın ya da sadakatin gerçekten var olduğuna inanmaz olmuştum. Amerika'da Stanley Bardeles'le karşılaştım, beni pohpohladı. Kendimi gerçek aşkı bulduğuma inandırdım ve ne büyük aptallık ettiğimi çok geç anladım. Tanrım, saat on bire çeyrek var. Benimle Park Bulvarına gelmek istiyor musun hâlâ?"

"Evet, senin için bir sakıncası yoksa."

"Ne sakıncası? Benim için seninle geçirdiğim her dakika büyük mutluluk."

"Neden böyle söyledin?"

"Çünkü Max'la sen kardeşsiniz ve ben ikinize de karılık yapmak istiyorum. Ah, hâlâ kızarıyorsun! Daha çocuksun – doğruya doğru."

Miriam'm yanına oturdum ve araba kullanışını seyrettim sigara içerek. "İlk *gilgıl*'umda Tibet'te yaşadığımı bilmeni isterim, orada bir kadın iki ya da üç erkek kardeşle evlenebilir. Madem öyle neden burada da olmasın? Bir kere hem seni hem de Max'ı seviyorum. Sonra Max bana bir koca bulmaya çalışıyor. Neden erkeklerin her şeyi yapmasına izin var da biz kadınların hiçbir şey yapmasına izin yok? diye soruyorum sık sık. Gayet açık bir ilişkimiz var. Geçen gün Max bana gelecekte kendime eş ya da sevgili olarak kimi seçmek istediğimi sorunca, hemen, Aaron Greidinger, dedim. Umarım iki numara olmaktan gocunmuyorsundur. Ama Max senden yaşlı. O benim bir numaram, hep de öyle kalacak."

"Miriam, iki numara olmayı seve seve kabul ederim."

"Ciddi misin?"

"Kesinlikle."

Miriam'ın uzattığı sağ elini, sol avucuma aldım. İkimizin de elleri nemliydi ve titriyordu, hızlı ve güçlü atan nabzını parmaklarımla hissedebiliyordum. Madison Bulvarına sapınca nedenini merak ettim, zira Park Bulvarına gidiyorduk. "Çocuğun annesi evdeyken seni oraya götüremem. Gördüğün gibi her şeyi planladım. Şu kâğıda telefon numarasını yazmıştım. On dakika bekledikten sonra beni ara. Çocuğun annesi genelde ben gider gitmez evden çıkar. Kendince o da âşık."

Miriam arabayı durdurunca aşağı indim. Elime bir kâğıt parçası tutuşturdu ve, "Saatine bak ve beni on dakika sonra ara," dedi. Ben ağzımı bile açamadan gaza bastı.

"Miriam'm demin bana verdiği kâğıt nerede?" diye sordum kendi kendime. Hep böyle olurdu – başıma talih kuşu konar konmaz cinlerle iblisler oyunlarına başlardı. Birden kâğıdın sol elimde olduğunu fark ettim. "Neden bu kadar heyecanlandım?" diye sordum kendime. Babamın sesi yine kulaklarımda çınladı: "Zinacı!"

On dakika sonra bir telefon bulup numarayı çevirdim. Miriam hiç bekletmeden açtı. "Gitti," dedi. "Hemen gel!" Park

Bulvarının sağımda olduğundan emindim ama kendimi Beşinci Caddede buldum. Geldiğim yoldan geri döndüm. Neden hep yanlış yola sapıyordum? Bu arada apartmanın önüne gelmiştim – belli ki zenginlerin kaldığı büyük bir binaydı. Kapıcı, generaller gibi apoletler ve yaldızlı düğmelerle donanmıştı. Beni kuşkuyla süzdü. Asansöre bir sedir ve ayna konmuştu, Miriam kapıyı açana kadar asansör katta bekledi. Daire saray yavrusuydu. Miriam koluma girip bana yol gösterdi; Doğudan gelme halıları, kumaş kaplı duvarları, büyük avizeleri, oymalı tavanlarıyla sanki müzeye girmiştim. Miriam sessizce bir odanın kapısını açtı; burası pahalı oyuncaklarla dolu çocuk odasıydı. Küçük bir yatakta kızıl saçlı, soluk yüzlü bir oğlan uyuyordu. Yanında bir şişe ve termometre vardı. Aklımdan bir düşünce geçti: Benim oğlum olabilirdi.

Miriam aklımı okumuş gibi, "Didi tıpkı sana benziyor," dedi.

"Bunu da nerden çıkardın?" diye sordum, telepatik gücüne şaşarak.

"Başında hâlâ bir sürü kızıl saç teli var. Çocuğun annesinin saçları ateş kırmızısı. Kocasından ayrılmış, lezbiyen. Sevgilisiyle birlikte burada oturuyor. İkisi de Brooklynli, zengin Yahudi ailelerden geliyor. Birbirlerine karşı hiç anlayamadığım bir tutku besliyorlar. Kadının kocasını bir kere gördüm. Uzun boylu, resim gibi yakışıklı. Harvard Üniversitesinde doktora yapmış. Kendi cinsiyetinden birini tercih ediyordu da neden evlenip çocuk yaptı acaba? Nedense bana güveniyor ve sırlarını açıyor. Çok trajikomik. Ötekini de tanıyorum – günah kadar çirkin, kalın sesli."

Oturma odası eski-yeni karışımı döşenmişti: Yaldızla süslenmiş kuyruklu bir piyano, isimlerini bilmediğim modern ressamların yaptığı tablolar. Miriam, "Bu, kitaplık değil, bar," dedi. Raflara dizilmiş, yaldızlı Shakespeare, Milton, Dickens ve Maupassant ciltleri gibi görünen şey aslında şarap, viski, şampanya ve başka içkilerle dolu bir dolabın kapağıydı. "İçki içip dertlerini unutmak istiyorsan serbestsin," dedi Miriam.

"Teşekkürler, şimdi istemem."

"Max buraya defalarca geldi. Sünger gibi içer. Koca bir şişe konyağı mideye indirse sarhoş olmaz, biraz neşelenir. İşvere-

nim beni serbest bıraktı: Burada yemek yiyebilir, içki içebilir, misafir ağırlayabilirim. Bana içini döktü. Onu esir alan bu delilik de ne? Öğretmenimin evindeki o karanlık delikte kaldığım zamanları hatırlıyorum da, bana düş gibi geliyor. Şimdi –en azından geçici olarak– istediğim her şeye sahibim. Ama nedense mutlu değilim."

"Neden?" diye sordum.

"Sen söyle. Belki çok fazla şey istiyorum. Mutluluk diye bir şey var mı?"

"Neyin eksik?"

"Bunu ben de bilmek isterdim. Max'ın Polonya seyahati kesinleşince onunla gitmemi istedi ama tekrar orada olma, mezarlar arasında yürüme fikri tüylerimi diken diken ediyor. Fakat Max benim her şeyim: Babam, sevgilim, kocam, dünya üzerinde sahip olduğum her şey. Annem o herifle kaçtığından beri ona olan sevgimi kaybettim. Artık onu olduğu gibi görüyorum, kendinden başka kimseyi sevemeyen ucuz bir kadın. Babam da aynı. Armut dibine düşer, diye düşünüyorsundur. Haklısın. Kızları olduğuma göre onlardan ne farkım olabilir? Benim hakkımda ne düşündüğünü gayet iyi biliyorum."

"Hayır, bilmiyorsun."

"Evet, biliyorum. Max'ı seviyorum ama başka kadınlarla birlikte olduğuna ve hiçbir çılgınlıktan kendini alıkoymadığına göre, ben neden onun gibi olmayayım? Beni hep ikinci bir koca bulmaya zorluyor, hatta kendisi bulmayı teklif ediyor. Suçluluk hissediyor herhalde, ya da benden kurtulmak istiyor. Belki sen gerçeği benden daha iyi görüyorsundur."

"Ben gerçeği nasıl göreyim? Seni tanıyalı yirmi dört saat olmadı. Dün bu saatlerde varlığından bile habersizdim. Hatta Max'm yaşadığını bile bilmiyordum."

"Haklısın. Sen beni tanıyalı yirmi dört saat olmadı belki ama ben seni beş yıldır tanıyorum. Kendisini sadece bir gündür tanıyan bir erkeği beş yıldır tanıyan bir kadın hakkında roman yazılmış mıdır acaba? Kahraman senin gibi yazar olmak zorunda, kadın kahraman da benim gibi biri."

"Kahraman aktör de olabilir," dedim.

"Doğru ama ben başkalarının sözlerini papağan gibi tekrarlayan bir aktörü sevemem. Yalan ya da akıl almaz da olsa kendi sözleriyle konuşan bir erkeği sevebilirim ancak. Bana sorarsan ikimiz aynı kumaştanız."

"Ama çocuk istemiyorsun."

"Seni istiyorum," dedi Miriam.

Birbirimize sıkı sıkı sarıldık. Gözlerimiz, Hazır mısın? diye sorar gibiydi. Ama bu soru cevapsız kaldı çünkü telefon gürültüyle çaldı. Telefonun sesi Didi'yi de uyandırmıştı; ağladığını duyuyorduk.

"Bekle!" diye bağırdı Miriam ve telefona koştu. İşvereni arıyordu, aniden eve dönmesi gerekmişti. Tabii gitmem gerektiğini biliyordum. Miriam, Didi'nin odasına gitti, çocuğu yatıştırdı ve bana veda öpücüğü vermek için yanıma geldi. Holde asansörü beklerken arkama baktım; kapıda bekleyen Miriam hüzünlü görünüyordu. Duyduğumuz ihtirasa kendimiz de şaşarak birbirimize baktık.

Beş

Ertesi sabah gazetede telefona çağrıldım; ahizeyi elime aldığımda, Polonya Yidişi konuşan bir ses, "Yazar Aaron Greidinger'la mı görüşüyorum?" dedi.

"Evet, ben kiminle görüşüyorum acaba?"

"Chaim Joel Treibitcher." Bu adamın hem Max'ın ortağı Harry Treibitcher'ın amcası hem de Max'ın arkadaşı olduğunu biliyordum.

"Geçenlerde birisi bana bir romanınızı gönderdi," dedi, "baştan sona okudum. Bir yazar bütün bunları nasıl hatırlar? Huzur içinde yatsın, ninem Tirtza-Meyta öldüğünden beri duymadığım kelimeler ve ifadeler var kitabınızda."

Beni umulmadık biçimde aramasından büyük onur duyduğumu söylemek istedim ama birbirine eklenen kelimelerinin arasına giremedim. Öyle yüksek sesle konuşuyordu ki ahizeyi kulağımdan uzakta tutuyordum. Hasidik *ştibl*'dan, *Bet Midraş*'tan[7], hisse senedi karaborsasından ve Siyonist kongre salonlarında konuşulan Almancalaşmış Yidişten alınmış namelerle yarı konuşuyor yanı şakıyordu.

"Bu kadar çok şeyi nasıl hatırlıyorsunuz?" diye sordu. "Unutkanlık Meleği Pura'yı size hükmetmemeye ikna mı ettiniz? Şabat'ın sonunda, *Havdala*'dan[8] sonra *'armimas, rmimas, mimas, imas, mas'* mı okuyorsunuz? Çocukken –huzur içinde yatsın– annenizin hamur yoğurduktan sonra tasta bıraktığı sudan mı içtiniz? Hiç sinir yemediniz mi, mintanınızın kollarını asla *arba kanfes*'le yan yana getirmediniz mi?"

"Sizin de hafızanız hiç fena sayılmaz," demeyi başarabildim.

"Hafızası olmayan adam nedir? İnekten farksızdır. Gemara ne der: *'Gözleyeceksin* ve *hatırlayacaksın* cennetten birlikte inmişlerdir.' Şimdi esas meseleye geleyim: Buralarda Max Aberdam namıyla bilinen sevgili dostumla karım Matilda, birlikte Polonya'ya uçmaya karar verdiler. Fazla uzatmayayım. Onlar için bir parti hazırlıyoruz, bir güle güle toplantısı. Sizin Max'la Varşova'dan arkadaş olduğunuzu ve dostluğunuzu bu yakınlarda tazelediğinizi bildiğimden sizi de yemeğe davet etmek istedik. Korkmayın, evimde et *glatt* [tam] kaşerdir *–lemehadrin min hamehadrin–*, en titizleri bile memnun edecek şekildedir. Bunu gazetenizde yazmanıza gerek yok ama biraz reklamdan zarar gelmez. Ne de olsa Amerika'da her şey reklamla yürüyor. West End Bulvarında oturuyorum, size yakın."

"Max Aberdam'la arkadaş olduğumu nereden biliyorsunuz?" diye sordum.

"Max'la çoktan konuştum, sevgili karısı Priva'yı ve belki şu sekreteri Miriam'ı getirmeye söz verdi. Küçük bir grup olacağız, sadece bir masa. Rica ederim adresi ve günü not alın..."

Chaim Joel Treibitcher'a teşekkür ettim ve Yidiş, İbranice, Yahudi sanatına yaptığı katkıları takip ettiğimi söyledim. Bana kendi üslubuyla cevap verdi: *"Eişe beşeişe polevine.* Bahsetmeye değmez..."

Bu seçkin adamın beni evine davet etmesi hissemin yükseldiğini gösteriyordu. Yine de münasip kıyafetim olmadığı için hep yemeklerden, ziyafetlerden ve resepsiyonlardan uzak dururdum. Amerika'da bulunduğum müddetçe topluluklardan hep kaçmıştım. "İnsanlara bulaşma," diyordu içimdeki insansevmez. Ama Max Aberdam'la yaptığım o tek görüşme beni sayısız meseleye sürüklüyordu. Yakamı asla tam olarak bırakmayan eski utangaçlığım geri dönmüştü. Matilda züppeydi; muhtemelen bu partiye gitmek için frak, kolalı gömlek ve siyah kravat icap ederdi. Max'ın evini aradım ama kimse telefonu açmadı. Davetlilerden biri olan Miriam'a telefon ettim. "Ne fark eder? Benim de gerektiği gibi bir elbisem, ayakkabılarım ve dayanacak sabrım yok. Matilda'nın otuz yıl boyunca Max'ın metresi olduğunu bilmiyor musun yoksa?"

"Varşova'da kulağıma çalınmıştı."

"Herkes bilir. Herkesçe malum bir sır bu. Galiba ben bu partiye gitmeyeceğim. Matilda *grande dame* pozlarında. Sudan çıkmış balık gibi olurum." Sonra Miriam, "Şu anda ne yapıyorsun?" diye sordu.

"Hiçbir şey."

"Buraya gelsene!"

"Ne zaman?"

"Hemen şimdi."

Doğru, birbirimize "sen" diye hitap ediyorduk ama daha öpüşmekten ileri gitmemiştik. Otto Weininger'in yazıları, beni bir kadının –Dişinin–, ahlakı, belleği, mantığı olmayan bir mahlukun, cinselliğe davet eden, maddeyi onaylayan, tini inkâr eden birinin ağına takılmaya karşı uyarıyordu. Yine de, "Tamam, geliyorum," dedim.

"Ne zaman? Bir taksiye atla. Beni bekletme. Sana her zamankinden fazla ihtiyacım var," dedi Miriam.

"Benim de sana."

Max'm bu ilişkinin doğmasına neden göz yumduğunu merak ettim. Otto Weininger, erkekleri kadınların davet ettiğini yazıyordu ama bu sefer davet Max'tan gelmişti. Kıskançlığın da zıddı vardır – Otto Weininger buna "çoğaltma" derdi. Yani paylaşma arzusu, cinsel bir cemaat arzusu. Bunu hem erkeklerde hem de kadınlarda gözlemlemiştim – özellikle de Varşova Yazarlar Kulübü üyeleri arasında. Aslında bu olguyla ilk olarak daha *heder* öğrencisiyken Humaş'ta karşılaşmıştım: Rahel, hizmetçisi Bilha'yı Yakup'a cariye olarak vermişti, Lea da Zilpa'yı. Modern insanın bütün tuhaflıklarının kökü uygarlığın şafağına dayanır. Telefonda Miriam'ın, "Taksiye bin!" emrini duydum. Adeta bağırmıştı. Bu iki kelimede buyurgan bir ton, bastırılamayan, sabırsız bir arzu vardı.

Taksi çevirmeye alışık değildim ama bir tane buldum. Takside kendi kendime, "Böyle müşkül bir duruma düşen olmuş mudur?" diye sordum. "Hiç kimse benim gibi bir insan, benimkiler gibi aşklar ve ilişkiler üzerine bir roman yazmış mıdır?" Benim durumumla kıyaslandığında, okuduğum romanlar basit ve sorunlardan uzak görünüyordu. Bildiğim kadarıyla bu ki-

taplarda benim kadar fakir hiç kimse yoktu, Knut Hamsun'un *Açlık* romanının kahramanı hariç. Ama o, kimseyle ilişkiye girmiyor, sadece hayal kuruyordu. Taksi durdu, ücreti ödedim. Taksi uzaklaşırken, şoföre bir dolar yerine beş dolar verdiğimi fark ettim. O kadar fukaralık yetmezmiş gibi bir de para kaybediyordum.

Asansörle on dördüncü kata çıktım. Daha zile basmak için elimi uzatırken kapı açıldı. Anlaşılan Miriam orada gelmemi bekliyordu. Tek kelime etmeden kucaklaştık. Kemikli dizlerim onunkilere çarptı; onu içeri doğru sürükledim. Kapı, belki de esintiyle, arkamızdan kapandı. Tereddüde ya da vicdan azabına zaman harcamadık. Yatağa düştük. Miriam çıplak vücuduna bir elbise geçirmişti. İhtirasın bütün kuvvetiyle birbirimizin dudaklarını ısırarak sessizce birbirimize teslim olduk. Hava kararmaya başladığında hâlâ bedenlerimizdeki son haz zerresini de ortaya çıkarmaya çalışarak birbirimizle boğuşuyorduk. İçten içe, çalmaması için telefona yalvarıyordum – neyse ki sesi çıkmıyordu. Tuhaftır, biz yataktan kalkar kalkmaz telefon artık kendini tutamıyormuş gibi öfkeyle çalmaya başladı.

Miriam'ın, "Merhaba Max," dediğini duydum ve banyoya çekildim. Konuşmalarına kulak misafiri olmak istemiyordum. Işığı yakmamıştım; New York göğünün aydınlığını yansıtan aynada, hayalete benzeyen, tarumar olmuş bir siluet gördüm. Bitkin, ölmeye razı, bir tas çorba için mirasından vazgeçmeye hazır vaziyette avdan dönen Esav'ın yüzü de benim gibi alı al moru mordu herhalde. Bütün eski aşklarıma, kendime, kendimi asla kurtaramayacağım bir düğümün içine girdiğim konusunda beni uyaran güçlere ihanet etmiştim.

Banyonun kapısı açıldı ve Miriam, ayaklarında çoraplar, yarı çıplak içeri girdi. Onu tekrar kollarıma aldım ve karanlıkta ses çıkartmadan durduk. İki cinsiyet arasında, bir *fait accompli* durumunda ortaya çıkan doygunluk hissini fark ettim gözlerinin ışıltısında.

"Max'a burada olduğumu söyledin mi?" dedim nihayet.

"Hayır."

Tanrıya şükür, diye mırıldandım içimden.

Hâlâ karanlık olan yatak odasına döndük. Herkesin dilin-

den düşmeyen "Gece sevişmek için yaratılmıştır" lafını hatırladım ve önemli bir gerçeği ifade ettiğini düşündüm. İki cins de Tekvin'de sözü geçen utangaçlığı henüz yitirmediğinden, dokunma duyuları görme duyularından daha etkili oluyordu. Aramızda, adeta birbirimizin düşüncelerine ayrılmış küçük bir boşluk bırakarak yatağa uzandık. Miriam'ın nasıl göründüğünü tam olarak hatırlayamadığımı fark ettim. Aslında hâlâ birbirimize yabancıydık, tıpkı *mitsva*[9] dansından sonra götürüldükleri karanlık *ihud-ştibl*'da birleşen dindar dedelerimiz ve ninelerimiz gibi. "Max birlikte kahvaltı edip senin tezini tartıştığımızı biliyor mu?" diye sordum.

"Evet, ona söyledim."

"Nerede?"

"Treibitcherlarda. Onlarla yemek yiyor."

"Öyle uzun uzun ne konuştunuz?" diye sordum, bunu öğrenmeye hakkım var mıydı bilmem.

Miriam cevap vermedi. Soruyu duymadığını düşünmeye başlamıştım ki, alçak sesle, "Matilda'yla Max, Polonya'da daha uzun süre kalmaya karar vermişler. Sonra da Avrupa seyahati yapacaklarmış. İsviçre'de onlara katılmamızı istiyorlar," dedi.

"Bu ne manaya geliyor?" diye sordum.

"Hiç, hiçbir manaya gelmiyor."

Miriam son sözlerini uykuya dalmak üzereyken mırıldanmıştı. Bir soru daha sormak istiyordum ama uykuya dalmıştı bile. Gençlerin ne kolay uykuya daldıklarını unutmuşum. Bir müddet kımıldamadan yattım. Kendi kendime, Mutlu muyum, yoksa mutsuz mu? diye sordum. Ama cevap veremedim. Kâh uyukluyor, kâh gündüz düşü görüyordum. Bugün olanları Max'tan saklayamazdık. Bizi bir araya o getirdiğine göre, ihanete uğramış sayılmazdı. Miriam onu seviyordu. En tutkulu anlarda bile ona olan sevgisinden söz etmişti. Ona bu sevgisini asla kıskanmayacağımı söylediğimde laf olsun diye konuşmuyordum. Aramızda sessizce bir anlaşma imzalamıştık.

Rüyasız, derin bir uykuya daldım. Gözlerimi açıp karanlığa diktiğimde hiçbir şey hatırlayamadım: Neredeydim, kimdim, ne yapıyordum? Bir an kendimi yine Polonya'da zannettim. Elimi uzatıp bir kadının saçlarına, boynuna, memelerine

dokundum. Lena mıydı? Sabina mı? Gina mı? Ama Gina ölmüştü. Birden her şeyi tekrar hatırladım ve tam o anda Miriam uyanıp, "Max?" dedi.

"Hayır, benim."

"Gel!"

Yepyeni bir ihtirasla birbirimize sarıldık.

Miriam'la birlikte, Max'a, Chaim Joel Treibitcher'ın partisine katılmama kararı aldığımızı söyledik ama o büyük bir inatla gitmemizde ısrar etti. "Bayırturpundaki solucan gibi saklanmanın ne anlamı var?" diye sordu bana. "Nereye saklanırsan saklan, sonunda burnunu dışarı uzatmak zorundasın. Yazar olmak istiyorsan insan arasına karışacaksın. Sen bu işe yeni başlayan toy birisi değilsin ki. Puşkin'le Lermontov senin yaşında dünya çapında ün salmıştı. Daha ne kadar lahana tarlasındaki keçi gibi kafanı yerde tutacaksın?"

Sonra Miriam'a döndü. "Bana bak Miriam, sen bunu adam etmezsen hayatının sonuna kadar *şmagege* kalacak; ikiniz de dişlerinizi söktürüp açlıktan ölmeye hazır olun o zaman."

Onunla sevgilisi gibi değil, gelinin babası gibi konuşuyordu. Gözünün biri kızgın, diğeri muzipti. "Ben sonsuza kadar size dadılık edemem," dedi. "Benim çocuklarımı elimden aldıkları için artık siz benim çocuğum sayılırsınız. Madem bütün millete nasihat dağıtmaya kalktın Aaron, *şlimazl* kalamazsın. Başıma bir iş gelirse ikiniz de beş parasız kalacaksınız."

"Max, senin neyin var?" diye sordu Miriam.

"Aklım başımda. Ne dediğimin farkındayım."

"Yüz yirmi yaşına kadar yaşayacaksın."

"Belki yaşarım, belki de yaşayamam. Garantisi yok."

"Max, Polonya'ya gitme."

"Duymamış olayım, mızmız keçi!"

"Mızmız keçi", Max'ın Miriam'a taktığı isimlerden biriydi. Ona yedi takma isim –kendi deyişiyle "Jethro isimleri"– vermişti: Ufak, Kırıntı, Cadı, Panna Marianna, Küçük *telişa*, Etl-Betl ve Mızmız keçi. Varşova'dayken lakabımın *Tzutzik* olduğunu duymuştu, bana da hiç teklifsiz öyle hitap ediyordu. Buna Eşşek, Kâtip ve *Katva raba*'yı da eklemişti. Miriam bana Arale,

Yeşiva-bucher ve Kelebek diyordu. Ben de Miriam'a, annemin bana hitap ettiği gibi hitap ediyordum: *Oytzerl* [Küçük hazine]. O akşam Max bizi Elli Yedinci Caddedeki bir lokantaya davet etti. Puroları birbiri ardına yakışını korkuyla seyrettim. Biftek ve iki farklı şnaps ısmarladı. Miriam, daha önce de defalarca yaptığı gibi, ona doktorunun günde bir purodan fazla içmesini yasakladığını hatırlattı. Aynı zamanda rejim yapması ve bir kokteylden fazla içmemesi gerekiyordu. Ama Max, "Bugün olmaz canım, bugün olmaz!" diye bağırdı. Göğüs cebinden küçük bir kutu çıkarıp ağzına beyaz bir hap attı.

Masada otururken Max, Chaim Joel Treibitcher'ın hayatından bahsetti. Oldum olası zengin bir adammış. Amerika'da kurduğu imparatorluk Avrupa'dakini de geçmiş. Geceleri tam dört saat, gündüzleri de kırk beş dakika uyurmuş – ne bir dakika eksik ne de fazla. Yatağında, tek bir geceyi bile zenginliğini artıracak yeni bir plan yapmadan geçirmezmiş. Bin dokuz yüz otuzlarda, Amerika'da hisse senetleriyle menkullerin yanı sıra evlerle fabrikalar da almış ve bütün bunların değeri artmış. Miami Beach'te aldığı araziler şimdi bir servet değerindeymiş. İsrail'de Yahudi devleti kurulmadan çok önce Kudüs, Hayfa ve Tel Aviv'de arazilerle evler almış. Elini neye değdirse altın olmuş. Karısı Matilda'nın zenginliği zaten aileden geliyormuş. Max için borsa simsarlığı yapan yeğeni Harry, New York'ta doğmuş.

Son zamanlarda Chaim Joel Treibitcher yeni bir proje geliştirmiş – Yidiş ve İbranice edebiyatın en iyi örneklerini çeşitli Avrupa dillerine tercüme ettirmek. Aynı zamanda bir dergi ve akademik bir Yidiş-İbranice sözlük de yayınlamak istiyormuş. Max, Miriam'ı Matilda'ya öyle methetmiş ki, kadın, Miriam'ı evine getirmesi için ona defalarca ricada bulunmuş. Treibitcherlar yetenekli göçmenlerin yeteneklerini geliştirmesine yardımcı olmaya hevesliymişler. Miriam'ın benim eserlerim üzerine yazdığı tezi bitirmesi için ona seve seve burs verebilirlermiş. Max, ikimizden de partiye katılacağımıza söz vermemizi istedi – tabii birlikte değil. Max, karısı Priva'yla birlikte gelecekti. Ama biz ikimiz de söz vermedik.

Yemekten sonra Miriam, Max'ı evine davet etti. Ama Max, "Bugün olmaz canım, bugün olmaz," dedi. Sonra bana dönüp,

"Onunla sen git," dedi. "Benim yaşımdaki bir adamın dinlenmeye ihtiyacı oluyor. Hem Priva'ya eve erken dönme sözü verdim. Aaron, evlenmemeyi nasıl başardın?"

"Kimse beni istemedi," dedim.

"O istiyor," dedi Max ve Miriam'ı işaret etti.

"İkinizi de istiyorum. Doğrusu bu," dedi Miriam.

"Seni arsız kız!"

"Erkek kaz için iyisi neyse dişi kaz için de iyisi odur."

"Evli barklı kadınsın."

"Bir kere, Stanley erkek değil, *golem*[10]. İkincisi, Belediyede evlendik, haham karşısında değil."

"Bizim akademisyen evlere şenlik. Dedenle ninen bu söylediklerini duysa matem için elbiselerini yırtar, yedi gün değil, yedi yıl şiva [matem] tutarlardı."

"Peki bunun onlara ne faydası var?" diye sordu Miriam.

"Yaradan ezelden beri sessizliğini muhafaza ettiğine göre, bunu bilmemizin imkânı var mı?" diye sordu Max. "Bizim gerçeği görmemizi istiyor ama biz engebeli araziye savrulmuş kör atlar gibiyiz. Bazen sana inek diyorum Miriam ama esas inek bizim Priva. Seans masasına oturuyor, kırmızı bir ışık açıyor, Endor cadısı gibi ruh çağırıyor – Spinoza, Karl Marx, İsa, Buda, Baal Şem Tov. Onlara gelmelerini emrediyor, onlar da gelip Öte Taraftan mesaj getiriyorlar."

Lokantadan çıkarken Max mırıldandı: "Beynimde bir delik açılmasını ne kadar istiyorsam, Polonya'ya gitmeyi de o kadar istiyorum. Şimdi ikiniz de partiye geleceğinize söz verin bakalım." Max ellerimizi tuttu; elleri fazlasıyla sıcaktı. "Aptallığın âlemi yok Arale. Bu işten sen kârlı çıkacaksın. Taksi!" Taksi kaldırıma yanaşırken Max bize dönüp bağırdı: "Partide görüşürüz!"

Miriam'la, Max'a ilişkimizden hiç söz etmeme kararı almıştık. Belki de bunu çoktan anlamıştı, itirafa gerek yoktu. Haberi yoksa ya da emin değilse, onu yolculuktan önce üzmenin ne anlamı vardı? Onu konuşurken, babalarından söz eden çocuklar gibiydik. Miriam'a, onda bir baba kompleksi olduğunu söyledim (Oedipus kompleksini kastetmiyordum), kendisi de in-

kâr etmedi. "Hangi kızda yoktur ki?" dedi bana. Max'a sık sık *"Tatele"* diye, yani küçük çocukların babalarına seslendikleri şekilde hitap ettiğini itiraf etti.

O zamana kadar, başka birini sevdiğini bildiğim bir kadını sevemeyeceğimi düşünürdüm. Ama artık bunun daha önce de pek çok kereler başıma geldiğini fark ediyordum. Evli kadınlara âşık olmuştum. Onları oldukları gibi sevmiş, kocalarını hiç kıskanmamıştım. Aslında bu kadınlara her fırsatta, kocalarının bir numara olması gerektiğini söylemiştim. Kocalara karşı bu tavrım sadece pragmatik miydi, yoksa tuhaf bir ahlakı mı maskeliyordu acaba? O yıllarda, modern çağın cinsel uyanışının, gayri resmi ama kabul gören bir çokeşliliğe yol açacağına inanırdım. Modern bir erkek bütün ömrünü tek bir kadınla geçirmeye, modern bir kadın da sürekli tek bir erkeğin mülkiyetinde olmaya razı olamazdı. Toplum, halihazırdaki cinsel kandırmaca ve zinanın yerine bir tür cinsel işbirliği geliştirmeye mecbur kalacaktı. Genellikle ihanetin, iki erkeğin bir kadını ya da iki kadının bir erkeği paylaşması gerçeğinden değil, iki tarafın da söylemek zorunda kaldığı yalanlardan; sadece kendi doğalarının, fiziksel ve tinsel ihtiyaçlarının gerektirdiği gibi davrananlara kanunların dayattığı incelikli kandırmacalardan kaynaklandığını düşünürdüm. İlk kez kandırmak istemediğim birine âşık olmuştum, o da beni kandırmak istemiyordu.

Yegâne aşkım olduğuna, hep de öyle kalacağına ikna etmek zorunda olmadığım genç bir kadınla birlikte olmak ne hoştu! Kendim yapmaya hazır olmadığım bir şeyi sevgilimden istememe gerek olmadığını bilmek ne güzeldi! Genelde Miriam'm Didi'ye baktığı Park Bulvarındaki apartmanda, birlikte geçirdiğimiz günlerde Eskimolardan, Tibetlilerden ve onlar gibi cinsel sahiplenme geliştirmemiş başka halklardan söz ederdik. Miriam'a anarşistlerden, serbest aşkı sosyal adaletin temeli ve insanlığın geleceği kabul eden Proudhon, Sturner, Madam Kollontai ve Emma Goldman'ın takipçilerinden söz etmiştim. Tek mesele vardı: Çocuklar ne olacak? Benim yeni bir nesle babalık etmek için en ufak arzum yoktu. Ama Miriam sürekli, kendinde uyanan çocuk sahibi olma özleminden söz ediyordu.

Partiden bir gün önce Miriam'la birlikteydim, geceyi de ilk kez onun dairesinde geçirdim. Max bizi tanıştıralı iki hafta olmuştu ama bana bu süre olağanüstü uzun geliyordu. O akşam kafeteryadan çıkıp birlikte Broadway'de yürümeye başlayınca, ilk kez gerçek aşkın getirdiği huzuru hissettim. Miriam'la birlikte olmaktan başka dileğim yoktu. Yaz gelmişti; kol kola yürüyorduk. Miriam'ın genç yüzünde, bana göre hayatın özünü yansıtan bir dalgınlık vardı. Broadway'den 100. Caddeye sapıp rüyada gibi Central Park West'e yöneldik. Miriam'ın oturduğu binaya geldik; asansör görevlisi bizi yukarı çıkarırken hiç konuşmadı. Pencereleri parka bakan karanlık daireye girdik. Yorulmuştuk; üzerimizdekileri çıkarmadan Miriam'ın geniş yatağına uzandık, sanki dolmuş yüreklerimizi dinliyorduk. Miriam dudaklarını kulağıma değdirerek, "Burası senin evin," dedi.

Hayvanları ve sevişme şekillerini sık sık düşünmüşümdür. Tanrının yaratıklarının bazıları ne kadar büyük olsalar da –bildiğim kadarıyla– cinsel açıdan pek de cevval değillerdi. Hayvanat bahçesinde atların, öküzlerin ve aslanların çiftleşmesine şahit olmuştum. Yapacaklarını yaptıktan sonra işlerine geri dönüyorlardı. Bunun sebebi, kadınlarla erkeklerin lisanı bir ihtiras vasıtası olarak kullanabilmesi, hayvanlarınsa konuşmadan mahrum olması, dedim kendi kendime. Kadınlarla erkekler özlemlerini, ihtiyaçlarını, vuku bulmuş ya da bulabilecek şeyleri birbirlerine sözlerle ifade ediyorlardı. O gece önsevişmemizin, sevişme sonrasının ve edimin kendisinin teması Max'tı. Onu asla kandırmayacağımıza, ruhdaş sayacağımıza birbirimize söz verdik. Daha önce de fırtınalı ilişkiler yaşamıştım ama Miriam'la birlikteyken hepsi solda sıfır kaldı sanki. O akşam eve erken gelmiştik, sevişmemizin ardından, uykulu gözlerle, saatimin fosforlu kadranına baktığımda, gecenin iki buçuğu olduğunu gördüm.

Gözlerim yeniden kapanırken Miriam'ın bir şeyler mırıldandığını duyar gibi oldum ama ne manaya geldiklerini çıkaramadım. Birden hafif bir çığlık attı. Anında uyandım, korkudan kalbim duracak gibiydi. Birisi kapıyı kurcalıyor, açmaya çalışıyordu. Miriam yataktan kalkmaya çalışırken neredeyse yuvarlanacaktı. Hırsız, katil ya da her kimse içeri girmeyi ba-

şarmıştı. Birden holün ışığı yandı ve kısa boylu, tıknaz, uzun saçlı, siyah sakallı, genç bir adam gördüm. Pembe bir gömlek, kirli bir pantolon giymişti. Sağ elinde tabanca, sol elinde küçük bir çanta tutuyordu. Bana ikinci sınıf filmlerdeki sahnelerden birini hatırlattı ama bu pekâlâ sonumun yakın olduğu anlamına geliyor olabilirdi. Hemen kendimi toplayıp dikkat kesildim. Miriam, çırılçıplak vaziyette adama vuracakmış gibi üzerine atıldı ama yarı yolda kalakaldı. "Stanley!" diye bağırdı.

"Evet, benim," dedi adam. "Rica ederim bağırmaya ya da aptalca bir şey yapmaya kalkma."

Ben de çıplak vaziyette yatakta doğruldum ve sahneyi normalde bekleneceği üzere dehşetle değil, merakla seyretmeye başladım. Stanley'nin resmen Miriam'ın kocası olduğunu biliyordum. Daha önce bana ondan bahsetmişti – cinsel yetersizliği, vıcık vıcık duygusallığı. Adam silahıyla beni işaret ederek, "Bu da kim? Son aşkın mı?" diye sordu.

Miriam üzerini örtecek bir şey bulmak için arkasına baktı. Ama geceliği uzanabileceği mesafede değildi, bende de geceliği ona uzatacak cesaret yoktu. "Ne istiyorsun?" diye sordu Miriam.

"Seni."

"Başka biriyle birlikte olduğumu görüyorsun."

"Max'la işin bitti, öyle mi?" diye sordu Stanley.

"Hayır, bitmedi," dedi Miriam.

"Bana bak," dedi Stanley bana hitaben. "Daha birkaç yıl yaşamak istiyorsan, burayı hemen terk et. Yoksa ancak sedyede çıkarsın."

Ancak o zaman Stanley'nin aksanlı konuştuğunu fark ettim. Sanki kelimeleri başka bir dilden tercüme ediyordu. Yidiş miydi? Lehçe mi? Almanca mı? "Giyinebilir miyim?" dedim.

"Evet. Pılını pırtını al, banyoda giyin. Yardım çağırmaya kalkarsan..."

"Bir dakika."

"Eşyalarını bul ve buradan çık. Çabuk!"

Ayaklarımı yere indirdim ama bacaklarım pelte gibiydi. Dizlerimi kalorifere çarptım. Ceketimi, pantolonumu ve gömleğimi yatakla banyo arasında duran sandalyeye asmıştım. Gözlerim körleşmişti sanki. Ayakkabılarımı, çoraplarımı ve şapka-

mı nereye koymuştum? Ceketimi alırken okuma gözlüğüm, anahtarlarım ve bir tomar para yere saçıldı. Banyoya giderken Miriam, Yidiş sordu: "Bir şey mi düşürdün? Anahtarların yere düştüğünü duyar gibi oldum," dedi. Sesinde korkunun zerresi yoktu.

"Önemli değil," dedim.

"Yidiş bilir misin?" diye sordu Stanley.

"Evet, Polonya göçmeniyim."

"Polonya, öyle mi? Dur bakayım. Kim olduğunu biliyorum galiba," dedi Stanley. "Şu Yidiş yazarısın. Resmini görmüştüm. Adın ne?"

Ona adımı söyledim.

"Seni tanıyorum. Kitabını okudum. Yidiş değil, İngilizce olanı. Adı neydi?"

Ona kitabın adını da söyledim.

"Evet. Kitabını okudum. Ben şairim. İngilizce yazıyorum, Yidiş değil." Miriam'a seslendi: "Kıpırdama! Olduğun yerde kal!"

"Kıpırdamıyorum, kıpırdamıyorum aptal!"

"Bay Stanley," dedim, "durumunuzdan haberim var, hislerinizi de anlayabiliyorum. Ama bize silah doğrultmanıza hiç lüzum yok. Size direnmiyoruz. Ben genç bir adam değilim, elli yaşıma merdiven dayadım. Burada hepimiz Yahudiyiz," dedim, kendi söylediklerimden utanarak.

"Hah. Siz belki Yahudisiniz ama bu, Naziden beterdir," dedi Stanley. "Siz ne biçim Yahudisiniz, böyle orospularla düşüp kalkıyorsunuz?" Sesini yükseltmişti.

"Stanley, kendini aptal durumuna düşürme. Bırak o tabancayı," dedi Miriam.

"Senin lafına kulak asacak değilim, ne istersem onu yaparım. Olduğun yerde kalmazsan seni vururum. Max'a ne oldu? Onunla işin bitti mi?"

"Hayır, bitmedi," dedi Miriam.

"Ya senin bu rezil hayatına, ya da kendi hayatıma son vermek için geldim," dedi Stanley. "Bu adamı öldürmeyeceğim," beni işaret etti, "ama sen birazdan ölmüş olacaksın kaltak. Bay –neydi?– Greidinger, herhalde bir fahişeyle düşüp kalktığınızı

biliyorsunuzdur. On beş yaşından beri orospuluk yaptığını bana kendi anlattı. 1939'da annesiyle babası Rusya'ya giderken onlara katılmak istememiş çünkü bir pezevengin metresiymiş. Herif sonra bunu Aryan tarafına geçirip bir kerhaneye, bordelloya yerleştirmiş. Doğru mu, değil mi?"

Miriam cevap vermedi.

"Banyoya girebilir miyim?" diye sordum.

"Dur. Soruma cevap versin önce. Doğru mu, değil mi? Kendi ağzıyla anlattı. Cevap ver, yoksa ölürsün!"

"Doğru değil," dedi Miriam.

"O pis ağzınla bunları bana kendin anlattın. Yahudileri katleden Naziler müşterinmiş. Sana öldürdükleri Yahudi kızlarından aldıkları şeyleri hediye getirirlermiş. Yalan mı? Bana cevap vermezsen şu anda öbür dünyayı boylarsın."

"On altı yaşında ölmek istemedim."

"O pezevenkle kalmak yerine ailenle birlikte köprüden geçebilirdin. Almanya'da, kampta, bir Almanın metresiydin. Burada üniversitede aynı şeyi profesörlerinle yaptın. Doğru mu?"

"On altı yaşındayken yaşamak istiyordum. Artık istemiyorum. Beni hemen şimdi vurabilirsin psikopat!"

"Banyoya git," diye buyurdu Stanley bana. "Elini çabuk tut!"

Banyonun kapısını açmaya çalıştım ama sıkışmışa benziyordu. Kapının kulpuna asıldım ama elimde kuvvet kalmamıştı. Başımı çevirip hâlâ çıplak olan Miriam'a ve Stanley'ye baktım. Bu sahne gerçek değildi sanki, hayat bizi karikatür durumuna düşürmüştü yine. "Affedersiniz," dedim, çok salak ve korkak geldi sesim kulağıma. Bu müşkül durumda içimi bir utanç kaplamıştı – kendi adıma, Miriam adına, hatta (uzun saçları ve sakalı yüzünün yarısını perdeleyen, kısa boylu, kalın bacaklı, şiş göbekli) Stanley adına. Elindeki tabanca her an düşecekmiş gibi titriyordu. Boğazımda bir şey yükseldi –öksürükle kahkaha arası bir şey– ve boğulacak gibi oldum.

Banyoya girer girmez içim fenalaştı. Kafatasım daralmıştı sanki, gözlerimin önünde daireler dans ediyordu, ağzıma acı bir su dolmuştu. Sendelesem de tuvalete oturmayı başardım. Duvarlar, lavabo, musluklar, buzlu cam, tavan, atlıkarıncaya

binmişim gibi etrafımda dönüyordu; midem bulandı ama yerleri kirletmemek için kendimi tuttum. Ayağa kalkar kalkmaz ağzımdan lavaboya safra boşaldı. Bir elimle kalorifere, diğeriyle duvara tutunmuştum. Dışarıdakilerin bu rahatsızlığımdan haberdar olmalarını istemediğimden, muslukları açıp lavaboyu yıkadım. Zar zor pencereyi açıp serin akşam esintisiyle kendime gelmeye çalıştım. Bayılma kepazeliğinden, bu arada başımı bir yerlere çarpıp yarma tehlikesinden kurtulabilmiştim. Ama kendi vücudumdan çıkan kötü kokulu sıvı her yerime bulaşmıştı. İsterse beni öldürsün, bundan beter olamaz, diye düşündüm.

Banyonun kapısı birden açıldı; içeri giren Miriam'dı ama artık çıplak değildi, üzerine bornoz giymişti. Onun hemen ardında Stanley, tabancasız duruyordu. İkisi de bana bir şeyler söylüyorlardı ama kulaklarım suyla dolmuş gibi yarı sağırlaşmıştı. Çıplaklığımdan ve vücudumdan yükselen kokudan utandım. "Kapıyı kapatın!" diye bağırdım. "Birazdan çıkarım."

Miriam bir havluyu işaret ederek, "Kurulan," dedi.

"Birazdan hiçbir şeyi kalmaz," dedi Stanley. "Kapat kapıyı."

Duşu açmaya çalıştım ama anlaşılan çalışmıyordu. Dışarıda şafak söküyordu; yükselen güneşin kızıl ışıkları banyonun duvarlarındaki fayanslara vurdu. Aynada kendi yüzümü gördüm – solgun, çökük, tıraşsız. Soğuk suyla yıkanmaya başladım. Miriam'ın ilaç dolabını açıp jilet aradım. Stanley'den korkmuyordum artık; onun gözüne aynada olduğumdan daha genç ve bakımlı görünmek istiyordum. Ceketimle pantolonumu banyoya almıştım ama gömleğimle ayakkabılarım yoktu.

Demek bir fahişeye âşık olmuştum. Kocası geceleyin elinde tabancayla bizi basmıştı. Vurulmamıza ramak kalmıştı. Bütün bunları düşünce gibi değil de gerçek bir ses benimle konuşuyormuş gibi duydum, sanki annemin ruhu hep yanımdaydı, her adımımı takip ediyordu. "Anne, nerdesin? Bağışla beni," diye yalvardı içimde bir şey. Annem canlıymış gibi cevap verdi: "Bundan daha fazla alçalamazsın. Söz ver bana, her şey için çok geç olmadan bu sokak kadınından uzaklaşacaksın..."

"Peki anne, söz."

"Çünkü onun hanesi ölüme meyleder ve yolları ölüme erer." Babam kendi sesiyle, kendi *nusek*'iyle, Süleyman'ın Meselleri'nden bölümler okuyordu. "Ona giden kimse geri dönmez, hayatın yollarını seçemez."

Bir şekilde yıkandım, çıplak vücudumun üzerine ceketimi giydim. Kapıyı aralayıp temkinle dışarı baktım. Yatak odasında kimse yoktu ama başka bir odadan boğuk bir kahkaha duyar gibi oldum. Gömleğimle ayakkabılarıma baktım ama ortada yoklardı. Çoraplarımdan biri yatağın üzerinde duruyordu. "Miriam!" diye seslendim.

Anında küçük koridorda belirdi; solgun, saçı başı dağınık, üzerinde hâlâ o bornoz. Stanley de hemen arkasındaydı. "Ayakkabıların nerede?" diye sordu Miriam, gözleriyle yeri tarayarak. Oda daha geceden çıkamamıştı, jaluziler yükselen güneşi perdeliyordu. Gözlerimizle yeri tararken, Stanley'nin silahını Miriam'ın sırtından hâlâ çekmemiş olduğunu fark ettim. Tam o anda, kaloriferin üzerinde duran ayakkabılarımı gördüm. "İşte şurada!" diye bağırdım.

Stanley de görmüştü; yüzünde aksi ve buruk bir ifade belirdi. Miriam'ın omzu üzerinden bana bakarak, "Giyin de kendi yoluna git. Miriam hâlâ benim karım, senin değil," dedi.

"Tabii, teşekkürler," dedim uysal uysal.

"Sabahın bu saatinde nereye gidecek?" diye sordu Miriam. "Asansör görevlisinin, evimden bu saatte çıktığını görmesi iyi olmaz."

"Merdivenden insin."

"Merdivenlerin kapısı kilitli," dedi Miriam.

"Değildir, yangında kullanılmak üzere açık bırakılması gerekir," dedi Stanley.

Aceleyle çoraplarımdan birini giydim. Öteki çorap ortalıkta görünmüyordu, ayakkabıyı çıplak ayağıma geçirdim. Ayakkabının bağcıklarını düzeltmeye çalıştım ama loş ışıkta delikleri göremediğimden fazla üstelemedim. "Hadi çabuk ol, çık git artık. Sakın unutma: Polise ya da o ihtiyar budala Max'a tek kelime edersen bunu hayatınla ödersin. Çalıştığın yeri biliyorum," dedi Stanley.

"Kimseye söylemem."

"Senin için iyi olur. Zaten hayatımın benim için değeri yok."

Ona Miriam'a ne olacağını sormak istedim ama kendimi tuttum. Sonra, "Eminim ikiniz barışmanın bir yolunu bulacaksınız," sözleri döküldü ağzımdan. Yine kendi dediklerimden utanmıştım. Boğazım öyle kurumuştu ki konuşamıyordum.

"Ne barışması? Ben ona dürüst davrandım. Onu benimle evlenmeye zorlamadım. O benim peşimi bırakmadı. Doğru değil mi Miriam?"

"Bunu tartışmak için çok geç."

"Geç diye bir şey yok. Madem bu adamı yatağına alıp ona senin ne kadar iyi, benim ne kadar kötü olduğumu, onu ne kadar sevdiğini ve nasıl mükemmel bir eş olacağını anlattın, onun da gerçekleri bilmeye hakkı var."

"Kimse kimsenin peşinden koşmadı."

"Sen benim peşimden koştun. Evlenmek için hiç acelem yoktu. Daha o zamandan kutsal bakire olmadığını anlamıştım, ha-ha. Ama, Belediyeye gidip bu işi resmiyete dökelim, diye tutturdun. Doğru mu, değil mi?"

"Öyle olsun. Artık hiçbir şey bana acı vermiyor," dedi Miriam kesik kesik.

"Hepsi doğru. Bu adam yazar, Yahudi bir yazar. Kitap kapağında, babasının haham olduğu yazıyor. Senin ne olduğunu, kiminle düşüp kalktığını bilmesi gerekirdi."

"Her şeyi biliyor zaten."

"Hayır, her şeyi değil. Ben bile bilinmesi gereken her şeyi bilmiyorum. Ne zaman seni tanıyan biriyle karşılaşsam yeni âşıklar, yeni maceralar, yeni yalanlar öğreniyorum."

"Sana baştan beri gerçeği söyledim."

"Kravatını tak," dedi Stanley bana. "Gitmeden önce sana bir soru sormak istiyorum. Tanrıya inandığın doğru mu?"

"Tanrının merhametine değil, hikmetine inanıyorum."

"Bununla neyi kastediyorsun?"

"Tanrının hikmetini herkes görebilir – ister Tanrı de, ister Tabiat. Ama Hitler'den sonra Onun merhametine kim inanır?"

"Tanrı kötü mü?"

"En azından hayvanlar ve insanlara karşı."

"Böyle bir inancı nasıl sürdürürsün?"

"Doğrusu pek sürdüremiyorum."

"Günün birinde seninle konuşmak isterdim ama şimdi değil."

"Stanley, bir şey söyleyebilir miyim?" diye sordu Miriam.

"Gıkını bile çıkarma! Seni tekrar uyarıyorum: Tek kelime daha edersen başın derde girer."

"Bir daha konuşmayacağıma yemin ediyorum."

"Git hadi," dedi Stanley bana. "Gazetelerde ikimizin de öldüğünü okursan sebebini anlarsın."

"Böyle bir şey yapma. Senin dediğin gibi biriyse uğrunda ölmeye değmez."

"Peki uğrunda ölmeye değer ne var? Güle güle."

Sokak kapısını açtığımda Miriam arkamdan seslendi ama ne dediğini duymadım. Gece lambasının loş ışığında merdiven kapısının kilitli olmadığını gördüm. Apartman boşluğunu bir gece yarısı sıcaklığı, gece durgunluğundan arta kalmış bir şey, çöp, is ve uyuyan bedenlerden yayılan sası bir koku kaplamıştı. Yarı kör gibi dikkatle merdivenden inmeye başladım. Kendi hayatımı kurtarmış, Miriam'ın hayatınıysa bir katilin ellerine bırakmıştım. Yine babamın hırçın uyarısını duydum: "Kesinlikle uzak duracaksın, kesinlikle reddedeceksin..." Beynimdeki bir şey buna ilavede bulundu: "Bu dünyayla öteki dünya, aynı dünya."

Yarı yola kadar inmiştim ki orta yerde durdum. Miriam bana ne söylemişti? Hoşçakal mı demişti? Bir şey mi istemişti? Adeta bağırmıştı ama o heyecanla ne dediğini çıkaramamıştım. Zaten ne fark ederdi? Aramızdaki her şey bitmişti. Ağzımda bir acılık hissettim –dişetlerimde, genzimde–, midemde, gözlerimde. Çıplak bir ampul, kararmış tavana gölgeler düşürüyordu. Ayak sesleri duydum, sonra elinde bir süpürge ve kocaman bir çöp kovasıyla yukarı çıkan işçiyi gördüm. Bir an neden orada bulunduğumu sorsun mu sormasın mı karar veremeden bana baktı. Sonra tenekelerin ve kapaklarının tangırtısı eşliğinde yukarı tırmanmaya devam etti. Stanley, Miriam'ı öldürüp kaçarsa bu adam polise, beni merdivenlerde gördüğüne tanıklık edebi-

lirdi. Cinayeti benim işlediğimden şüphe ederlerdi. İçimde bir şey bir kahkaha patlattı. Sabahleyin alınmak üzere geceleyin kapı önüne konan bir çöp parçası olmuştum. Düşmemek için duvara yaslandım.

Hesaplarıma göre, zemin kata ulaşmama yetecek kadar merdiven inmiş olmalıydım. Lobiye açılan kapıyı ittim ama kilitliydi. Bacaklarımda mecal kalmamıştı, olduğum yere çöktüm. Tutuklanırsam polise ne diyecektim? Stanley'ye hiçbir şey söylemeyeceğime söz vermiştim. Havada kömür, çöp ve diğer kötü yeraltı kokuları vardı. Birden duvarların çıplak tuğla olduğunu fark ettim; her yer kurum kaplıydı. Bir kat fazla inmiştim. Gücümü toplayıp yukarı çıkmam gerekiyordu. Stanley'nin sözleri yine kulaklarımda çınlamaya başladı – Hıristiyan bir adamın, bir pezevengin metresi... kerhaneye yerleştirmiş... müşterileri, Yahudileri öldüren Nazilermiş... Ona öldürdükleri Yahudi kızlarından çaldıkları şeyleri hediye getirirlermiş...

Bir kat daha çıkınca bir kapı gördüm ve itip açtım. Kendimi lobide bulmuştum. Asansörün üzerindeki kadran 14. katta duruyordu, Miriam'm katı. Kapıcı ortalıkta görünmüyordu. Sokağa çıkınca derin derin nefes aldım; serin sabah havasını, parkın ağaçları ve çimenlerinden yükselen nemi içime çektim. Okyanusa batıp tazelenmiş erkenci güneş masmavi gökyüzünde asılıydı. Sürü sürü kuş ciyaklayarak parkın üzerinden geçiyordu. Güvercinler kaldırımı ve bankları arşınlıyor, küçük kızıl ayakları üzerinde sıçrıyor, göze görünmeyen küçücük zerreleri topluyor, dem çekip kanatlarını çırpıyorlardı. İçimdeki baygınlığın açlıktan kaynaklandığını daha yeni anlamıştım. Midemde ne varsa boşaltmıştım; içim dışıma çıkmıştı. Central Park West'te lokanta yoktu, sokaktan taksilerle otobüsler de geçmiyordu. Elimi arka cebime atınca boş olduğunu fark ettim. Elbiselerimi Miriam'ın banyosuna taşırken paramı ve anahtarlarımı düşürdüğümü hatırladım. Elimi ceketimin göğüs cebine atınca çek defterimin de yerinde yeller estiğini anladım.

Koşacak gücüm ve gidecek yerim olmadığından ağır ağır yürümeye devam ettim. Yetmişinci Caddedeki odamda ne para

ne de yiyecek vardı. Seyahat çeklerimi banka kasasında saklıyordum ama kutunun anahtarı Miriam'da kaybettiğim anahtarlığa takılıydı. O akşam, Max'ı geçirmek için Miriam'la birlikte Chaim Joel Treibitcher'm partisine gitmem gerekiyordu. Ama bütün bunlar uzak bir geçmişte kalmıştı.

Altı

Kafam karışık, amaçsızca yürüdüm; ayaklarımın beni nereye götürdüğünün farkında değildim. Sonunda bitkinliğe yenik düşerek, çiyden nemlenmiş bir banka çöktüm. Param, çek defterim, anahtarlarım yoktu. Stanley'nin Miriam hakkında anlattığı gerçeklerden asabım bozulmuş vaziyette, Tanrıya ve annemle babamın ruhlarına, benim için kutsal olan her şey adına, bir daha bu kadının rezil yüzüne asla bakmayacağıma yemin ettim. Max Aberdam'ı da bir daha görmeyecektim.

Yetmişinci Caddeye gidip, yöneticinin karısını bulup ondan anahtarı isteyemeyecek kadar yorgundum. Otobüs bileti ya da telefon jetonu alacak bozukluğum bile yoktu. Adres defterim de Miriam'ın evinde kalmıştı ve içindeki telefon numaralarının hiçbirini hatırlayamıyordum. Alnımdaki teri silecek mendilim bile yoktu. Midemin kazındığını hissettim; ağzımı mide bulandırıcı bir sıvı doldurdu. Büyük bir darbe yemiş olduğum halde Tanrının –ya da insanların kaderini belirleyen güç neyse onun– düşüşümü ne kadar akıllıca hazırladığına hayran kalmaktan kendimi alamadım. Tıpkı Yakup'un zamanında olduğu gibi, olaylar birbiri ardına olağanüstü hızlı gelişmişti.

Dinlenecek, yıkanacak, tıraş olacak bir yer bulmak zorundaydım. Neyse ki Stefa Kreitle'ın bu yakınlarda, topu topu on blok ötede oturduğunu hatırladım. Savaş yıllarında birbirimizle bağlantımız kopmuştu, ben de onun öldüğüne kanaat getirmiştim. 1947'de birdenbire kocası Leon Kreitle ve yetişkin kızı Franka'yla birlikte New York'ta boy gösterdi; bu da benim için

bir diriliş vakasıydı. O zaman ben kırk üç yaşındaydım, o ellisine merdiven dayamıştı. Leon yetmiş beşlik bir ihtiyardı. Hitler'in Polonya'ya girmesinden sadece birkaç gün önce İngiltere'ye kaçmayı başarmışlardı. Leon'un iki kızı kamplarda ölmüştü. Elbette bütün servetini kaybetmişti. Stefa, Londra'da önce hizmetçilik, sonra dadılık yapmıştı. Savaştan önce bile yazışmalarımız kesilmişti zaten. O sıralarda ben New York'ta kendimi bir bunalıma kaptırmış, melankoliye düşmüştüm. Gazeteye gitmez olmuş; Yidiş diliyle, Yidiş edebiyatıyla, Yidişçi hareketle olan bağlarımı koparmıştım.

1947'yle 50'lerin başları arasında hem Stefa'nın hem de benim hayatlarımızda önemli değişiklikler meydana geldi. Leon, Amerika'da eski dostlarını buldu, birisiyle ortak olup Long Island'da düşük maliyetli evler yapmaya başladı ve neredeyse bir gecede tekrar zengin oldu. Stefa'nın kızı Franka bir Hıristiyan'la evlendi. Franka, Danzig'de geçen çocukluğu sırasında Nazilerin Yahudi nefretini içselleştirmiş, Amerika'da mühendis kocasının dinine geçerek Katolik olmuştu. Annesi ve üvey babasıyla bütün ilişkisini kesti.

Benim hayatım da o sıralarda değişti. Yeniden yazmaya başladım. Yidiş bir roman ve bir hikâye seçkisi yayınlamıştım, bunları İngilizceye çevirecek bir çevirmen ve yayınlayacak bir yayınevi buldum. Yidiş gazetede düzenli olarak denemeler, eleştiriler ve çeşitli sütunlar yazmaya başladım. Hatta Yidiş radyoda nasihatler bile veriyordum. Stefa'yla arkadaşlığımızı tazelemiştik; onu ne zaman görsem, hikâyelerimde yazdığım hayaletleri görmüşüm gibi tekinsiz bir duyguya kapılırdım. Ayrı kaldığımız seneler boyunca aramızda bir nevi duvar örülmüştü. Stefa, Londra aksanıyla İngilizce konuşuyordu, Varşova'da öğrendiği az buçuk Yidişi de unutmuştu. Belli ki Londra'da bazı gönül maceraları yaşamıştı ama bunlardan hiç söz etmezdi. Benimle kavga eden, bana "Literatnik" diye bağıran, Lehçemi düzelten eski Stefa değildi artık. Bu Stefa terbiyeli bir hanımefendi, torun sahibi bir kadındı. Dizleri artık sivri değildi, yuvarlanmıştı; göğüsleri daha iri, kalçaları daha genişti. Sadece Leon'a karşı tavırları aynı kalmıştı; onun ne olduğunu asla anlayamayacağını mırıldanırdı hep. Bazen eklerdi: "Bu erkek milleti benim için tam bir bilmece."

Öte yandan Leon pek değişmemişti. Kafasında hiç saç yoktu; yüzü öyle kemikli, derisi öyle gergindi ki hiç kırışığı yoktu; hâlâ elli kilodan fazla çekmezdi. Seksen yaşına gelmiş olan Leon hâlâ işini sürdürüyor, evler inşa ediyor, araziler alıyor, borsada spekülasyon yapıyordu. Central Park West ve Yetmiş İkinci Caddenin kesiştiği yerde, bir gökdelende dairesi vardı. Leon hâlâ düzensiz ziyaretlerim yüzünden bana sitem ediyordu. Amerika'da Yidiş gazete okumaya başlamıştı, belki de İngilizceyi bir türlü adamakıllı öğrenemediği için. Benim yazılarım onu her nedense çok heyecanlandırırdı. Sorularının ardı arkası gelmezdi: Yazdığım her şey gerçekten olmuş muydu? Hepsini kendim mi uydurmuştum? Bu kadar gerçek görünen olayları nasıl uyduruyordum? Yazacaklarımı ne zaman tasarlıyordum – gece mi gündüz mü, uyurken mi yoksa uyanıkken mi? Varşova'dayken, benim resmettiklerimle tıpatıp aynı karakterler ve tipler tanıdığını söylüyordu – ben sadece isimlerini değiştirmiştim; bunu söylerken gülümseyerek gözünü kırpardı. Kimi zaman da bana çıkışırdı: "Bu kelimelerle ifadeleri nereden buluyorsun? Büyükannem Chaya-Keyla öldüğünden beri bunları duymamıştım. Varşova sokaklarını nasıl bu kadar iyi hatırlıyorsun, ben çoktan unuttum bile. Bir yazar nasıl bir mahluktur? Anlat, bilmek istiyorum."

"Genelde yalancıdır," dedi Stefa.

"Yalancı ha? Öyle de olması lazım. Yine de her sabah uyanır uyanmaz ilk iş Broadway'e Yidiş gazete almaya gidiyorum. Hikâyenin nasıl geliştiğini öğrenmek istiyorum. Ama yine senin romana gelirsek... Calman gibi bir adam –zengin, bilge, akıllı bir tüccar– nasıl olur da Clara'nın kendini bu kadar kandırmasına izin verebilir? Kadının onu değil, parasını istediğini nasıl göremez? Gerçekten de böyle biriyle tanıştın mı hiç? *Nu*, Clara hoppa bir kadın. Nasıl diyorlar? Ona günahımı bile vermem, he-he-he. Bir insanın her şeyden çok şansa ihtiyacı var. Ben de onun gibi bir kadın tanımıştım, çeşitli erdemleri vardı, güzeldi, akıllıydı, mihrabı da yerindeydi. Ama işi bir türlü rast gitmezdi."

Max Aberdam büroma gelmeden bir gün önce Stefa ve Leon'a yemeği onlarda yeme, gece de yatıya kalma sözü vermiş-

tim. Sonra aradan haftalar geçmiş, telefon etmeyi unutmuştum. Leon işyerime gelmiş, beni bulamayınca, yanlış yazılmış tek bir İbranice kelimeden ibaret bir not bırakmıştı: "Mümkün mü?" Altına da "Samimi dostun ve büyük hayranın, Leon Kreitle" diye imza atmıştı.

Bu sefer şans benden yanaydı. Stefa'yla Leon'un apartmanında vazife başında olan kapıcı beni tanıdığı için içeri aldı. Gececi asansör görevlisine beni sekizinci kata çıkarmasını işaret etti. Zili çaldım ve Leon göz deliğinden baktıktan sonra kapıyı açtı. Üzerinde süslü bir ropdöşambr, ayağında pelüş terlikler vardı. Bana merak ve alayla baktı. Her zamanki ironik üslubuyla, "Şu işe bak! Sabahın bu saatinde misafir! Mesih mi geldi? Yoksa hapishaneden mi kaçtın?" dedi.

"İkisi de."

"Gel, gel. Stefa daha uyanmadı ama ben her zamanki gibi beşte kalktım. Neden telefon etmedin? Kahvaltı hazırlıyorum, sen de resmen davetlisin. Kusura bakma, Yahudi iltifatında bulunacağım ama pek iyi görünmüyorsun. Bir şey mi oldu?"

"Hayır ama..."

"Benimle mutfağa gel, kahve neredeyse tamamdır. Her türlü derdin ve belanın en iyi ilacı sıkı bir kahvedir. Uykulu görünüyorsun, herhalde bütün gece *slike*'ler söyledin. Tabii, tabii."

Leon beni kolumdan tutup, mutfaktan bir bölmeyle ayrılmış yemek odasına götürdü. Masanın üzerine ekmek dilimleriyle bir tas meyve konmuştu bile. Leon bana madeni bir iskemleyi işaret etti. "Gördüğün gibi eski âdetlerimden vazgeçmedim. Bir tek, yemeğime katık yaptığım şarabım eksik. Ama içkiyi bırakmanın faydasını görmedim – iki kalp krizi geçirdim bile. İnsan Tanrıyı kandıramaz. Ama kim bilir? Diyet uygulamasam belki üç kalp krizi geçirecektim ya da ölecektim. Seksen yaşında insanın Tanrıya şikâyette bulunmaması lazım, özellikle de Tanrı diye bir şey yoksa. Muhtemelen beni cahil biliyorsundur ama gençliğimde ben de mürekkep yalamıştım. Babam dindar ve eğitimli bir Yahudiydi. Ne istersin? Yumurta kırabilirim, omlet bile yapabilirim."

"Hiç fark etmez. Teşekkür ederim."

"Portakal suyunu unuttum. Bir saniye!"

Yine bacaklarımın mecalsizliğini hissederek oturdum. Leon bana bir bardak portakal suyu uzattı.

"İç. *L'chaim.* Eskiden evimize sık gelirdin. Son zamanlarda nedense seni göremez olduk. Ah, Stefa da kalkmış!"

Stefa, kır saçları biraz dağınık, uykulu bir yüzle mutfağa girdi. Üzerinde dantelli bir gecelik, ayağında ponponlu terlikler vardı. Yaşına göre gayet sağlıklı görünüyordu, saçlarını boyasa daha genç görünürdü; ama böyle bir şey yapmak Stefa için Amerikalılaşmaya ve bayağılaşmaya teslim olmak demekti. Şaşkın bir ifadeyle bana baktı; habersiz, aniden çıkagelen yakın bir arkadaşa ya da akrabaya gösterilen alaycı sitemle güldü. "Rüya mı görüyorum, yoksa gerçekten sen misin?" dedi.

"Rüya görmüyorsun Stefele," dedim.

"Bana asırlardır 'Stefele' dememiştin. Hayrola? Birileri gece yarısı seni kapının önüne mi koydu? Belki de kocası elinde bir silahla çıkagelmiştir."

Kulaklarıma inanamıyordum, "Aynen öyle oldu," dedim.

"Hiç şaşırmadım. Her zamanki gibi sabaha kadar uyuyamadım. Gün ağarırken dalmışım. Derken mutfaktan sesler geldi. Leon artık kendi kendisiyle konuşacak kadar kötüledi mi, yoksa ben mi bunadım? diye sordum kendime."

"Bırak bir şeyler yesin, kahvesini içsin. Hatırladığım kadarıyla, sevgiline ilk kez kahvaltı hazırlıyorum. Sabreden derviş muradına ermiş. Otur Stefele, sana da bir şeyler hazırlayayım. Keyfini sürelim, 'Cennette panayır var'."

"Peki. Sadece bir fincan kahve istiyorum. Ama koyu olsun."

Stefa kocasıyla yarı Lehçe yarı İngilizce konuşurdu. Bazen araya Yidiş bir kelime karıştırırdı. Masaya oturdu. "Ne tuhaf, dün gece senden bahsettik. Leon, şu tefrika edilen romanını okuyor bana. Hep ikiye beş kala uyanıyoruz. Leon uyanınca ben de uyanıyorum çünkü mırıldanmaya başlıyor, benim de uykum hafif. Senin şu Clara'nın sonu ne olacak? Ne zaman romanda olacakları tahmin etmeye kalksam bütün olay örgüsünü tersyüz ediyorsun. Bu da yöntemlerinden biri mi?"

"Hayatın yöntemlerinden biri."

"Ben de öyle söyledim," diye araya girdi Leon. "Hayat, romanlardan çok daha heyecan verici. Otuz yıl önce birisi bana, ihtiyarladığımda Amerikalı olacağımı, Miami Beach'te bir otele ortak olacağımı söylese, ona deli derdim. Sevgilin bir makalesinde Tanrının romancı olduğunu, dünyanın da Onun romanı olduğunu yazmıştı. Aynen öyle. Tanrı değilse bile başka bir güç yönetiyor küçük dünyamızı."

"Rica etsem, Aaron'dan 'sevgilin' diye bahsetmeyi bırakır mısın?" dedi Stefa öfkeyle.

"Ya ne peki? Baban Leibuş-Meir mi?" diye sordu Leon.

"Sevgiliden başka her şey olabilir. Sevgili sever ama bu, sevginin ne anlama geldiğini bilmez bile. Şuna bir baksana. 'En azından mezarda görüneceğinden daha iyi görünüyor,' derdi annem."

"Bir dakika, benim telefon etmem lazım. Hemen dönerim!" Leon sandalyesinden fırlayıp küçük, hızlı adımlarla mutfaktan dışarı çıktı.

"Sürekli yaşlı ve hasta olduğundan şikâyet ediyor ama işle ilgili bir konu oldu mu gençler kadar enerjik," dedi Stefa, sonra sesi değişti. "Hatırlayabildiğim kadarıyla seninle daha önce hiç kahvaltı etmemiştik."

"Bir kere etmiştik."

"Ne zamandı? Kral Sobieski döneminde mi?"

"Ben Otwock'ta Lena'yla birlikteyken. Sana Danzig tren istasyonundan telefon etmiştim, sen de bana bir tomar mektup geldiğini söylemiştin. O sabah mütevazı bir kahvaltı yapmıştım zaten ama beni seninle birlikte tekrar yemeye zorlamıştın."

"Tanrım, bu adamın tekinsiz bir hafızası var! Haklısın. Ne kadar oldu? Sonsuzluk çarpı iki mi?"

"Dünmüş gibi hatırlıyorum."

"Evet, evet. Beni o salak İbranice öğretmeninin evine götürmüştün, o da bizi fazla incelik göstermeden sepetlemişti. Nedense o kahvaltı aklımdan uçup gitmiş."

"O kahvaltı benim hayatımı kurtarmıştı."

"O zaman da matah bir şey sayılmazdın, yıllar geçtikçe daha beter oldun. Acayip acayip sahte isimler kullanarak beni de

yazıyorsun hikâyelerinde ama ben kendimi tanıyorum. Leon bile hem beni hem de kendini tanıyor. Okurken okurken, '*Senin* görünümün, *senin* konuşman,' diyor. Arale, bu sabah sende bir acayiplik var. Hasta filan mısın?"

"Değilim."

"Neyin var peki? Yoksa delirdin mi?"

"Öyleye benziyor."

"Kendin kaşındın. İnan bana, düşüp kalktığın kadınlara haset etmiyorum. İngiltere'den geldiğimde, sen de bana hayatını anlattığında 'Arkadaş olalım, hepsi o kadar,' demiştim. Birbirimize yabancı olamayız çünkü aramızda geçenleri Tanrının kendisi bile silemez. İngiltere'de epey badire atlattım, başıma yeni dertler açmaya hiç niyetim yok. Seninle ve birlikte olduğun kadınlarla alakalanmak, sağlıklı bir vücudu hasta yatağına mahkûm etmek olur. Yine de dostluğumuzun hatırına soruyorum, Neden kendini öldürüyor, yeteneğini ayaklar altına alıyorsun? Bunun ne manası var?"

"Hiçbir manası yok."

"Başına neler geldi?"

"Evde, yani odamda kalamam, büroma da gidemem. Birkaç gün dinlenmem lazım."

"Burada istediğin kadar dinlenebilirsin. Franka'nın odası boş; artık senin sayılır. Burada yemek yer, uyursun. Korkma, sana tecavüz etmem."

"Öyle bir korkum yok."

"Peşinde biri mi var, tehdit mi ediliyorsun?"

"Hayır, ama birkaç gün saklanmam lazım."

"Benim evim senin evindir. Leon sana benden bile daha düşkün. Nedenini hiç anlayamayacağım. Bu sana tuhaf ve kırıcı gelebilir ama ben seni tümüyle reddedebilirim oysa o böyle bir şey yapamaz. Bugün senden 'sevgilin' diye söz etti. Bazen 'ikinci kocan' diyor. O ölür ölmez bizim nikâh örtüsünün altına koşacağımıza kanaat getirmiş."

"Bence benden uzun yaşar."

"Bence de öyle. Şimdi senin için ne yapabilirim?"

"Hiçbir şey. Dinlenmekten başka hiçbir şeye ihtiyacım yok."

"Franka'nın odasına git ve dinlen. Başka soru sormayacağım."

"Stefa, sen tanıdığım en iyi insansın."

"Yalancı, sahtekâr!"

"Seni öpeceğim!"

"Öp öyleyse."

Franka'nın odasına çekildim; penceresi parka açılıyordu ve içeri güneş giriyordu. Odada bir yatak, bir masa ve kitaplık vardı. Franka dedelerinin, büyükannelerinin ve fazla dans etmekten genç yaşta ölen teyzesinin fotoğraflarının yanına film yıldızlarının posterlerini de asmıştı. Duvarda, ata binen genç bir Polonya zabitinin resmini gördüm – Franka'nın babası Mark'tı bu.

O gün, benim Stefa ve Leon'la oturmama karar verilmiş kadar oldu. İtirazlarıma rağmen Stefa, Franka'nın odasına bir kanepe, kitaplarım, elyazmalarım ve gazeteden kesilmiş roman bölümleri için bir dolap koymayı planladığını ilan etti. Leon bana bir hediye verecekti – yeni bir Yidiş daktilo. Her fırsatta aynı şeyi tekrarlıyordu: O öldükten sonra Stefa'nın kocası olmam mukadder olduğuna göre, neden şimdiden başlamıyordum? "Ölmem için dua etmekten kurtulursunuz," dedi Leon, Stefa da hemen onu azarladı: "Bu aptalca fanteziler sana keyif veriyorsa hayal kurmaya devam et."

Radyo konuşmalarım için haftalarca önce kayda gidiyordum ama pazartesi günü gazetedeki odama dönmem lazımdı. Danışmada duran delikanlıyı aradığımda, ben yokken pek çok kişinin nasihat almak için odama geldiğini söyledi. Müşterisi bol bir ekmek fırını gibi onlara numara dağıtmıştı. Pazartesi kahvaltıdan sonra Yetmişinci Caddedeki odama gidip, orada bıraktığım elyazmalarını almak niyetindeydim. Stefa'ya odamdan ayrılıp onların yanına taşınacağıma söz vermiştim. Onlara en azından yediğim yemeğin parasını vermek istediğimi söylediğimde, karı koca onları rencide ettiğimi belirttiler. Ancak dolgun bir maaş alıp bankaya da biraz para koyduktan sonra kendimi parazit gibi hissedebilirdim. Leon vasiyetini yeniden yazacağını ima etmeye başlamıştı; Stefa'nın yanı sıra beni de mirasa dahil edecekti. İtiraz ettim ama kurnaz bir tavırla, "Bu *benim* vasiyetim, senin değil," dedi.

Stefa, "Sekseninde çocuk gibi davranmaya başladı," diye mırıldandı.

Sıcak bir gün olacağa benziyordu. Anahtarlarımla çek defterime henüz kavuşamamıştım. En azından Miriam'ın hayatta olduğunu biliyordum. Pazar günü ona telefon etmiş, sesini duyunca kapatmıştım. Belki de Stanley yanındaydı; onu dairesinde esir tutuyordu. Belki Miriam'ı kendisiyle barışmaya zorlamıştı. Artık Miriam'dan uzak duracağıma tekrar yemin ettim – hem ondan, hem de şimdi muhtemelen Polonya'da olan Max Aberdam'dan. Kolayca yeni bir çek defteri ve banka kasama yeni bir anahtar alabilirdim. Talih yüzüme gülmüştü – varlığımı destekleyen bir dayanağı kaybeder kaybetmez yerini yenisi almıştı. Doğru, bunun sebebi, ilişkilerimin hiçbirini bitirmeyi başaramamamdı. Bir şeye başladım mı adeta sonsuza kadar peşimden geliyordu, hem yazdıklarımda hem de hayatımda.

Yetmişinci Caddedeki pansiyonuma geldiğimde giriş kapısını açık buldum, anlaşılan binayı havalandırıyorlardı. Merdivenlerden odama doğru çıkmaya başlamıştım ki holde telefonun çaldığını duydum. Hemen koşup açtım ve, "Alo!" diye bağırdım. Hattın öbür ucundan bir mırıltı, konuşsun mu konuşmasın mı karar veremeyen birinin hışırtısı duyuldu. Sonunda Miriam'ın zayıf ve titrek sesini duydum: "Benim, orospu."

Telefonu kapatmak istedim ama elime yapışmış gibiydi. Ya konuşmak istemiyordum ya da elimden gelmiyordu; Miriam devam etti: "Anahtarlarını, çek defterini ve paranı evimde unutmuşsun. Yehuda'nın gittiği orospu gibi 'mührünü, bileziğini ve asanı' geri vermek istiyorum."

Miriam bu sözleri İngilizce söylemişti; Humaş'tan alıntı yaptığını fark ettim. Krohmalna Sokağındaki, Melamed Yehiel'in *heder*'inde[11] bu ibareleri öğrenmemin üzerinden kırk yıl geçmişti. Miriam belli ki bu hikâyeyi İngilizce Kutsal Kitap'ta bulmuştu. "Tamar fahişe gibi davranıyordu, ama sen *gerçekten* öylesin," dedim.

"Madem öyle, Yehuda gibi mübarek bir adam ona nasıl gidebildi?" diye sordu Miriam.

"Miriam, şimdi Humaş'tan hikâyeler tartışmanın zamanı değil."

"Uygun zamanı nedir peki? Eşyalarını geri vermek istiyorum. Orospu olabilirim ama hırsız değilim."

Telefonu tekrar kapatmak istedim ve fiziksel bir güç beni tekrar durdurdu. "Nerdesin?" diye sorduğumu işittim.

"Birlikte yemek yediğimiz Broadway Kafeteryası yakınlarındayım," dedi Miriam. "Eşyaların yanımda. Bir orospuyla birlikte görülmekten utanıyorsan odana getirebilirim."

"Miriam, aramızda her şey bitti."

"Biliyorum ama mallarını geri vermek istiyorum."

Sesi yalvarır gibiydi. Nihayet, "Kafeteryada buluşalım," dedim.

"Tamam. Beş dakika sonra oradayım."

Telefonu kapatırken bir daha asla, asla, asla bu kaltakla görüşmeyeceğime yemin ettim.

Sokağa çıkıp bir müddet kafeteryanın aksi yönüne, Hudson Nehrine doğru yürüdüm. Sonra tersyüzü geri döndüm. Miriam'ın tam ben binaya girdiğimde telefon etmiş olması, daha önce de tekrar tekrar aradığını gösteriyordu. Stanley'nin onu takip edip ikimizi de vurabileceği düşüncesi geldi aklıma. Her zamanki formalitelere ihtiyaç duymadan anahtarlarımla çek defterimi geri alabildiğim için mutluydum. Son zamanda işlerimi aksattığımın farkındaydım. Tefrika halinde roman yayınlayan bir yazar asla tam anlamıyla özgür olamaz. Eserini ciddiye alırsa kendi varlığını da tefrikalar halinde idame ettirmeye başlar. Sürekli sürprizler, değişiklikler, Spinoza'nın şeylerin düzeni ve fikirlerin düzeni dediği şeye tekabül eden beklenmedik olaylar araması gerekir. Aceleye lüzum yok, diyordum kendi kendime. Varsın Miriam beklesin. Ama ayaklarım, kendi iradeleriyle hareket eder gibi hızlanıyorlardı. Belki de Stanley'nin sabahın köründe yaptığı ziyaretin nasıl bittiğini öğrenmek hevesindeydiler. Karşıdan birisi geldiğinde, çarpışmamak için sağa kaçıyordum ama onlar sola kaçıyordu ve o insanla birbirimize girmemize ramak kalıyordu. Bu böyle birçok kere tekrar etti. Ya birbirimizle dans eder gibi sağa sola kıpırdanıyor ya da dikilip birbirimizin yolunu kesiyorduk. Sekseninci Cad-

deye geldiğimde karşı köşede Miriam'ı gördüm ve kırmızı ışığın yeşile dönmesini bekledim.

Evet, Miriam'dı ama farklı görünüyordu. Kırmızı, kısa bir elbise ve kırmızı çizmeler giymişti. Çorapları da kırmızıydı. Yanaklarına bol bol allık sürmüş, kirpiklerini maskaraya bulamıştı. Kıpkırmızı dudaklarından, uzun bir ağızlığın ucundaki sigarası sarkıyordu. O anda ne yaptığını anladım. Varşovalı fahişeler gibi giyinmişti. Uzun ağızlığın ucundaki sigara bile Varşova'ya has bir şeydi. Bütün bunları planlamıştı – Humaş'tan alıntı, üzerindeki elbiseler. Yayaların onu gözleriyle takip ettiklerini, omuzlarını silkip güldüklerini gördüm. Onunla birlikte yürürsem kesin tutuklanırım, fikri belirdi aklımda. Yeşil yanmıştı, ben de karşıya geçmeye hazırlanıyordum. Tam o sırada Yetmiş Dokuzuncu Caddeden devasa bir tır çıktı ve Miriam'ın önünü kapattı. Neredeyse ev büyüklüğündeki bu canavarın etrafından dolaşmam gerekti. Bir korna sesi duydum; yan yollardan birinden çıkan bir araba beni neredeyse çiğneyecekti. Yanımda hızla geçen arabanın motorunun sıcaklığını, egzozunun kokusunu hissedebiliyordum. Tek bir doğru söz söylemeyen; Max'ı, beni, Stanley'yi ve şeytan bilir daha kimleri budala yerine koyan bu kızla buluşmaya can attığım için ölecektim, öyle mi? "Pislik! Pislik! Sefahate ve fesada batmış," dedim kendi kendime. Bunun, onun yüzünü son görüşüm olacağına bir kez daha yemin ettim.

Kafeteryaya girdik ama bu sefer pencere önünde değil, arkalara bir köşeye tıkılmış bir masaya oturduk. Patronlar bize hayretle baktılar ama hiçbiri ne yanımıza geldi ne de bir şey söyledi. Bir süre sonra Miriam, yüzünden allıkla maskarayı sildi. Kahvelerimizi içerken konuşmaya başladı: "Evet, ben buyum, hep de böyle kalacağım. Suçluluk hissetmiyorum, bir an için olsun hissetmedim. On altı yaşımda Yanek gibi bir serseriye âşık olmam ve bütün o yaşadıklarıma katlanmam aptalcaydı. Ama pişmanlık hissetmenin manası yok, zaten pişmanlık dini bir kavram. İnsan Tanrıya ya da cinsel ahlaka inanmıyorsa nasıl nedamet getirebilir? Bütün o sefil oyuna katlandım, hem güzel anlarım da olmadı değil. O zamanlar hep sarhoştum. Gettonun yıkıntıları arasında dolaşmaktansa benim olduğum

yerde olmak daha iyiydi. Ölmeye hazırlıklıydım; hayatta kalmış ve en azından fiziksel açıdan sağlam kurtulmuş olmamı hâlâ açıklayamıyorum. Tek pişmanlığım, bu gerçeği seninle Max'tan saklamış olmam. Ama gerçek bir şekilde su yüzüne çıkıyor; hani derler ya – yağ gibi."

"Senin gibi biri 'gerçek' kelimesini ağzına bile almamalı."

"Bir yazında, her yalanın ardında bir gerçek yattığını yazmıştın. Hem de Freudcu açıdan değil, açık ve nesnel olarak."

"Gerçek şu ki sen benim tanıma bahtsızlığına erdiğim en büyük yalancısın."

"Belki. Yine de yaşadım, acı çektim, ümit besledim. Bir keresinde Spinoza'dan bir alıntı yapmıştın, yalan diye bir şey yoktur, sadece çarpıtılmış gerçekler vardır mealindeydi. Bir solucanın bile kendine göre bir gerçekliği vardır. Doğar, kısacık bir ömür sürer, sonra birinin ayakları altında ezilir. Bunlar senin sözlerin, benim değil." Miriam'ın gözlerinde zafere benzer bir ifade belirdi.

"O sabah ben gittikten sonra ne oldu?" diye sordum, sorduğum anda da pişman oldum.

"Merak mı ediyorsun?"

"Cevap vermek zorunda değilsin."

Miriam bir süre konuşmadı. "Malum şeyler oldu. Stanley bütün gün ve ertesi gece benimle kaldı. O gece sağ çıkacağımı sanmıyordum, kendimi ölmeye hazırlamıştım. Bana inanmayabilirsin ama senelerce ölümle burun buruna yaşadım. Onu kendi bedenimi bildiğim gibi bilirim. Stanley beni silahla tehdit eden ilk adam değil. Hayatımı uğruna feda ettiğim Yanek, başımın üzerine cam bir sürahi koyup ona ateş ederek kendini eğlerdi. Meslektaşlarını da yanında getirirdi –Almanlar değil, Polonyalılar– ve onlar da aynı oyunu oynarlardı. Bu, yüzlerce gerçek hikâyeden biri, ister inan ister inanma. Sana ağlamaya ya da özür dilemeye geldim zannetme. Sana hiçbir borcum yok – ne sana, hatta ne de Max'a."

"Max nerede?" diye sordum.

"Polonya'da."

"Gitmeden önce gördün mü?"

"Hayır. Nasıl göreyim? Telefon çaldı ama Stanley açmamı

yasaklamıştı. Partinin ertesi günü Max'ın, Matilda Treibitcher'la birlikte Polonya'ya gittiğini öğrendim."

"Kocandan nasıl kurtuldun?"

Miriam'ın gözlerinde bir gülücük belirir gibi oldu. "Kocam mı? Beni öldürmediğine göre er ya da geç kendi yoluna gidecekti nasılsa. Gitmeden önce beni boşamaya hazır olduğunu söyledi. Komikti, çok komik."

"Neden komikmiş?"

"Beni öldürüp öldürmeyeceğine karar veremedi. Hep bundan bahsediyordu, nihayet benim fikrimi sordu. Hiç böyle şey duydun mu? Katil, kurbana akıl danışıyor. Sözde trajedimin ortasında kendimi tutamayıp güldüm."

"Senin fikrin neydi?"

"Ona, istediğini yap, dedim."

"Bu da uydurmalarından biri mi?"

"Hayır, doğru."

"Sonra ne oldu?"

"Veda edip gitti. Bir an beni öldürmekten söz ediyor, sonra barışmaktan dem vuruyordu. Hatta çocuk yapmayı bile teklif etti. Böyle bir şeyin mümkün olabileceğine inanmazdım ama hayatta öyle şeyler gördüm ki artık şaşırmıyorum. Artık hiçbir şey beni hayrete düşürmüyor. Şu anda gök yarılsa, Tanrı melekleri ve iblisleriyle birlikte bu kafeteryadan içeri girse gözümü bile kırpmam. Sen yazar olabilirsin belki ama ben insan ırkının neler yapabileceğini senden iyi biliyorum."

"Ya öğretmenin, savaş yıllarını geçirdiğin şu karanlık depo – o da mı yalandı?"

"Yalan değildi. Hayatta kalmak için fazla gayret sarf etmedim – ne manası var? Ama her şeyi atlatmak ve o murdar devreden canlı ve güçlü çıkmak bende bir hırs halini aldı. Benim için kumar ya da spor gibi bir şey oldu: Başarabilecek miydim yoksa başaramayacak mıydım? Genelde hayatın bir oyun, bir bahis filan olduğunu yazıyorsun. Her ne pahasına olursa olsun Ölüm Meleğinin elinden kurtulmaya karar vermiştim. Her an yakalanıp bir toplama kampına gönderilebileceğim kesinleştiğinde kaçtım ve öğretmenim beni yanına aldı."

"Ne zaman?"

"1942'nin sonlarıydı. Hayır, 1943 olmuştu bile."

"Öğretmenin sürdüğün hayattan haberdar mıydı?" diye sordum.

"Evet; hayır. Kim bilir?"

"Bütün o kitapları onun evinde mi okudun?"

"Evet, onun evinde."

"Sonra ne oldu?"

"1945'te, deliğinden çıkan bir fare gibi dışarı çıktım ve hayatımda yeni bir sayfa açıldı – sürekli yürümek, sınırlardan sızmak, ahırlarda, hendeklerde uyumak, bilirsin."

"Senin pezevenk ne oldu?"

"Yanek öldü."

"Ayaklanmada mı öldürüldü?"

"Birisi öldürdü. Layığını buldu."

"İnsanlar böyle işte, Malthus'un haklı olduğunu göstermek istercesine birbirlerini öldürüyorlar," dedim.

Miriam'ın dudaklarında bir tebessüm belirdi. "Teorin bu mu yani?"

"Başka teorilerden ne eksiği var?"

Uzunca bir süre konuşmadan oturduk. Miriam fincanından bir yudum içti ve, "Kahve soğumuş," dedi.

Dışarı çıkıp Central Park West'e doğru yürümeye başladık. Yanımızdan geçenler bize dik dik bakıyorlardı. Miriam'ın tuhaf kılığı erkekleri gülümsetiyordu; kadınlarsa tasvip etmediklerini göstermek için başlarını iki yana sallıyorlardı. Miriam, "Eşyalarını vermeyi unuttum. Hepsi çantamda – paran, anahtarların, çek defterin," dedi.

Çantasını açmaya yeltendi ama ben, "Burada sokak ortasında olmaz," dedim.

"Tamar, Yehuda'nın eşyalarını nerede geri vermişti?" diye sordu Miriam.

"Ulakla göndermişti. İlk başta Yehuda ona küçük bir keçi göndermek istemişti ama ulak Tamar'ı bulamamıştı. Tamar yakılmaya götürülmeden önce Yehuda'ya *maşkon*'larını geri göndermişti."

"Her şeyi hatırlıyorsun. Bu hikâyeyi daha birkaç gün önce okudum ama unuttum gibi bir şey."

"Sen okudun, ben *heder*'de öğrendim."

"*Heder*'de çocuklara böyle şeyler mi öğretiyorlar?"

"Çocuklar her şeyi er ya da geç öğrenir."

"Bir fahişeyle bir gece karşılığında bir keçi hiç de fena sayılmaz," dedi Miriam ve güldü.

"Herhalde Tamar güzel bir kadınmış."

"Nasıl oluyor da sonradan bütün Yahudilerin adını aldığı mühim bir şahsiyetin bir fahişeye gitmesi icap ediyor? Hem Kutsal Kitap bunları bize neden anlatıyor? Peki Yehuda kadına neden o küçük keçiyi göndermiş? Sen sizin orada çalışan birinden, bir fahişeye keçi götürmesini rica eder miydin?"

Bu söylediği öyle olmayacak bir şeydi ki gülmekten kendimi alamadım. Miriam da bir kahkaha patlattı. Biraz durduktan sonra, "O zamanlar putperestlik hâkimmiş. Fahişe tapınakta çalışıyormuş. Bir kurumu temsil ediyormuş; Japonya'daki geyşalar gibi," dedim.

"Bu kurum günümüzde neden var olamıyor? Diyelim ki sen Yehuda'sın, ben de Tamar. Bana *maşkon* olarak çek defterini, paranı, anahtarlarını bıraktın. Madem bana keçi gönderecek kimsen yok, ücretimi kendin öde."

"Ücretin nedir?"

"Bir keçi."

Miriam birden şarkı söylemeye başladı:

Taigelek, migele, kozinka,
Kırmızı narlar.
Babam annemi dövmeye başladığında,
Çocuklar dansa başlar.

Central Park'ın dışındaki banklardan birine oturduk. Miriam yine ciddileşmişti. "O zamandan bu zamana ne değişti? Puta tapanlar hâlâ aramızda, putlar da. Hitler put değilse neydi? Ya Stalin? Çuval çuval aşk mektubu alan, fotoğrafları dünyayı dolanan Hollywood aktörleriyle aktrisleri ne peki? Eski hamam eski tas. Ama fahişeler hep aynı, üniversite mezunu da olsalar, senin hakkında tez de yazsalar fark etmez. Benim gibi birini ne tutabilir? Varşova'dayken annem beş para etmez heriflerin biri-

ni bırakır birine giderdi. Sözde Komünist ve aktristi. Ben ne kadar *rebbetzin*'sem[12] o da o kadar aktristi. Erkeklerle ilişki kurmak için bu bahaneyi kullanırdı. Babam ondan beterdi. Tanrı bilir kaç metresi oldu. Beni Gymnasium'a gönderdi, orada İbranice ve Kutsal Kitap dersleri aldım ama babam ikisini de ciddiye almazdı. Kendisi bütün Şabat kurallarına karşı gelse de, benim gibi bir Yahudi kızının hepsine uyması gerektiğinde ısrarlıydı. Bütün laik Yahudiler böyledir. Almanya'da babam kaçakçıydı. Annemin yarı Yahudi bir gazeteciyle ilişkisi vardı. Sence Yahudi devleti ne durumdadır? Mea Şearim'deki dindarlar dışındakiler pek de aziz sayılmaz. Ya sen? Max? Budala Stanley? Hiçbirinizin beni küçümsemeye hakkı yok. Üniversitedeki diğer kızlardan ne farkım var? Sınıf arkadaşlarımın kaç erkekle düşüp kalktığını Tanrı bilir. Ya kocaları üzerlerine kürkler, mücevherler, Cadillaclar yağdırırken, bütün zamanlarını it kopukla geçiren şu kadınlara ne demeli? Ben en azından iğrenç hayatımı yaşanılır kılmaya uğraşıyordum. Nazilerin ellerine düşen Yahudi kızların çoğu fırsatını bulsalar benim gibi yaparlardı."

"Ben ahlak vaaz etmiyorum, bana açıklamada bulunmana gerek yok," dedim.

"Evet, ediyorsun, bana orospu dedin. Sen ne kadar zamparaysan, ben de o kadar orospuyum. Siz yazarlar nesiniz, sanatçı mı? Tanrı yoksa ve insan maymundan geliyorsa, ben neden içimden geleni yapmayayım?"

"Bütün kadınlar senin gibi davransa, hiçbir erkek çocuğunun babası olduğundan emin olamazdı. Devrimden sonra Rusya'da olanları kendin de biliyorsun, fahişelik bir proleter erdemi olmuştu. Yüz binlerce hırsız, cani, katil sokaklara dökülmüştü. Neredeyse Rusya'yı yıkacaklardı. Bütün Yahudi kızlar senin kadar serbest olurlarsa, geri kalan Yahudilerin hali nice olur?"

"Onlar serbest zaten. Bizim üniversitedeki bütün Yahudi kızlar Hıristiyan erkeklerle ilişkiler yaşıyor. Evlenmiş, hatta sinagoga üye olmuş olanlar bile tümüyle asimile olmuş. Amerika'daki Yahudilik İsrail'e çek göndermekten ve Hadassah'a üye olmaktan ibaret. Yahudi devletinde de durum farklı değilmiş, diye duydum."

Gözlerimizi karşıya dikip uzun müddet konuşmadan oturduk. Farkında olmadan Treibitcherların evinin yakınlarına gelmiştik. Miriam birden kımıldandı.

"İşte *maşkon*'ların." Çantasını açıp, bir zarfa koymuş olduğu anahtarlarımı, çek defterimi ve paramı uzattı. "Max'a bütün bu olanları anlatabilirsin. Erkeksiz de yapabilirim, bunu bil. İstersen bu son karşılaşmamız olabilir," dedi.

Banktan kalkıp parka girdik, göle gelene kadar sessiz sessiz yürüdük. Sabahleyin hava güneşliydi ama şimdi gökyüzünü bulutlar kaplamıştı. Yağmur yağacak gibiydi, havada yaklaşmakta olan sonbaharın izi vardı. Sürü sürü kuşlar ciyaklayarak suyun üzerinden uçuyorlardı. Artık Miriam'la görüşmeyi sürdüremezdim ama ondan bir türlü ayrılamıyordum.

Bir sonraki adım ne olacaktı? İnsan ne söylerse söylesin, ne yaparsa yapsın, geleceğin sadece geçmişin bir tekrarı olacağını hissederdim hep. Stefa bana evini teklif etmiş, ben de kabul etmiştim. Tombullaşmış, yaşlanmış, aksileşmişti. Kızına hınçlanıyor, durmadan onu düşünüyordu. "Franka, Yahudilerden nefret ediyor," derdi. "Benden utanıyor. Ona ne zararım dokundu?" Hayır, Stefa ve Leon'la uzun müddet yaşayamazdım. Leon'un tuhaf konuşmalarına, vasiyeti hakkındaki imalarına, sürekli yazılarımdan bahsetmesine tahammülüm yoktu. Bir yandan beni överken, bir yandan da o basit üslubuyla iğnelerdi. Her nasılsa tutkularımla yanılsamalarımı anlar, hayatın beyhudeliğini görmüş ihtiyar bir adamın alaycılığıyla onlarla dalga geçerdi.

Hava kararmaya başlamıştı ve Miriam'la ben hâlâ yürüyorduk. İnsanlar yavaş yavaş parkı boşalttılar ve çok geçmeden yalnız kaldık. Uzun bir gün olmuştu. Kırmızı güneş, ateşten koca bir top gibi gökyüzünde asılı duruyordu. Parlamıyor, için için yanıyordu. Astronomideki bir aksaklık yüzünden güneşin batmayı unuttuğunu, ne yapacağını bilmez vaziyette gökyüzünde asılı kaldığını düşündüm. Hep gözlerimin önünde vuku bulacak kozmik bir değişimi hayal ederdim. Dünya güneşten kopacaktı – ya sonra? Tanrı dünyayı yenileyebilir miydi? Ama insanlar aynı insan olduktan sonra ne değişecekti?

Miriam koluma girdi ama parmaklarının teması beni rahatsız etti ve hepsini birer birer ittim. Varşova'nın yıkılışından, Polonya isyanından, Nazi zulmünden konuşup duruyordu ama ben bunları duymak istemiyordum. Her nedense bana takılıp kalmıştı. Böyle bir kadın âşık olabilir miydi? Muhtemelen beni sıkmak korkusuyla sürekli bir konudan bir başka konuya geçtiğini fark ettim. Miriam'a üstünlük sağladım mı acaba diye merak ettim bencilce, –bir nevi evrensel üst-ast düzeninde– bütün türlerde, bütün yaratıklarda, erkekler, kadınlar, hayvanlar ve kuşlar arasında var olan o biyolojik gücü ele geçirmiş miydim? Artık onu memnun etme ihtiyacı hissetmiyordum, istediğim kadar saçmalayabilirdim. "Yidiş ne olacak dersin?" diye sorduğunu duydum.

Bu soruyu pat diye mi sormuştu, yoksa daha önce söylediği, benim duymadığım bir şeyle mi alakalıydı? Ciddi bir cevap vermeyi tercih ettim. "Dil gittikçe daha zenginleşecek ama onu konuşanlar zamanla fakirleşecek. Yidişçiler bir avuç dilenciden ibaret kalacak ve kimsenin okumadığı şiirler yazacaklar. Yazarlar taşıdıkları elyazmalarının ağırlığı altında sendeleyecekler. Bir devrim hazırlayacaklar ama dünyada değil –"

Miriam birden lafımı kesti: "Şuraya bak!"

Central Park'ın güney sınırına ulaşmıştık. Gökdelenlerin camları tuhaf bir ışıltı yansıtıyordu, sanki muazzam bir cam duvar kendiliğinden ışıldıyordu. Güzel bir manzaraydı ama bu ışık binaları boş ve insansız gösteriyordu. Bratslav Hahamı Nahman'ın anlattığı bir hikâyeyi hatırladım; bir kraliyet ziyafeti için uzun bir masanın kurulduğu bir saray hakkındaydı hikâye, ama saray terk edileli yıllar olmuştu.

Miriam, "Güleceksin ama acıktım," dedi.

"Bunda gülecek ne var?"

"Kelebek! Sana *hâlâ* Kelebek diyebilir miyim?"

"İstersen Nahbi ben Vafsi bile diyebilirsin."

"Kimmiş bu böyle?"

"Humaş'tan bir isim. Bu ismi kullanan bir yazar da vardı – Yidiş mi yazıyordu yoksa İbranice mi, unuttum."

"Kelebek, artık sensiz yaşayamam. Acı gerçek bu."

Miriam gibi ben de durdum. "Bu kadar çabuk mu?" diye sordum. Aslında konuşanın ben olmadığını hissediyordum. Ağzıma bir nevi özerklik tanımıştım, o kendiliğinden konuşuyordu.

"Benim her şeyim hızlıdır. Ya hızlı olur ya hiç olmaz," dedi Miriam.

"Ya Max?"

"Onu da özlüyorum."

"Ya Stanley?"

Miriam titredi. "Adını ağzına alma, yerin dibine batsın!"

"Nerede yemek isterdin?"

Miriam cevap vermedi. Kolumu tutup acıtacak kadar sıktı. "Kelebek, bir fikrim var. Ama söz ver, gülmeyeceksin," dedi.

"Gülmem."

"Benim hakkımdaki bütün gerçeği bildiğine göre, bırak her şey olduğu gibi kalsın."

"Ne olduğu gibi kalacak?"

"Ben fahişe olacağım, sen de müşterim. Evim senin kerhanen olacak. Bana ücret ödeyeceksin – ama ucuz olacak. Haftada bir dolar ya da gecelik on sent. Varşova'da böyle ucuz fahişeler vardı, hem bizim Krohmalna Sokağında. Ben onlardan daha mı az arzu uyandırıyorum? Senin için tam bir kelepir olur. Sana yemek bile yaparım. İnsanlar her yerde böyle kelepirler bulabiliyor. Ben de senin kelepirin olurum. Bana orospu diyebilirsin; bundan böyle adım bu olsun."

"Ya Max?"

"O da öyle der. Artık yanıltıcı oyunlar oynamak istemiyorum. Dürüst bir fahişe olmak istiyorum."

İçimden gülmek geldi ama bir yandan da gözlerim yanıyordu.

"Ya diğerleri?" diye sordum.

"Diğerleri de kim? Başkası olmayacak."

"Sadece iki müşterisi olan bir fahişe, öyle mi?"

"Evet, sen ve Max. Max beni istemezse sadece senin olurum. Kutsal Kitap'ta fahişeyle evlenen bir peygamberi anlatan bir hikâye vardı. Ama ben evlenmek istemiyorum, sadece orospu olmak istiyorum."

"Şimdi ne yapacağız?" diye sordum.

"Bana on sent ver."

"Önceden mi?"

"Varşova'da hep önceden verirler."

"Peki."

Pantolonumun cebini karıştırıp bir on sentlik buldum. Miriam elini uzattı.

"Al bakalım!" Parayı avucuna bıraktım.

Parayı bir müddet elinde tutup baktı. Sonra öteki eline alıp dudaklarına götürdü. "Bu gece, hayatımın en mutlu gecesi," dedi.

İKİNCİ BÖLÜM

Yedi

Aradan iki hafta geçmiş, Max'tan hiç haber almamıştık. Komünist Polonya'da tutuklanmış olabilir miydi? Chaim Joel Treibitcher'a telefon ettim ama evde kimse yoktu. Geceyi Miriam'la geçirdim ama kendi evinde değil, çocuğuna baktığı lezbiyenin Park Bulvarındaki evinde. Miriam beni evin hanımıyla –Lynn Stallner– tanıştırmıştı; uzun boylu, yeşil gözlü, erkek gibi kesilmiş kızıl saçlı, elleriyle yüzü çilli bir kadındı. Burnu kısa, dudakları dolgundu. Birlikte olduğu Sylvia kısa boylu ve esmerdi. İkisi de kocalarından boşanmıştı. Çift yaz tatili için Martha's Vineyard'a gitmişti, çocuğa da Miriam bakıyordu. Park Bulvarındaki lüks dairede Miriam ikimize yemek hazırlıyordu. Lynn Stallner'ın kütüphane kılığındaki şarap mahzeninden aldığımız şarapları içiyorduk. Gündüz Miriam, Didi'yi parka ya da oyun bahçesine götürdüğünde Lynn Stallner'ın kütüphanesinde oturup kitaplarını okuyordum. Aklıma gelen yeni temaları ve fikirleri de bir kenara not ediyordum. Bazen Miriam'ın getirdiği Yidiş gazeteyi karıştırıyordum.

Evin her odasında telefon vardı; Stefa'ya sık sık telefon ediyordum. Konuşmalarımız hemen hemen hep aynıydı. Bu sıcak yaz günlerinde nerelerde saklanıyordum? Onu görmeye neden gitmediğimi öğrenmek istiyordu. Leon'la ikisi bir aylığına Atlantic City'de bir otele gitme hazırlığı içindeydiler. Beni de memnuniyetle yanlarında götürebilirlerdi. Stefa bana çıkışıyordu: "Beni hayal kırıklığına uğrattın Arale. İşlerin üzerinde yoğunlaşmak yerine, olmadık tiplerle gezip tozuyorsun. Sana ve yeteneğine inanmıştım ama kendini mahvetmek için elinden

geleni yapıyorsun. Leon, Yidiş yazılarına bayılıyor ama Amerika'da kim Yidiş okur? Bir bataklığa saplanmışsın, kurtulacağın da yok. Senden yirmi yaş küçük yazar bozuntuları zengin ve ünlü oluyor, sen hasta, çürümüş, diriden çok ölü bir şeye saplanıp kalıyorsun. Leon eserlerini İngilizceye çevirtmek için birini bulmayı teklif etti. Sana sunduğu bu fırsatı başkası olsa hemen değerlendirirdi ama sen kendini içinde bulunduğun durumdan kurtarmak için hiçbir şey yapmıyorsun."

"Stefele, edebiyat benim için uğruna dilencilik yapacak kadar önemli değil."

"Senin için önemli olan ne? Baban gibi dindar bir Yahudi olsaydın ya da Yahudi topraklarını yeniden kalkındırmaya çalışan bir Siyonist olsaydın anlardım. Bütün bu yaptıkların intihardan başka bir şey değil. Nereden telefon ediyorsun?"

"Bürodan."

"Yalancı, büroda değilsin."

"Nereden biliyorsun?"

"Büroyu aradım, bana orada olmadığını söylediler."

"Neden aradın?"

"Çünkü Leon işlerini beklediğinden daha erken bitirdi, Atlantic City'ye yarın gidiyoruz. Hoşçakal demek için aradım."

"Güle güle Stefele. İyi tatiller."

"Neredesin?"

Biraz durduktan sonra, "Lezbiyen bir kadının bebeğine bakıyorum," dedim.

"Sen benimle dalga mı geçiyorsun?"

"Geçmiyorum."

"Dur bir dakika, birisi kapıyı çalıyor. Hemen dönerim."

Stefa kapıyı açmaya gitti. Ben de ahize kulağımda, bekledim. Telefonu açmadan önce sabah gazetesini kucağıma almıştım, şimdi gazeteye bakma fırsatı doğmuştu. Aniden büyük bir manşet gözüme çarptı: HARRY TREIBITCHER İNTİHAR ETTİ. İçim titredi. Harry Treibitcher, yani Herşele, Max'ın göçmen müşterilerinin parasını emanet ettiği borsa simsarıydı. Gazete, Treibitcher'ın hisse senetleri ve menkulleri suiistimal etmekten nezaret altına alındığında kendini astığını yazıyordu. Cemiyet işlerinde uzun zamandır etkin olan, önde gelen hayırseverler-

den Chaim Joel Treibitcher'ın yeğeni olduğu da belirtilmişti. Stefa'nın sesini duydum: "Arale."

"Burdayım Stefele."

"Postacı, Leon'a resmi bir mektup getirmiş. Şu bebek bakıcılığı, lezbiyen zırvaları da ne öyle? Sarhoş filan mısın?"

"Sarhoş değilim ama biraz önce gazetede, bizim oralardan gelen Polonya göçmenlerinin paralarıyla borsada spekülasyon yapan birinin kendi canına kıydığını okudum. Tam bir felaket."

"Adama para vermiş miydin?"

"Hayır ama iyi bir arkadaşım vermişti. Max Aberdam'ı duymuşsundur belki."

"Hayır, kimmiş o? Sen nereden arıyorsun? Bu lezbiyen de kim?"

"Max Aberdam, Varşova'dan arkadaşım. New York'ta üniversite öğrencisi bir metresi var. Lezbiyenin bebek bakıcısı bu kız."

"Kızın seninle ne alakası var?"

"Benim eserlerim hakkında tez yazıyor. Yazdıklarını görmem için beni davet etti. Çok hata yapmış, onları düzeltmeye çalışıyorum."

"Cidden de aklını kaçırdığına inanmaya başlıyorum," dedi Stefa. "Hiçbir üniversite tanınmayan bir Yidiş yazarı hakkında tez kabul etmez. Zamanını harcamaktan başka bir şeye yaramayan insanlarla uğraşıyorsun hep. New York'un yazına dayanamıyorum, yarın Atlantic City'ye gidiyoruz. Ama sen de bilirsin ya, Leon'la yirmi dört saat burun buruna bir ay geçirmek pek tahammül edilecek şey değil. New York'ta işleriyle ilgilenip beni kendi halime bırakıyor. Ama şehir dışına çıktığımızda benden başka hiçbir şeyi yok, onu yakamdan atmak zor oluyor. Bizimle gelseydin hepimiz keyifli bir tatil geçirirdik. Sana adresi vereyim, başına musallat olan şu delilerden, enerjini emen asalaklardan sıkılırsan yanımıza gelirsin. Bir kalem bul da yaz..."

Stefa otelin adını, adresini, telefon numarasını yazdırdıktan sonra sordu: "Demin sözünü ettiğin arkadaşının adı neydi?"

"Max Aberdam."

"İntihar eden o mu?"

"Hayır, simsarı, borsa simsarı."

"Adını hiç duymadım ama Leon bilir. Bütün bunların seninle ve şu lezbiyenle ne alakası var?"

"Hepsi birbirine bağlı."

"Öyle olsun, hoşçakal. Sana ancak Tanrı yardım edebilir!"

Telefon, kapatır kapatmaz yeniden çaldı. Arayan Miriam'dı. Heyecanlı bir sesle, "Bu kadar zamandır kiminle konuşuyorsun?" diye sordu.

"Ofisten biriyle."

"Arale, Max hasta!" diye bağırdı.

"Polonya'da hastalanmış mı? Nereden öğrendin?"

"Didi'yi arabasına bindirip benim eve götürdüm, kapıcı bana Varşova'dan telgraf geldiğini söyledi. Kötü bir şey olduğunu hemen anladım. Max hastanede. Ameliyat geçirmiş!"

"Tanrım, ne ameliyatı?"

"Sadece ameliyat olduğu yazıyor. Böbreklerinde bir sorun olduğunu biliyorum. Bu yolculuğa çıkması beni korkutuyordu. Polonya'ya gideceğini duyar duymaz felakete sürüklendiğini hissetmiştim. New York'ta onu tanıyan, bütün sorunlarını bilen bir doktoru vardı. Ama Varşova'daki doktorlar, özellikle de savaştan sonra, hep acemi öğrenciler olmalı."

"Telgrafta tam olarak ne yazıyor?"

"Bir ameliyat geçirdiği, beni İsviçre'den arayacağı yazıyor. Sana da selamları var."

"İsviçre'nin neresinden arayacakmış?"

"Adres vermemiş. Herhalde oraya dinlenmeye gidiyor. Matilda Treibitcher'ın İsviçre'nin bir yerinde villası olduğunu biliyorum. Matilda'yla gittiğini biliyorsun tabii."

Bir an ikimiz de sessiz kaldık. Sonra ben, "Miriam, felaketler birbirini takip ediyor galiba. Harry Treibitcher, yani Herşele, intihar etmiş," dedim.

"Ne? İnanamıyorum!"

Ona gazeteyi okudum. Miriam ağıt yakar gibi söylenmeye başladı. "Bu, Max'ı öldürür! İşini bitirir – benim de hayatım biter. Onsuz yaşayamam. Arale, sonunda cezamı buldum. Max, Harry'ye bütün parasını emanet etmişti – sadece kendi parasını değil, müşterilerinin parasını da. İş paraya geldi mi Max olağa-

nüstü şereflidir. Bunu duyunca hüccetten gider. Artık yaşamak istemiyorum. Kelebek, kalbime hançer sapladın."

"Miriamcığım, bu haberi senden saklayamazdım."

"Elbette, imkânı var mı? Bu bir felaket. Priva'nın da hiçbir şeyi kalmayacak. Max'ı uyarmıştım, ona söyledim. Seninle ilk karşılaştığımızda Harry'nin dolandırıcı ve kumarbaz olduğunu söylemiştim. At yarışlarına meraklıydı, altında Rolls-Royce'la gezerdi. Fahişelerin peşinden ayrılmazdı, hem benim gibi ucuzların değil, hizmetleri için yüksek ücret talep edenlerin – aktrislerin, modellerin, opera şarkıcılarının, şeytan bilir daha kimlerin. Max, Harry'nin bütün kaçamaklarını bilirdi ama onu amcası Chaim Joel gibi bir finans dehası kabul ederdi. Bütün kusurlarına rağmen amcası eski Yahudilerdendir ama Harry şarlatanın, sefihin, hırsızın tekiydi. Birisi bana özel uçağı olduğunu söylemişti. İnsan uçağı ne yapar? Haysiyetsiz herif! Para deyip geçme" –Miriam'ın sesi yükselmişti– "bu, yağma parasıydı, kan parasıydı, annelerin çocukları karşılığında aldığı tazminattı. Bir dakika..."

Arka plandan aksırık öksürük sesleri geliyordu. Didi'nin hıçkırıklarını da duydum. "Miriam, ne oldu?"

"Yok bir şey. Bekle. *Şa* Didile! *Şa oytzerl*, tatlı *neşome*. İç şunu. Arale, çocuk sakinleşince seni tekrar ararım. Sana bir şey daha söyleyeceğim."

"Ne?"

"Kelebek, uç, kaç! Tümüyle kör olmadıysan seni sürüklediğim batağı görmüş olmalısın: Hırsızlık, soygun, fuhuş, bir pislik okyanusu. Stanley'nin seni vurmasına ramak kalmıştı. Bunlar sana ne lazım? Yaratıcı bir insansın, huzura, sükûna ihtiyacın var. Neden benim cehennemimde yanasın?"

"Bana bunları sonra söyle Miriam, telefonda değil."

"Birazdan görüşürüz," dedi Miriam ve telefonu kapadı.

Koltuğumda oturamayacak kadar sıkıntılıydım. Ayağa kalkıp karşıdaki divana gittim. Doğru, Max Aberdam'ın sağlığından bana neydi? Chaim Joel Treibitcher'ın dolandırıcı yeğeni beni ne ilgilendirirdi? Ya da Priva, Tzlova, İrka Şmelkes, tuhaf oğlu Edek? Bu şahıslar ağından kurtulup kendimi işime vermeliydim. Peki kendimi nasıl kurtaracaktım, tam olarak ne yap-

malıydım? Yetmişinci Caddedeki odamda çalışmam imkânsızdı. Gün boyu güneş içeri vuruyor, sıcak dayanılmaz bir hal alıyordu. Belki de Kreitlelarla birlikte Atlantic City'ye gitmeliydim. Elbette birinci sınıf bir otelin ücretine yetişemezdim, öyle bir müessesede bir iki hafta geçirmek biriktirdiğim bütün paraya mal olurdu. Orada huzur içinde çalışabileceğimden de emin değildim. Aslında ben dağları severdim, denizi değil. Solgun tenim, yakıcı güneşe gelemezdi. Yüzmeyi bir türlü öğrenememiştim. Hem çocukluğumdan kalma utangaçlığım, yarı çıplak kumlara uzanmama, kadınlarla kızlarla birlikte okyanusa batıp çıkmama engeldi.

Başım önüme düştü, gözlerimi açtığımda karşımda Miriam'ı gördüm. Geri dönmüş, kaşla göz arasında Didi'yi uyutmayı başarmıştı. Şaşırtıcı ölçüde değişmişti. Artık olgun bir kadındı, saçları dağınık, gözleri kırmızı. Bakışlarında ve büzülmüş dudaklarında sürekli melankoliden mustarip olanların ümitsizliğini görebiliyordum.

Miriam, Max'ın durumu hakkında son ayrıntıları öğrenme umuduyla Chaim Joel Treibitcher'a telefon etti ama ihtiyar adamın da Avrupa'ya gitmiş olduğunu öğrendi. "Polonya'ya giderdim ama Max'ın adresi de yok param da," dedi.

"Sana bütün paramı veririm," dedim.

"Neden ki? Parayı bir şekilde bulurum – babam verir. Ama Yahudileri söküp atan o ülkeyi bir daha görmek istemiyorum. Nasıl bilmem ama Max'm bu yolculuğunun fiyaskoyla son bulacağını önceden sezmiştim. Yanına nasıl giderim? Belki de İsviçre'ye, Matilda'nın evine gitmek için yola çıkmıştır. Eminim Chaim Joel Treibitcher da İsviçre'ye gidiyordur. Benim gitmem tuhaf kaçar. Zaten beni Max'a yanaştırmazlar. Tek dileğim yaşaması ama bu Herşele işi onu öldürür. Kelebek, ne yapsam?"

"Hiçbir şey yapma."

"İrka Şmelkes aradı. Max'la ilişkimi hepsi biliyor. Benimle konuşurken kullandığı ses tonuyla, parasını benim aldığımı ima ediyordu. Histeriye kapılmıştı ve Max, onun biriktirdiği bütün paraları bana yedirmiş gibi konuşuyordu. Bu kocakarılar kim bilir insana neler yapar? İş paraya gelince insanlar akıllarını oynatıyor."

"Onları felaketlerden sadece para koruduğuna göre, bunda şaşacak bir şey yok."

"Hepsi kapıma dayanacak. İrka, Max'm, karısı Priva'yı beş parasız bıraktığını söyledi. Yalan. Kadının kendi parası var. Ama benden nefret ettiği için hepsini bana karşı kışkırtıyor. Şu Tzlova da az şirret değil. Hepsi bir araya gelip öfkelerini benden çıkaracaklar. Kelebek, bu işten kurtulmanın tek yolu var – o da ölmek. Senden bir iyilik rica edeceğim ama gülme, çünkü ciddiyim."

"Neymiş o?"

"Hayatımın karanlık dönemlerinde defalarca her şeye son vermek istedim. Ama korkağın tekiyim, cesaretim yok. Bir keresinde hap almaya kalkıştım ama hepsini kaldırıp attım. Ölmeme yardım etmelisin."

"Miriam, yeter bu kadar!"

"Bana bağırma. Uğruna yaşayabileceğim hiçbir şey yok. Denediğim her şeyde başarısız oldum. Ailemin yüzünü kızarttım, hatta seni bile berbat ettim. Solgun ve hasta görünüyorsun. Bu dertler sağlığına zararlı, tabii yazarlığına da."

"Benden tam olarak ne yapmamı istiyorsun? Kelleni mi koparayım?" diye sordum.

Miriam'ın gözleri parladı. Bir an yine genç göründü. "Evet sevgilim, kopar. Bunu kendim yapacak kadar cesur değilim. Ama sen benim namıma yaparsan ellerini öperim. Boynumu sana bir güvercin gibi uzatırım."

"Güvercin mi?"

"Anneannem, güvercinin kesileceği zaman boynunu bıçağa uzattığını söylerdi."

"Karşımda sergilediğin komedinin farkındasın herhalde."

"Hayır canım, ben ciddiyim. Evde bir satırım var, sana onu veririm. Sonra da intihar ettiğimi bildiren bir not bırakırım."

"Miriam, Al Capone bile kendi kellesini koparamaz."

"O zaman beni boğazla. Ellerin çok kuvvetli. Senin ellerinde ölmekten mutluluk duyarım."

"Ölüm öpücüğüne ne dersin?"

"O da ne?"

"Efsaneye göre, Musa, Tanrı onu öptüğü için ölmüş."

"Sen benim Tanrım ol."

"Yani Ölüm Meleğin."

"Ne fark eder, ikisi de aynı."

Miriam kollarını boynuma doladı. Beni öpmeye, dudaklarımı ısırmaya başladı. Şiddetten, cinayetten ve ölümden söz etmenin ihtirası körüklediğini biliyordum zaten. Tutku dolu anlarda, "Öldür beni! Parçala! Hançerle!" türünden çığlıkları çok duymuştum. Gırtlaklardan ilkel haykırışlar, orman zamanlarından, mağara zamanlarından kalma çığlıklar kopardı. Lynn Stallner'ın divanına attık kendimizi, güreştik, yuvarlandık, sarıldık, öpüştük, ısırdık. Miriam hayvan gibi ulumaya başlamıştı: "Çocuğunu doğurmak istiyorum! Çocuğunu karnımda taşımak istiyorum!"

Aşk oyununun bir parçasıydı bu. Gece oldu. Didi uyanıp yatağında mızıldanmaya başladı. Miriam yanımdan fırlayıp bebeğin bezini değiştirmeye, biberonla beslemeye koştu. Çocuğun annesi New England'da bir yerlerde lezbiyen sevgilisiyle birlikte yatıyordu. Miriam geri döndüğünde ışıkları yaktı. Kucağında Didi vardı – mavi gözlü, solgun yüzlü, bezinin üzerine gecelik giymiş, kızıl saçlı bir velet. Küçük elini Miriam'ın memesine koymuştu; Miriam ona beni göstererek, "Didi, bak baban," dedi.

Çocuk ciddi ve sakin bir yüzle bana baktı. Gözlerinden sessiz bir bilgelik yansıyordu. Var olan her şeyin içinde bir yerlerde, dedim içimden, bedenle ruhun bütün meselelerini bilen ve anlayan bir güç var. Hiç çocuğum olmamıştı, bu lanetli dünyaya yeni bir ruh getirmeyi istememiştim hiç ama o akşam insan sorumluluğu ve iyiliğine tümüyle bağlı bu küçük, aciz yaratığa karşı babacan bir sevgi hissettim. Onun yaşındaki hayvanların dişleri, tırnakları, hatta bazen boynuzları olur, kendi yiyeceklerini temin edebilirler. Ama *Homo sapiens* aciz ve zayıf doğar, dünyayla baş etmeyi öğrenene, tecrübe sahibi olana kadar da öyle kalır. Nesiller geçtikçe çocukluk dönemi de uzuyor sanki. Miriam çocuğu bana uzattı. "Babana elini ver."

Didi'nin minik ellerini tutup öptüm. Bir müddet ayak parmaklarıyla oynadım. Miriam'ın sesi boğuk ve ağlamaklıydı. "Ne tatlı, değil mi?"

"Şimdilik öyle."

"Ne demek istiyorsun?"

"Büyüyünce hırsız, dolandırıcı ya da katil olabilir."

"Bence dürüst bir adam, bir sanatçı ya da bilim adamı olması daha muhtemel," dedi Miriam. Bana dostça bir sitemle baktıktan sonra ekledi: "Her şey bu kadar kötü gitmemiş olsa Didi gibi bir oğlumuz olabilirdi."

Lynn Stallner, Miriam'a telefon edip ertesi gün New York'a geleceğini söylediğinde, Miriam kendisinin dairesine taşınmamı teklif etti. Ama Miriam'ın evi beni korkutuyordu. Stanley'de hâlâ anahtar vardı ve istediği zaman çat kapı gelebilirdi. Ayrıldık; ben Yetmişinci Caddedeki odama döndüm. Çıkmadan önce perdeyi indirmeyi unuttuğum için güneş gün boyu odayı ısıtmıştı. İçerisi fırın gibiydi. Kitaplar, dergiler, gazeteler yere ve yatağa saçılmıştı. Sıcaktan tutuşmadıklarına şaştım. Soyunamayacak kadar yorgundum. Ceketimi, pantolonumu ve ayakkabılarımı çıkarmadan kendimi yatağa attım. Sabah gazetesini almıştım ama okuyacak takatim yoktu. Geç bir saatti ama metronun tangırtısı Broadway'den odama kadar süzülüyordu. Yaz aylarında New York tam bir cehennemdi. Geceleyin kıyafetlerimle uyudum.

Sabahleyin koridordaki banyoda duş aldıktan sonra metroya binip ofisime gittim. İşlerimi ihmal etmiştim. Masamın üzerinde, bana içlerini döküp akıl danışmak için gelmiş insanların bir listesini buldum. Bazı isimleri daha önce görmüştüm – Rusya'dan hayal kırıklığına uğrayan ve Marksizmin yeni bir yorumunu arayan Komünist; üç kere kendi canına kıyma teşebbüsünde bulunan kadın; alkol ve uyuşturucuyla avunmaya çalışan, ihanete uğramış adam; düşmanlarının ona yönelttiği ışıklar yüzünden delirmiş delikanlı; Tanrıya ulaşmanın ve yeni bir Yahudiliğin yolunu arayan kız. Onlara bir yardımım dokunamayacağını hepsine ısrarla söylemiştim. Ben kendim ne yapacağımı bilmez vaziyetteydim. Ama hepsi de onları sadece benim kurtarabileceğime ikna olmuştu; benden ve teselli edici sözlerimden medet umuyorlardı. Makalelerimin kimi bölümlerini kesmiş, bazı kelimelerin altını çizmişlerdi. Kâh beni hak et-

mediğim övgülere boğuyorlar, kâh kıyasıya eleştiriyorlardı. Hepsi de uzun mektuplar yazıyorlardı.

Telepati, gaipten haber verme, sezgiler, gündüz düşleri ve diğer gizemli olgular üzerine bir dizi makale yazmıştım; beni hayrete düşüren verilerle dolu bir sürü mektup almıştım. Bazen kadın bir okurumdan aşk mektubu gelirdi, içine bir de fotoğraf konmuş olurdu.

Bu işi bırakmak için can atıyordum ama patronlarım hem radyoda hem de gazetede üstlendiğim yol göstericilik rolünü bırakmama karşıydılar. Senelerdir tanınmadan yaşamıştım ama birden bütün okurlarım beni tanımış, hatta bütün takma adlarımı keşfetmişlerdi. Aleyhimde olanlar da vardı. Bana yöneltilen şikâyetlerin sonu gelmiyordu: Çok karamsardım, batıl inançlarım vardı, insanlığın gelişimine şüpheyle yaklaşıyordum, sosyalizme, Siyonizme, Amerikancılığa, anti-Semitizmle savaşa, Yidişçilerin faaliyetlerine, kadın haklarına gereken ilgiyi göstermiyordum. Kimi eleştirmenler, gözlerimin önünde Yahudi devleti kurulduğu halde folklorun örümcek ağlarıyla uğraşmamdan yakınıyordu. Okuru Ortaçağa geri götürmekle suçluyorlardı beni. *Nu*, cinsellikle neden bu kadar ilgiliydim sonra? Cinsellik Yidiş edebiyatı geleneğinde yoktu.

Birisi kapımı çaldıktan sonra açtı – yavaşça, dikkatle, tanınmayacağını tahmin eden bir yakının ürkek gülüşüyle. İnce yapılı, zayıf, ince burunlu ve sivri çeneli bir adamdı. Açık renk bir takım elbise ve Varşova'da bisiklet şapkası denen şapkalardan giymişti. Beni tepeden tırnağa süzdükten sonra, "Evet, sizsiniz. Morris Zalkind ismi size bir şey ifade ediyor mu?" dedi.

"Zalkind? Evet, tabii."

"Ben Miriam'ın babasıyım."

Sandalyemden fırladım. "*Sholem Aleichem!*"

Bana elini değil, iki parmağını uzattı. Siyah puanlı sarı bir kravat takmış, düğümüne bir inci iğnelemişti. Tırnakları manikürlüydü. Bana Yazarlar Kulübü züppelerini hatırlattı. "Demek Miriam'ın babasısınız. Delikanlı gibi görünüyorsunuz," diye saçmaladım.

"Elliyi çoktan devirdim. Yani yaşadığım seneler itibariyle. Ama yaşadığım şeyler itibariyle yüz elliye varmışımdır. Miriam

size benden söz etmiştir herhalde. Umarım babası olduğunu inkâr etmiyordur." Göz kırptı, gülünce takma dişleri meydana çıktı. Parmaklarından birinde taşlı bir şövalye yüzüğü gözüme çarptı. Ceketinin ön cebinden mendilinin köşesi ve altın bir dolmakalemin ucu görünüyordu.

"Buyrun oturun. Çok memnun oldum. Kızınız sizden sık sık bahsediyor."

"Sigara içmemin bir sakıncası var mı?"

"Ne münasebet. Evinizde gibi davranın."

Gümüş bir tabaka ve çakmak çıkardıktan sonra sigarasını yaktı. Hareketleri hızlı ve kesik kesikti. Dumanı burun deliklerinden dışarı üfledi. "Long Island'da oturuyorum ama Astor binasında bir ofisim var. Eserlerinizi Varşova'dayken okumaya başlamıştım. Bütün gazeteleri de okurdum – *Haynt, Moment, Express,* hatta *Volks-Zeitung*. Yazarlar Kulübü toplantılarına katılırdım, orada sizi bana göstermişlerdi. 'Şu kızıl saçlı adamı görüyor musun?' demişlerdi. 'Bir yetenek doğuyor.' Rusya'da adınızın ağza alınması bile yasaktı. Oradaki Yahudi eleştirmenler –*şmagege*'ler– sizi emperyalist kabul ediyorlardı. Biliyorum, biliyorum. Eşim Fania da –şimdi *lyubovnik*'iyle birlikte Kutsal Topraklarda– onlardan biriydi. Varşova'dayken bunlara siyasi tutuklular ve şeytan bilir daha neler için para verirdi. Hepsini kendi ceplerine indirdiler. O yıllar hakkında kitaplar yazıldı ama gerçekte olanların binde biri bile anlatılmadı. Stalin hepsini çoktan ölüme mahkûm etmişti. Bunu bilmemek için kör olmak gerekirdi. Benimle bir dışarı çıksanız. Sizinle görüşmek istediğim bir mesele var ama aceleye gelmez. Bir fincan kahve içeriz. Fazla zamanınızı almam. En fazla on beş dakika."

On beş dakika değil, bir saati geçmişti ama Morris Zalkind hâlâ konuşuyordu. Kafeteryada öğle yemeği yedik. Morris Zalkind yemeği kendisinin ısmarlamak istediğini tekrar tekrar söylemişti ama ben fişimi arka cebime koymuştum ve bu teklife teslim olmak niyetinde değildim. Aile hikâyesini bütün ayrıntısıyla anlatıyordu: "Herhalde oğlum Manes'in 1944 isyanında öldürüldüğünü biliyorsunuz. Yahudinin de kendi mikrobu var ve maalesef sonsuza kadar yaşıyor. Şimdi Miriam'ın hikâyesine geçeceğim. Durun, biraz daha kahveyle kek alayım. Bana fişinizi verin."

"Hayır, ben almayayım."

"İnatçısınız, öyle mi? Hemen dönerim."

Morris Zalkind iki fincan kahve ve iki bezeyle geri döndü. Oturur oturmaz konuşmaya başladı: "Evet, Miriam. Sizi görmeye gelmemin sebebi o. Her şeyi biliyorum, sizin de her şeyi bildiğinizi varsayıyorum. Eserleriniz hakkında bir tez yazıyor. Size hayran. Şu arkadaşınız Max Aberdam'ın ağzı iyi laf yapıyor. Kızım yirmi yedi yaşında, ama o altmış yedi, belki yetmiş yaşında. Kalbi zayıf, üstüne üstlük evli. Evinde eski bir metresini de barındırıyor. Adı neydi? Hah, Tzlova. Miriam yaşında, yetenekli bir kız için, böyle ipe sapa gelmez biriyle birlikte olmak intihar. Ben tek bir açıklama düşünebiliyorum: Annesi de böyleydi, tam bir çılgın. Mesele şu: Artık onunla, yani Miriam'la konuşamıyorum. Bana neden kızgın? Onun her şeye hakkı var da benim yok mu? Karım, İsrail'de, herkesin gözü önünde başka bir adamla yaşıyor, ben neden başka bir kadınla yaşamayayım? Miriam beni babalıktan silmiş gibi.

"Sizden öncelikle onunla konuşmanızı rica edeceğim. Çok sayıda Hitler kurbanının paralarını çalan Harry Treibitcher'ın iflas ettiğini, sonra da intihar ettiğini biliyorsunuzdur belki. Max Aberdam aracıydı; o insanlar Harry'ye değil, ona güvendiler. Max Aberdam eski sevgilisi Matilda Treibitcher'la Polonya'ya gitti ve orada çok kötü hastalandı. Duyduğum kadarıyla Matilda da hastalanmış, o budala Chaim Joel de yatağının başına koşmuş. Benim çocuğumun, tek kızımın bu skandala bulaşması büyük bir utanç ve kepazelik. Kızım bu macerada bir rol oynadığı için ben de pisliğe bulandım. Birisi Miriam'ın Max'la buluşmak için yurtdışına çıkmaya hazırlandığını söyledi. Elbette siz kendi yazılarınızla meşgulsünüz ama herkese nasihat verdiğinize göre –ki bana sorarsanız, söylediklerinizi çok makul şeyler– neden sizin ateşli bir hayranınız olan, edebi açıdan size tapan kızıma akıl vermeyesiniz? Herhalde kızımın akıl almaz bir aptallık sonucu bayağı bir herifle, bir mankafayla evlendiğini biliyorsunuzdur. Miriam kendi kendinin en büyük düşmanı. Yaptığı şeyleri tanımlayacak tek bir kelime var, mazoşizm. Hatta bu tavırları öyle bir noktaya gelmişti ki, onu Polonya'nın en ünlü uzmanlarından biri olan psikiyatrist Dr. Biekovski'ye gön-

dermek istedik. Ama Miriam kesinlikle karşı çıktı. O çarpık zihniyle, onu tımarhaneye kapatmak istediğimizi zannetti. *Nu*, daha söyleyecek çok şey var."

Morris Zalkind arabasını Doğu Broadway'e park etmişti; yeni arabasıyla beni gezdirmek için ısrar etti. Beni Café Royal'e, Lindy's'e ya da Sheepshead Koyundaki bir deniz lokantasına götürmek istiyordu. "Neden New York'ta kalıp pişeceksiniz? Ben Long Island'da oturuyorum, orada hava serin. Denizden serin bir rüzgâr geliyor. İnsan öteki dünyaya inanmıyorsa neden bu dünyanın keyfini biraz daha çıkarmasın? Gelin, birlikte birkaç saat geçirelim. Nerede oturuyorsunuz?"

"Batı Yetmişinci Caddede mobilyalı bir oda tuttum."

"Banyosu var mı bari?"

"Koridorda."

"Ne lüzum var? Bütün enerjinizi edebi ölümsüzlüğe vakfetmek niyetinde değil misiniz?"

"Pek değil."

"Miriam'a, Aaron Greidinger üzerine tez yazmanın ona nasıl geçim temin edeceğini sordum; tezinin konusu fukaranın teki, dedim. Bana ruhumun sadece para peşinde koştuğunu, idealizmden nasibini almadığını söyledi. Size soruyorum, idealizmin insana ne faydası var? Ama kızım katır kadar inatçı. Onun için çok para harcadım, hâlâ da harcıyorum ama kendisi bilmiyor. Onun yaşında bir kızın, evli, iflas etmiş, ağır hasta bir adamla oynaşmak yerine şu anda bir yuva kurmuş olması gerekirdi. Bütün bunların akıl alır tarafı var mı?"

"Aşk akıl tanımaz," dedim.

"Peki bu adamda ne buluyor? Bana iğrenç geliyor."

"Onu kendi gözleriyle görüyor, sizin gözünüzle değil."

"Sizin için söylemesi kolay. Karınız yok, kızınız yok."

Brooklyn Köprüsünü geçtiğimizin, Morris Zalkind'in arabasının Coney Island yönünde ilerlediğinin hayal meyal farkındaydım. Coney Island'ı senelerdir görmemiştim. Sheepshead Koyunu, Brighton'ı geçip Surf Bulvarına geldik. Coney Island aynıydı ama gözle görülür değişiklikler vardı – bir sürü yeni ev yapılmıştı. Sadece gürültü, karmaşa ve tatilcilerle dolu, güneşli

kumsallar aynıydı. Ben burada yaşarken okyanus kıyısında koşmaca oynayan kızlarla oğlanların artık büyüdüğünü, şimdi kumsalda yarı çıplak oyun oynayan, yanık tenli gençlerin muhtemelen onların çocukları olduğunu tahmin ettim. Ama yüzleri aynıydı – ateşli gözler, hazza duyulan susuzluğu ve her ne pahasına olursa olsun onu ele geçirme arzusunu açığa vuran coşkulu ifadeler. Gençlerden biri bir kızı omuzlarında taşıyordu. Kız onun kıvırcık saçlarını tutmuş, bir yandan dondurmasını yalıyor, bir yandan gençlere has muzaffer bir edayla gülüyordu. Suyun üzerinde alçaktan uçan uçaklar, arkalarından yiyecek reklamlarını çekiyordu ama "kaşer" kelimesi hiç gözüme çarpmadı. Sahil yolunun kenarındaki banklara oturmuş ihtiyarlar, konuşup tartışıyorlardı.

"Size bir şey sormak istiyorum," dedi Morris Zalkind, "ama lütfen alınmayın. Cevap vermek zorunda değilsiniz. Sırf meraktan soruyorum."

"Ne sormak istiyorsunuz?"

"Kızımla nasıl bir ilişkiniz var? Gördüğüm kadarıyla yazılarınız onu kendinden geçiriyor. Ama Miriam'dan yirmi yaş büyüksünüz. Hem o ihtiyar budala Max'la birlikte olduğuna göre, sizin bu ilişkideki rolünüz ne?"

Morris Zalkind arabayı durdurdu. Bir lokantanın önüne gelmiştik. Bir müddet, mevzunun buraya gelmesinden sersemlemiş vaziyette oturup kaldım. Sonra, "Kızınız sevimli, akıllı, bilgili bir kız ve edebiyat zevki de çok gelişmiş; gerçekten her şeyiyle harika birisi," lafları döküldü ağzımdan.

"Bir babanın, kızının böyle methedildiğini duyması güzel bir şey. Ama size daha önce de söylediğim gibi, New York'taki göçmenler küçük bir *ştetl* ve başlıca meşgaleleri dedikodu yaymak. Söylediklerine bakılırsa Miriam'ın iki sevgilisi varmış, Max Aberdam ve siz. Buna inanamıyorum. *İki* ihtiyar adama ne ihtiyacı var? Böyle dediğim için kusura bakmayın. Ben de elliyi çoktan devirdim. Ama Miriam yaşında bir kız için genç sayılmazsınız. Bana söylenenler doğruysa, tam bir çılgınlık."

"Doğru değil."

"Üstüne üstlük bir de kocası var. Tamam, onunla birlikte yaşamıyor ama adam şimdi bunu boşamak da istemiyor. Anla-

şılan sırılsıklam âşık ama belinde tabancayla dolaşıyor; birilerine hepimizi öldürmek istediğini itiraf etmiş – Miriam'ı, beni, Max'ı, daha kim bilir kimi? Polise ihbar ettim. Sizin gibi zeki bir adam neden bu entrikalarla skandallara karışır?"

"Miriam bana tezinden bölümler okudu, bu şekilde tanıştık," dedim. Kelimeleri zorlukla telaffuz ediyordum. Dilim damağım kurumuştu.

"Ona diyecek bir şeyim yok ama geceyi onunla geçirmek başka şey. Geceyi onun evinde geçirdiğinizden kesinlikle eminim. Müşterilerimden biri o binada kiracı ve sizi sabahın beşinde apartmandan çıkarken görmüş. Bunu bana söylediğinde yüzüme tokat yemiş gibi oldum. Size karşı tümüyle açık olacağım. Miriam'la ilişkiniz ciddiyse ve ikiniz de ortak bir karara vardıysanız benden mutlusu olamaz. Yahudilerin yazarlarını zengin etmedikleri doğru ama İngilizce bir şeyleriniz yayınlanmaya başladı bile. İyi bir aileden geliyorsunuz, bu bizim için onurdur. Ben kimseye ahlak vaaz edecek halde değilim ama baba babadır. Gelin, bir fincan kahve içelim. Ne cevap verirseniz verin, dost kalacağız. Şu lokantaya girelim."

Masaya oturduğumuzda bir garson limonata ve ekmek getirdi. Bir gaflet anında nedense Morris Zalkind'e Max dediğimde bana bağışlayıcı bir gülümsemeyle baktı. "Ben Morris'im, Max değil. Kadınları, hatta kızımı kandırmasını anlıyorum. Ama sizi nasıl kafeslediğini bir türlü anlayamıyorum."

"Cazibesi var."

"Bu cazibe nereden geliyor – yağcılıktan mı?"

"Siz isterseniz öyle deyin. Herkese hoşlanacağı bir şeyler söyleyebilmek de bir beceridir."

"Paralarını çalmak da."

"Beni de kızınızı da dolandırmadı."

"İşte orada yanılıyorsunuz. Kızıma beş bin dolar vermiştim; Max da şimdi ölmüş olan o sahtekâr simsar adına bu parayla hisse senedi almıştı. Miriam bu paranın bir kuruşunu bile göremez artık."

"Bunu bilmiyordum."

"Bilmediğiniz daha çok şey var."

Uzun uzun konuştuk. Morris Zalkind, "Artık kızlara çeyiz parası verilmiyor, hele Amerika'da," dedi. "Ama Miriam benim tek kızım olduğu için size dolgun bir çeyiz parası vermeye hazırım, en az yirmi bin dolar. Aslında sahip olduğum her şey onun. Size bir ev bile verebilirim, böylece çalışmalarınızı huzur içinde sürdürürsünüz. Bana açık ve dürüst bir cevap verin."

Boynumun ve alnımın yandığını hissediyordum, ağzım kendiliğinden cevap verdi: "Miriam'a bağlı. O kabul ederse olur."

"Ciddi misiniz?" diye sordu Morris Zalkind.

"Evet, ciddiyim."

"Bu benim için tarihi bir gün. Kabul edecek, elbette kabul edecek. Size tapıyor. Öyle ya da böyle, Stanley'den bir boşanma koparırız."

"Duyduğuma göre bir sanatçıyla birlikte yaşıyormuşsunuz," dedim.

"Evet, evet, evet. Linda. Linda McBride imzasını kullanıyor –kocasının soyadıymış– ama Galiçyalı bir Yahudi kızı. Yalnızlık hoş değil. Bizimkiler, 'Bir demek hiç demek,' derlerdi. Doğrusunu isterseniz yazdığı şiirleri anlamıyorum. Resim de yapıyor, onları da anlamıyorum. Evet, Linda'yla birlikte yaşıyoruz. Ama karımı boşayıp Linda'yla evlenmek niyetinde değilim. Yiyin, tabağınızda lokma bırakmayın."

"Teşekkürler. Fazla iştahım yok."

"Sea Gate'i görmek ister misiniz? Bir aralar orada oturduğunuzu biliyorum."

"Nereden öğrendiniz?"

"Sizden. Bunları yazıyor, sonra unutuyorsunuz. Ama biz okurlar hatırlarız. Garson!"

Morris Zalkind hesabı ödedi. Kendi yediklerimin parasını ödemek istedim ama kesinlikle karşı çıktı. Tekrar arabaya bindik, göz açıp kapayana kadar Sea Gate'teydik. Ona eskiden oturduğum evi bulmak istediğimi söyledim. Odaları tanıdığım Yidiş gazetecilerle yazarlara kiraya verilen evi yıkmışlardı. Yerinde bir otel yükseliyordu. Bu sefer, önünde iki tahta direk olan evin hâlâ yerinde olup olmadığını görmek istedim, eskiden kardeşim orada otururdu. Ama o da ortadan kaybolmuştu.

Denize doğru yürümeye başladık, Morris Zalkind birden koluma girdi. Elinden babacan bir sıcaklık yayılıyordu; kızını bana eş olarak vermek isteyen bu adama karşı sevgiye benzer bir şey hissettim. O da Max'a benziyordu ama fiziksel olarak değil, ruhen.

Parmaklıkların yanında durduk, Morris Zalkind, "Şu kumlara, deniz kabuklarına bakın – milyonlarca yıllık," dedi. "Afrika diye bildiğimiz yerin bir zamanlar Kuzey Kutbu –ya da onun gibi soğuk bir yer– olduğunu okumuştum. Şimdi soğuk iklim yaşayan bölgelerde, palmiye ağaçlarının ve tropik bitkilerin kalıntıları bulunuyor. Dünya bir kere tepetaklak olmuş, belki bir daha olur – kim bilir? İnsan nefes almaya devam ettiği müddetçe kendisi ve çocukları için bir *takles* düşünmeli. Tanrı ne ister? İstediği bir şey olmalı."

Sekiz

Dünyam, onca küçüklüğüne rağmen heyecan doluydu. Birden, Matilda Treibitcher'ın öldüğünü duydum. Uçakla İsviçre'ye giderken ölmüştü. Varşova'da hastalanmış, hastaneye yatmayı reddetmişti. Karısının yanında olmak için Polonya'ya koşan Chaim Joel Treibitcher ve Max, Matilda öldüğünde uçakta onunla birlikteymişler.

Max, Miriam'a İsviçre'den telgraf çekmişti. Miriam, neredeyse yüz dolara patlayan uzun bir telgrafla cevap vermişti. İkimizin de ona sadık olduğunu, onu özlediğimizi, hiçbir şeyin değişmediğini söylüyordu. Ondan haber alır almaz bir uçağa atlayıp gidecektik. Editörümü tatile çıkacağımdan haberdar ettim. Gazetenin bana bir değil, birçok tatil borcu vardı. Bütün sene durmadan çalışmış, hesabını tutmadan makaleler yazmış, grip olduğumda bile yazımı göndermezlik etmemiştim. Tefrika halinde bir roman yayınlıyordum, o bitmeden gazeteden ayrılamazdım, zaten niyetim de yoktu.

Gündüzleri birkaç saatimi ve bütün geceyi Miriam'la geçiriyordum. Edebi kariyerimde ilk olarak, gazete yazılarımı, hatta edebi yazılarımın bir kısmını dikte ettiriyordum. Miriam kendi kendine bir nevi Yidiş steno geliştirmişti. Yidiş daktiloda olağanüstü hızlı yazıyordu. Onunla çeşitli makalelerin temalarını tartışmıştık ve birlikte romanımın geri kalan bölümlerini –üçte birlik son kısmı– planlamıştık. Önerilerinin inandırıcılığı beni hayrete düşürmüştü.

Çok geçmeden Stanley'nin kendine yeni bir sevgili, sözde bir aktris bulduğunu ve onunla birlikte İngiliz Kolombiyası'na

gittiğini duydu. Miriam'ın babası, Linda McBride'la Avrupa seyahatine çıkmıştı. Miriam'a onunla yaptığım görüşmeyi söylediğimde, "Dünyada hiçbir güç beni Max'tan ayıramaz –ne yirmi bin dolar ne de yirmi milyon–, hele şimdi," dedi.

Miriam'a, yaşadığım müddetçe hem ona hem de Max'a sadık kalacağıma söz verdim. *Üç* adında bir roman yazmam üzerine fikir yürüttük; iki erkekle bir kadının hikâyesi olacaktı, teması da hiçbir kural, dini, toplumsal ya da siyasi düzen tanımayan duygular olacaktı. Edebiyatın görevinin, hisleri dürüstlükle yansıtmak olduğunda hemfikirdik – bu hisler vahşi ya da topluma aykırı olabilirdi.

Akşamları genelde, yemek için Miriam'ı bir lokantaya davet ederdim. Sevişmeye de konuşmaya da doyamazdık. Onunla tartışamayacağım hiçbir konu yoktu – felsefe, psikoloji, edebiyat, din, gizemcilik. Bütün sohbetlerimiz er ya da geç Max'a ve onunla benim tuhaf ortaklığımıza gelip dayanırdı. Ama Max'tan hiç haber yoktu. İsviçre'de bir hastanede mi yatıyordu?

Paralarını kaybeden çok sayıda göçmenin Priva'nın evine zorla girdiğini, mobilyaları kırdığını, giysi ve çarşaf çekmecelerini dağıttığını, tuvalet masasının çekmecelerinden mücevherlerini çıkarttığını duymuştuk. Kadınlardan biri, polis çağırmak isteyen Tzlova'ya vurmuştu ama Priva polisin gelmesini istememişti. İrka Şmelkes çok sayıda uyku hapı yutarak canına kıymak istemişti ama Edek ambulans çağırıp onu hastaneye götürmüş, tam zamanında midesini yıkatmıştı.

Max'm sessizliği Miriam'ı melankoliye sürüklüyordu. İntihar edeceğini ima etmeye başlamıştı. Max ölmüşse ben de öleyim daha iyi, diyordu. O gece aramızda bir hayaletin yattığını hissettim, birleşmemizi engelliyordu. Dalgınlıkla bana defalarca Max demiş, sonra özür dilemişti. Uykuya daldım, uyandığımda oturma odasındaki telefon çalıyordu. Saatimin fosforlu kadranı biri çeyrek geçtiğini gösteriyordu.. Miriam uyku ilacı aldığından derin uykudaydı. Gece yarısı kim arıyor olabilirdi? Yine Stanley miydi? Karanlıkta –elektrik düğmesinin yerini hâlâ öğrenememiştim– ahizeyi kaldırıp kulağıma götürdüm. Hiç ses gelmedi, tam kapamak üzereydim ki bir mırıltı ve öksürük sesi duydum. Bir erkek sesi, "Aaron, sen misin?" diye sordu.

İçimde bir şey kırıldı sanki. "Max, sen misin?"

"Evet, benim. Seni gırtlaklamak için mezardan döndüm."

"Neredesin? Nereden arıyorsun?"

"New York'tayım. Avrupa'dan yeni döndüm. Uçak gecikti, bir saat havada tur attık. Arale, kimseye haber vermeden geldim. Priva bile geldiğimi bilmiyor. Göçmenler burada olduğumu öğrenirlerse beni lime lime ederler, buna hakları da var."

"Neden yazmadın? Sana telgraf çekmiştik."

"Son ana kadar uçağa binip binemeyeceğimi bilmiyordum. Matilda öldü, ben de yarı ölü sayılırım. Bu yolculukta *Toykeke*'nin bütün lanetleri başıma yağdı."

"Şimdi neredesin?"

"Broadway'de Empire Otelinde. Miriam nasıl?"

"Miriam uyku ilacı aldı, derin uykuda."

"Uyandırma. Polonya'da çok fena hastalandım, ölmeme ramak kalmıştı. Matilda uçakta kalp krizi geçirdi ve öldü. Chaim Joel bin bir zorlukla naaşını Erets Yisrael'e [Kutsal Topraklar] götürmeyi başardı. Diğer erdemli kadın ve erkeklerle birlikte orada yatacak. Bana gelince, New York'taki bir mezarla yetinmek zorunda kalacağım anlaşılan. Varşova'daki beceriksizler beni ameliyat ettiler ama işi kıvıramadılar. İdrarım kanlı geliyor."

"Neden İsviçre'de hastaneye gitmedin?"

"Bu dalda en iyi doktorların Amerika'da olduğu söylendi bana."

"Ne yapmayı planlıyorsun?"

"İsviçre'de bana kendi dalında otorite olan Amerikalı bir doktorun adını verdiler. Telgraf çektim ama cevap alamadım. Yabancılar arasında ölmek istemiyorum."

"Miriam'ı uyandırayım mı?"

"Hayır. Yarın kimseye söylemeden gel. Kimse burada olduğumu bilmemeli. Takma isim kullanıyorum – Sigmund Klein. Sekizinci kattayım. Beyaz bir sakal bıraktım, Rabi Tzotz'a benzedim."

Aniden oturma odasının ışığı yandı ve geceliğiyle yalınayak yanımda beliren Miriam ahizeyi elimden çekip aldı. Kahkaha, hıçkırık karışımı bir sesle bağırıyordu. Onu hiç bu kadar histerik bir vaziyette görmemiştim. Yatak odasına geri dön-

düm; aradan yarım saat geçti. Hiç saklamamıştı – Max onun bir numarasıydı. Birden kapı açıldı ve Miriam ışığı yaktı.

"Kelebek, oteline gidiyorum."

Onunla gitmemeye karar verdim. "Kızgın filan mısın yoksa?" diye sordu.

"Kızgın değilim. Senden yirmi yaş büyüğüm ve bu maceralara yetecek gücüm yok."

"Bence yeterince güçlüsün. Onu tek başına ve hasta bırakmaktansa ölürüm daha iyi."

Yattığım yerden Miriam'ın giyinmesini seyrettim. Hazırlanması biter bitmez çıktı. Empire Oteline gider gitmez beni aramasını söyledim ama arayacağını hiç sanmıyordum.

Uyuklamaya başladım, rüyamda Pesah[13] bayramında Varşova'da olduğumu gördüm. Babam Seder'in[14] ortasındaydı ve kardeşim Moşe ona dört soruyu soruyordu. Her şeyi gayet net gördüm: *Heysev* yatağı, *kittel* içindeki babam, ilk olarak düğününde giydiği Şabat elbisesiyle annem. Üzerine örtü serilmiş masada gümüş şamdanlar, şarap, kadehler ve *karose* dolu Seder tabağı, acı otlar, yumurta, incik kemiği vardı. Matsalar, annemin evlenmeden önce kocası için yaldızla işlediği ipek matsa örtüsüne sarılmıştı. Babam duayı okurken sesini yükseltiyordu: "Dedi Haham Eleazar, Azariah'ın oğlu: Bak, yetmişime merdiven dayadım, Ben Zoma'nın açıklamasına kadar, geceleri anlatılan Mısır'dan Çıkışa nail olamadım..."

"Babam yaşıyor!" dedim kendi kendime. "Hiç Hitler olmadı, Holokost olmadı, savaş olmadı. Hepsi kötü bir rüyaydı." Titreyerek uyandım. Telefon mu çalıyordu? Hayır, bana öyle gelmişti. Birden romanımın cuma günkü gazetede çıkacak olan bölümünde çok büyük bir hata yaptığımı fark ettim. Kadın kahramanım, Roş Aşana'nın ikinci gününde, ölülere dua etmek için sinagoga gidiyordu. *Yizkor*'un Roş Aşana'da okunmadığını daha yeni hatırlamıştım. Bu gafım ve Pesah'la babamın Seder'ini gördüğüm rüyanın bana Roş Aşana'yla ilgili bir hatayı hatırlatması beni hayrete düşürdü. Beynim o hatanın uzun zamandır farkında mıydı? Bu sadece dalgınlıktan değil, genç dizgicinin tipografi yanlışından kaynaklanıyordu. Betimlemelerle dolu uzun bir paragrafta yer alıyordu. Gazetenin okurları be-

nimle alay edeceklerdi. Düzeltmek için hâlâ zaman var mıydı? Metnin bulunduğu metal çerçeve daha matbaa masasındaydı, muhtemelen sabah ilk iş onu baskıya alacaklardı. Edebi şöhretimi kurtarmanın tek bir yolu vardı –giyinip ofise gitmek ve bütün paragrafı kendi ellerimle düzeltmek–, matbaacılar sendikasının kurallarına göre bir yazarın bunu yapmasına izin yoktu.

Yorgun ve halsizdim. Gözlerimi zor açıyordum. Doğu Broadway'e gitmek için nereden taksi bulacaktım? Binanın kapısı açık mıydı, asansör çalışıyor muydu? Bratslav Hahamı Nahman'ın sözlerini hatırladım: Hayat ateşi yandığı müddetçe her şey düzeltilebilir. Kalkıp giyinmeye başladım. Bir şekilde takım elbisemle ayakkabılarımı giymeyi başardım ama kravatım ortalıkta yoktu. Aradım taradım, bulamadım. Tam kapıya yönelmiştim ki telefon çaldı. Telaştan ahizeyi kulağıma ters koyup, "Miriam!" diye bağırdım.

"Kelebek, senin için bir oda ayırttım!" diye bağırıyordu Miriam. "Max'tan iki oda ileride. Hemen gel. Max çok hasta, seninle konuşmak istiyor."

Miriam ağlamaya başlamıştı, bir türlü konuşamıyordu. "Nesi var?" diye sordum. Boğazıma bir yumru takılmıştı.

"Nesi yok ki!" diye inledi Miriam. "Hemen gel. Varşova doktorları onu katletmiş. Arale, onu hemen hastaneye götürmemiz lazım ama ben ne yapacağımı bilmiyorum. Ambulans çağırmayı denedim ama olmadı."

Miriam ambulansın neden gelmediğini anlatmaya çalıştı ama sözleri yeni bir gözyaşı seli içinde boğuldu. Kendi sözlerinden boğulur gibi olduğunu duyabiliyordum, "Hemen geliyorum," diye mırıldandım.

Asansöre bindim. "Ne yapalım, gafımı basarlarsa bassınlar, herkesin alay mevzuu olacağım ama fark etmez!" dedim içimden. O yaz ikinci kere Miriam'ın apartmanından gece yarısı ayrıldım. Parktan serin bir esinti geliyordu ama kaldırımdan bir gün önceki sıcağın buğusu yükseliyordu. Gökyüzü şehir ışıklarından kızıla boyanmıştı, aysız yıldızsız kozmik bir yara gibiydi. Lambaların ışıkları parktaki ağaçlara vuruyordu.

Köşede on dakika bekledim ama hiç taksi gelmedi. Derken iki tane taksi, işaret ettiğim halde durmadan geçti. Empire Ote-

line doğru yürümeye başladım. Birden taksiler bollaşmıştı ama artık içimden işaret etmek gelmiyordu. Sonra bir taksi yanımda durdu. Yoksa şoför beni soymak niyetinde miydi? Bana Yidiş hitap ederek adımı söyledi. Çocukluğumdan beri tanıdığım biriydi, *landsman*'ım [memleketlim] Mişa Budnik, *ştetl* Avusturya işgali altındayken Bilgoray'da otururdu. O zamanlar daha *Bet Midraş*'a gidiyordum, yazı yazmayı yeni sökmüştüm. Mişa benden beş yaş büyüktü; sakalını tıraş eden, uzun konçlu bot ve külot pantolon giyen özgür ruhlu bir adamdı. Avusturyalılar yerli köylülerin sığırlarına el koymuşlardı; Mişa Budnik hayvanları Ruva-Russka'ya götürüyor, sığırlar orada İtalya cephesine gönderilmek üzere trenlere yükleniyordu. Mişa, Ruva-Russka'dan geri dönerken Galiçya'dan kaçak tütün getirirdi. Onun gibi kaçakçılık yapan karısı Freidl'la birlikte New York'a gelmişler, beni bulmuşlar, aramızda yeni bir arkadaşlık doğmuştu. Karısı da o da sadık okurlarımdı. Kızlarının ikisi de evlenmişti. İstediğim zaman evlerinde kalabileceğim konusunda bana açık çek veren bu dostlarımı ihmal etmiştim. Friedl bana eski Bilgoray yemekleri pişirir, konuşurken bana "sen" diye hitap eder, beni sık sık öperdi. Karı koca Amerika'da anarşist olmuşlardı.

"Mişa!" diye bağırdım.

"Arale!"

Mişa taksiden dışarı fırladı, beni sıkıca kucakladı, sert sakallarını yüzümde hissettim. Boyu bir seksendi ve kuvvetiyle tanınırdı. "Bu bir mucize! Gökten inme bir mucize!" sözleri döküldü ağzımdan.

"Mucize demek! Gecenin yarısı sokakta işin ne?"

Mişa'ya içinde bulunduğum ikilemi anlatmaya başladım – bir arkadaşım Empire Otelinde ağır hastaydı ve gazete bir gafımı yayınlamak üzereydi. Durup bana baktı ve kafasını iki yana salladı. "Empire buraya topu topu üç blok mesafede. Atla!" dedi. Bir dakika geçmemişti ki otelin önündeydik. "Arkadaşının nesi var? Kalp krizi filan mı?" diye sordu.

"Prostatı var ama anlaşılan aniden ağırlaşmış."

"Hadi onu hastaneye götürelim. Yazar mı?"

"Hayır."

"Adı ne?"

"Max Aberdam."

Mişa'nın kara gözleri öfkeyle parladı. "Max Aberdam, New York'ta demek! Bu otelde mi?"

"Onu tanır mısın?"

"Freidl'ın beş bin dolarını alıp Polonya'ya Bolşeviklere kaçtı."

"Tanıdığını bilmiyordum," dedim kekeleyerek.

"Keşke tanımaz olaydım. Freidl'ın biriktirdiği bütün parayı çaldı."

"Mişa, adam ağır hasta!"

Otelin lobisine girdik. Resepsiyonda uyuklayan görevli, uykulu gözlerini zorlukla açtı. "Buyrun?"

"Max Aberdam'ın oda numarası kaç?" diye sordu Mişa Budnik.

"Numarası ne olursa olsun onu gece yarısı ziyaret edemezsiniz." Görevli bu kelimeleri dişlerinin arasından söylemişti.

"Max Aberdam hasta. Kalp krizi geçirmiş!" diye bağırdı Mişa Budnik.

"Bildiğim kadarıyla burada kimse kalp krizi geçirmedi." Görevli büyük bir defter açıp baktı. "Burada o isimde biri kayıtlı değil."

O anda Max Aberdam'ın otele başka bir isimle kayıt yaptırdığını hatırladım. Söylemişti ama unutmuştum.

Mişa Budnik durmuş, bana bakıyordu. "Valla bu işten bir şey anlamadım," dedi. "Şaka filan mı yapıyordun?"

"Şaka gibi görünebilir ama maalesef doğru."

"Max Aberdam burada mı?"

"Evet. Yurtdışında hastalanmış ve bir doktora görünmek için buraya gelmiş."

"Buraya gelmesi tehlikeli. Kurbanları onu lime lime eder. Ona günde bin kere lanet okuyorlar. Freidl'ı bildim bileli ilk kez ağladığını gördüm. Beş bin dolar bizim için az para değil."

"Hırsız Max değildi."

"Aynı kapıya çıkar. İnsanın Nazi kurbanlarının parasını dolandırmak için kalpsiz olması lazım."

Görevli bize seslendi. Kızgın ifadesinden ve kapıyı işaret etmesinden gitmemizi istediğini anladım. Mişa'ya beklemesini işaret edip tekrar görevlinin yanma yaklaştım.

"Kusura bakmayın," dedim, "ama genç bir hanım bu gece benim için bir oda ayırtmıştı. Hasta olan adam bizim arkadaşımız, yanında olmak istiyoruz."

Görevli omuzlarını silkti. "Genç hanımın adı ne? Sizin adınız ne?"

"Kısa boylu genç bir hanım. Adı Miriam Zalkind."

"Zalkind mi? Burada o isimde biri yok," dedi görevli.

Mişa Budnik resepsiyona geldi. "Bayım," dedi, "bu adam yazardır. Buraya size yalan uydurmaya gelmedi."

"Herhalde başka bir otele gidecektiniz. Hemen gitmezseniz polis çağırmak zorunda kalacağım."

Dışarı çıktık; Max'm bana verdiği ismi hatırlamak için kendimi çok zorladım ama fayda etmedi. Mişa, "Yarın her şey açıklığa kavuşur," dedi. "Genç hanım seni evinden ya da işyerinden arar. Romanındaki gaf da neyin nesi? O işi hiç anlamadım."

Ona dizgi odası sorununu mümkün olduğunca basit açıkladım, "İstersen seni gazeteye götürebilirim," dedi Mişa.

"Ama bir şartla, normal bir yolcu gibi ücreti öderim."

"Deli misin nesin? Atla!"

Taksi, Doğu Broadway'de müsait bir yere yanaştı. Arabadan inip *Forward*'ın bulunduğu binaya gittiğimizde giriş kapısının açık olduğunu gördük. Asansör görevlisi beni otuzlu yıllardan beri tanırdı; o zamanlar Peretz Sendikasına üye olan ve tam maaş alan düzenli yazarlarla karşılaşmamak için makalelerimi gece geç vakit getirirdim. Mişa'yla birlikte onuncu kata çıktık. Dizgi odasının kapısı açıktı ve içeride tek bir ampul yanıyordu. Romanımın son bölümünün içinde bulunduğu metal çerçeve dizgi masasındaydı, üzerine de eski bir düzelti kâğıdı konmuştu. Hatamın bulunduğu paragrafı çıkarttım –neyse ki sayfa sonundaydı– ve çöp kutusuna attım. Düzelti üzerinde de paragrafı çizdim, yandaki boşluğa iptal edildiğini yazdım ve matbaacıdan orayı dolduracak bir şey koymasını rica ettim. Tanrıya şükür, imkânsız gibi görünen bir şey bir dakikada hayata geçmişti.

Geri dönerken Mişa'dan, dostluğumuzun hatırına Max'ın New York'ta bulunduğunu gizli tutmasını rica ettim. Mişa biraz söylenip ayak diredikten sonra ricamı kabul etti. Mişa Budnik aslında en eski dostumdu. Beni kızıl favoriler bıraktığım, kadife takke, *kalet* taktığım zamanlardan beri tanırdı. Karısı Freidl (Mişa'yı o anarşist yapmıştı) benimle gizli bir ilişki yaşamıştı. Freidl da Mişa da serbest aşka inanırdı ve evlilik kurumunu sahte ve ikiyüzlü bulurdu. Freidl haham önünde evlenmeyi reddetmişti. Krakov'da resmi nikâh kıymışlardı, o da sırf nikâh cüzdanı olmadan Amerika'ya alınmadıkları için. Freidl, bana yazdığı mektuplarda kızlık adı olan Freidl Silberstein'ı kullanırdı. Bu açıdan, meşhur Emma Goldman'dan da ileri gitmişti.

Max'm otele kaydolurken kullandığı ismi işte tam da o anda hatırladım – Sigmund Klein.

Sabah dokuzda Sigmund Klein'a telefon ettim, Miriam açtı. Sesimi duyar duymaz çığlığı bastı: "Sen misin? Hayatta mısın? Neredeyse polise gece yarısı kaybolduğunu haber verecektim. Ne oldu?"

Lafın ortasında yine ağlamaya başladı. Olanları ona açıklamaya çalıştım ama bu küçük ayrıntıları anlayamayacak kadar üzgündü. "Hemen geliyorum!" diye bağırdım, Miriam da telefonu kapattı. Yıkanmamış ve tıraş olmamış vaziyette Empire'a gidip sekizinci kata çıktım. Miriam'ın üzerinde bir elbise, ayaklarında terlikler vardı; solgun ve bitkin görünüyordu. Gözlerinde korku dolu bir bakış vardı. Max'ı zor tanıdım. Başının altında iki yastıkla yatakta yatıyordu. Sakalları bembeyazdı. İncelmiş, sapsarı elini uzattığında, işaretparmağında şövalye yüzüğü olmadığını fark ettim. Eğilip onu öptüm. O da iki eliyle omuzlarımdan tutarak beni öptü. " 'Ölüleri dirilten mübarek olsun'u okumak lazım sana. İkimiz de kaza geçirdiğini düşünmeye başlamıştık. Ne oldu? Otursana."

Max'a, *Yizkor*'u Roş Aşana'ya taşıyarak yaptığım gafı ve beklenmedik bir biçimde Mişa Budnik'le karşılaşmamı anlattım. Max'ın gözlerinin içi güldü. "*Nu*, yazacak bir şey bulmuşsun. Bana gelince, pek iyi değilim dostum. Ama şükür Allaha, ruhumu teslim edecek duruma da gelmedim. Her şey başından

itibaren ters gitti. Bir *zaddik*[15] ya da cadı beni lanetlemiş sanki. Miriam'la senin neden Chaim Joel Treibitcher'ın partisine gelmediğinizi artık biliyorum ama o sırada başınıza geleni tahmin edemezdim. Matilda ikinizin kaçıp beni ektiğinizi söyledi. Varşova'ya ulaştığımızda ikimiz de hastalandık. Varşova'da Yahudi diye bir şey olduğunu bile unutmuşlar. Ameliyatlarından sağ kurtulmam büyük mucize, bir de gelip ikinci bir ameliyat geçirmem gerektiğini söylemezler mi! Zaten çok geçmeden Matilda öldü, ben de daha fazla yurtdışında kalmak istemedim. Burada en azından Miriam'la sen varsınız. Herşele'nin intihar ettiğini haber aldım. O zaman kendi sonumun da yakın olduğunu düşündüm."

"Max, seni burada iyileştirecekler, öküz gibi kuvvetli olacaksın," dedim.

"Kelebek, kendini bırakmasına engel ol!" diye bağırdı Miriam. "Bir sürü erkek onun hastalığına tutuluyor ama hepsi de iyileşip sapasağlam oluyor!"

"Belki düzelirim, belki düzelemem. Hiçbir şey sonsuza kadar sürmez. Arale, burada bir gün daha kalamayacağım. Ellerinden son kuruşlarını aldığım insanları düşündükçe ölmek istiyorum. Umarım kimseye nerede olduğumu söylememişsindir. Öğrenirlerse çekirge sürüsü gibi başıma üşüşüp beni diri diri gömerler. Priva'nın beni bulmak için yeri göğü kaldırdığını biliyorum. Bu böyle daha ne kadar devam edebilir?"

"Max, her şey tatlıya bağlanır, görürsün," dedim. "Herhalde parasız kalmışsındır. Bende fazla olmasa da biraz para var; hiç yoktan iyidir."

"Sen parayı nereden buldun?" diye sordu Max. "Banka mı soydun?"

"Dört bin dolarım var."

"Benim çeyrek milyon borcum var, dört bin dolar değil," dedi Max.

"Sana bu parayı borçlarını ödemen için değil, doktora ve hastaneye vermen için teklif ediyorum."

"Sen bu işe ne diyorsun Miriam?" diye sordu Max. "Bir gecede hayırsever olmuş, son kuruşuna kadar vermeye razı."

"Miriam banyoda," dedim.

"Neden biriktirmeyi başardığın üç kuruş parayı bana veresin?" diye sordu Max. "Öte taraftan sana çek mi yollayacağım zannediyorsun?"

"Hiçbir şey beklemiyorum. Önemli olan senin iyileşmen."

"*Nu*, bu sözleri duydum ya geri döndüğüme değdi," dedi Max. "Ne derler? 'Pantolonsuz kal, dostsuz kalma.' Paranı almayacağım. Şimdi doktor ve hastane bulmam lazım – ama New York'ta olmaz, uzakta, belki California'da. Bu halimle iki kişiden fazlasına tahammülüm yok, sadece Miriam'la sen."

Miriam banyodan çıktı. "Saçımı tarayacaktım ama fırçamı bulamadım," dedi.

"Fırçan yatağımın içinde. Sırtıma bir şey batmıştı, bir de baktım fırçanmış." Max fırçayı yastığın altından çıkardı. Miriam hemen elinden alıp banyoya geri döndü. Max onu gözleriyle takip etti.

"O da kurban," dedi. "Yıllar yılı tek bir şey yaptım – talihsizliğe boğacak kurbanlar aradım. Ama Kelebek, daha vakit varken sen kaç! Son nefesini vermeye hazırlanan bir adamın peşine takılacağına işinle gücünle uğraş. Sana bunu rakip olarak değil, dost olarak söylüyorum."

"Artık benim arkadaşlığımı istemiyor musun yani?"

"İstiyorum, istemez olur muyum? Kalbimde yerin ayrı. İşte bu yüzden, kutsal olan her şey adına, benden vebadan kaçar gibi kaçmanı rica ediyorum."

Dokuz

Varşova'daki gençlik günlerinden beri Max'ın doktoru olan Jacob Dinkin ve ürolog Irving Saphir, Max'ın ikinci bir ameliyata girmeden önce toparlanması gerektiğine karar vermişlerdi. Sorun sadece prostatta değildi, böbrek yetmezliği de vardı ve Max üremi belirtileri göstermeye başlamıştı. Doktorlar antibiyotik vermişler, kansız kalmasın diye de ciğer ekstresi tavsiye etmişlerdi. Mişa Budnik bu sırrı saklayacağına söz vermişti, sözünden döndüğünü hiç sanmıyorum. Max'ın geri döndüğünü duyuran, muhtemelen Miriam'm Central Park West'teki komşusuydu; Morris Zalkind'e geceyi kızının yanında geçirdiğimi söyleyen adam.

Max'ın korktuğu gibi rezalet çıkmadı. Göçmenler Max Aberdam'ın ağır hasta olduğunu ve tekrar ameliyat olması gerektiğini öğrenince, Priva'nın kapısına dayanmayı, telefonda onu tehdit etmeyi kestiler. Max'ın New York'ta olduğu öğrenilmeden bir gün önce Priva, İsrail'e gitmesi bir ay süren –Marsilya ve Napoli'ye uğrayan– bir gemiye binip gitti. Max bana, Priva'nın kendisinden aldığı paraları ve Almanlardan bir kereliğine aldığı tazminatı bir kenara koyduğunu söylemişti.

Priva, Riverside Drive'daki dairenin kirasını üç aydır ödeyemediği için ev sahipleri tahliye kararı çıkarttırmıştı. Doktor Dinkin ve Saphir, Max'ın New York'un bunaltıcı sıcağından uzakta, şehir dışında birkaç hafta kalmasının faydalı olacağını düşünüyorlardı. Miriam, Roma'da bulunan babasına telgraf çekip borç para istedi ama Morris Zalkind, şarlatan Max Aberdam'la ilişkisini sürdürdüğü müddetçe ona tek kuruş bile ver-

meyeceğini bildirdi. Artık beş kuruşu kalmamış olan Max benim paramı almamakta kararlıydı ama onu üç bin dolar almaya ikna ettim. Bu para ameliyat ya da şehir dışında bir otel masrafını karşılamaya yetmezdi ama tam o sırada Miriam'ın mucize dediği bir olay gerçekleşti. Lynn Stallner, arkadaşı Sylvia'yla birlikte Meksika'ya gitmeye hazırlanıyordu. Miriam'dan o yokken Didi'ye bakmasını rica etmişti. Lynn'in George Gölü yakınlarında Şale adını verdiği bir evi vardı; İsviçre evleri gibi sivri çatılı, balkonlu bir yer. Miriam'a Didi'yle orada kalmasını teklif etmişti. Lynn'le Miriam birbirleriyle sık sık dertleşirlerdi; Miriam, Max'ı da bu eve götürüp götüremeyeceğini sorduğunda Lynn, "Kimi istersen getir," demişti.

Her şey büyük bir hızla gelişti. Lynn Stallner, Max'la tanışmış, hatta benim İngilizce yayınlanmış bir romanımı okumuştu. Evin her türlü lüksü, hatta gölde demirli küçük bir motorlu teknesi bile vardı. Tekneye ve bahçeye bakan biri bulunuyordu. İki gün sonra Lynn, Miriam'a, Didi'yle ikisinin masrafları ve Miriam'ın maaşı karşılığında bir çek verdi. Önümüzdeki haftalarda Didi'nin ihtiyaç duyabileceği her şeyi, oyuncaklarını ve arabasını da pikabına yükledi. Miriam, Didi'ye dört haftalık olduğu zamandan beri bakıyordu ve pek çok ihtiyacını annesinden bile daha iyi biliyordu. On dört aylık Didi yürüme çalışmalarına başlamıştı bile. Emekliyor, hatta tay tay duruyordu. Annesine anne, Miriam'a da nedense Nana diyordu. Benimle de tanışıklığı ilerletmişti; omuzlarımda gezmeye bayılıyordu. Lynn, Didi için iki çocuk doktoru tutmuştu; biri Brooklyn'de, diğeri George Gölündeydi. İki günde bir Meksika'dan telefon edecekti. George Gölündeki evin garajı ve Miriam'ın kullanabileceği bir arabası vardı.

O sabah Max, Miriam ve ben, Didi ve Lynn'le Empire Otelinin lobisinde buluştuk. Ben Miriam ve Didi'yle birlikte arkaya oturdum, Max ise arabayı kullanan Lynn Stallner'ın yanına geçti. Max, Miriam ve ben kendi aramızda nadiren İngilizce konuşurduk. Max'ın bariz bir Polonya Yahudisi aksanıyla, yine de zengin bir kelime hazinesiyle konuştuğu İngilizceyi dinliyordum. Hastalığına rağmen Lynn'e neşeyle kur yapıyor, onunla şakalaşıyor, iltifatlar ediyor, Lynn de ona cevap veriyordu.

George Gölüne yaptığımız altı saatlik yolculuk esnasında Lynn'in ilgi alanlarının çeşitliliği ve dili kullanımdaki becerisi beni hayrete düşürdü. Polonyalı Yahudiler, genelde Amerikalıların doğru düzgün eğitim almadıklarını, liseden ve üniversiteden yarı cahil çıktıklarını düşünürlerdi. Kızıl kıvırcık yeleli, çilli suratlı bu genç kadın hisseler, menkuller, bankalar, sigorta, gayri menkul ve siyaset hakkında geniş bilgi sahibiydi. Şahsen tanıdığı valilerin, senatörlerin, kongre üyelerinin isimlerini zikrediyordu. Yahudi meselelerinde de uzmandı; yeni kurulan Yahudi devleti, onun Arap milletleriyle olan anlaşmazlıkları, siyasi partileri ve platformları hakkında her şeyi biliyordu. Omzunun üzerinden arkaya bakarak benimle edebiyat üzerine konuştu, adını hiç duymadığım yazarlar ve eleştirmenlerden bahsetti. Kitabım hakkındaki fikirleri ağzımı açık bıraktı. "Bütün bunları nerede ve ne zaman öğrenmiş?" diye sordum kendime. Zaman zaman Max, "Buna ne demeli?" gibilerinden arkaya bakıyor, sonra da, "Bayan Stallner, siz profesör olacak kadınsınız," diyordu.

"Aslında profesördüm," dedi. "Ama yardımcı profesör, siz Avrupa'da doçent dersiniz."

"Ne alanında?"

"Ekonomi politik."

"Öyle mi?"

"Evet. Burası Amerika. Burada bir kadın patates soyup bulaşık yıkayarak ömür çürütmek zorunda değil. Gerçi ben sık sık patates soyup bulaşık yıkıyorum ama iyi organize olan bir insanın her şeye vakit ayırabileceğini de biliyorum."

Arabayı olağanüstü süratli kullanıyor, direksiyonu genelde tek eliyle tutuyor, ağzından da sigarayı düşürmüyordu. Sigara söndü mü Max'a işaret edip çakmakla yaktırıyordu. Dumanı ağzından değil, burun deliklerinden bırakıyordu. Schopenhauer, Nietzsche ve Otto Weininger'in kadınlarda zaman hissi ve mantık olmadığı, sadece duygularına göre hareket ettikleri yollu eski fikirleriyle yetişmiştim. Ama Lynn Stallner kararlarını bir salisede veriyor, yaptığı ya da söylediği her şeye tam bir kararlılık eşlik ediyordu.

George Gölüne tam da Lynn Stallner'ın söylediği saatte ulaştık. Evi için bungalov demişti ama bana saray gibi görün-

dü. Zemin katta beş altı oda, üst katta da bir o kadar yatak odası vardı. Mutfakta en son çıkmış bütün aletler mevcuttu ve her şey elektrikliydi. Lynn evdeki her ayrıntıya vâkıftı; yapılması gereken şeyleri Miriam'a bir bir gösterdi.

Max puro yakmıştı ama Lynn evinde kesinlikle puro içmemesi konusunda onu uyardı. Ne de olsa dışarıda bir bahçe, hamak ve şezlonglar vardı. Bu arada Lynn'in Yidiş de bildiği ortaya çıktı. İngilizce öğrenmeden önce ninesiyle Yidiş konuşurmuş. Max ona, "Sen gerçekten de *Eyşes Hayil*'sin. Bunun ne anlama geldiğini biliyor musun?" dedi.

"Evet, kıymetli kadın," dedi Lynn.

"Tek eksiğin, kapıda oturup seni şehrin ileri gelenlerine methedecek bir erkek."

"Didi'nin babası bana bunu yaşattı," dedi Lynn. "Ama benim için hiç değeri yoktu – hiç!"

Lynn işlerini bitirdikten sonra bizimle vedalaştı. Önce Miriam'ı, sonra Max'ı sarılıp öptü. Beni de öpmek için döndüğünde, nedendir bilinmez ben mahcup davrandım. "Gören de sizi yeşiva öğrencisi sanır!" dedi. Küçük elini uzatıp elimi sıktı. Daha direksiyona oturur oturmaz arabası gözden kayboldu. Max purosunu ağzından çıkardı. "Sadece Amerika'da," dedi.

O akşam Max bizimle açık konuştu. Geçici olarak –en azından bir sonraki ameliyata kadar– erkeklik işlevini yitirmişti. Polonyalı doktorların, *şkotsim*'in, onu hadım etmesine ramak kalmıştı. Ama kıskanç hadımağası rolü oynamaya niyeti yoktu. Tam aksine, ikimizin birbirimizin keyfine varmamızı istiyordu. Kendisi yakın dostluğumuzdan memnundu. Tekrar tekrar ne kadar yaşlı olduğunu söyledi – benim babam, Miriam'ın dedesi olacak yaştaydı. Ama Miriam ona karşı çıktı: "Maxele, sen benim dedem değil, kocamsın. Yaşadığım müddetçe seni sevecek ve yanında kalacağım."

"Yani ben yaşadığım müddetçe," diye düzeltti Max.

"Hayır, *ben* yaşadığım müddetçe."

"Max, biz buraya sana bakmaya geldik, seks partisi yapmaya değil," dedim, kendi sözlerime kendim de şaşarak. "Hiçbir şey senin sağlığından daha önemli değil."

" *'Şemita* nerede Sina Dağı nerede?' " dedi Max, Gemara'dan bir alıntı yaparak. "Bunların birbiriyle ne alakası var? Dua okumaya değil, eğlenmeye geldik buraya. Miriam'la sen mutlu olursanız ben de mutlu olurum. Kendinizi uğruna feda etmeniz gereken bir put değilim ben. Aslında bütün bunları önceden tahmin etmiştim, zaten ikinizi de bu yüzden tanıştırdım. Varşova'da hastanede, sarhoşlar, serseriler, deliler arasında ıstıraplar içinde yatarken beni rahatlatan tek bir şey vardı: Sizin Amerika'da olmanız ve birbirinizi sevmeniz. Kendi kızlarım öldüğüne göre siz benim evlatlarım sayılırsınız."

"Maxele, ben senin karınım, kızın değil. Priva, İsrail'e gittiğine, sen de hasta olduğuna göre, benim yerim senin yanın. Bilmem anlatabildim mi?"

"Şuna da bak, birdenbire azize oldu çıktı, ikinci Sara Bas-Tovim," dedi Max. "Herhalde bunu Lehçe bir romanda okudun, şimdi de kadın kahramanı taklit ediyorsun. Saçma, ben hayatımın sonuna yaklaşıyorum, siz daha işin başındasınız. Sana tavsiyem, Stanley'yi boşa, Aaron'la evlen. Birbirinize yakışıyorsunuz, hakikatsiz ve talihsiz." Max kendi şakasına gevrek gevrek güldü. Ben yüzümün kızardığını hissettim. Miriam bana bir göz attı. "Max, şimdi de çöpçatanlığa mı başladın?"

Miriam yanıma geldi. "Max'la ben Lynn'in yatak odasında uyuruz, oraya Didi'nin yatağını da koydum."

"Peki Miriam, teşekkürler." Ona sarıldım. Beni dudaklarımdan uzun uzun öptü. Yüzü solgundu. "İkinizi de seviyorum ama şimdi önemli olan Max'ın sağlığı."

"Haklısın."

Arabada kendimi öyle yorgun hissediyordum ki gözlerimi zor açık tutmuştum. Ama şimdi uykum kaçmıştı. "Evet, hepimiz oyuncuyuz," dedim kendi kendime, "Purim oyuncuları trupu. Kim bilir" –bu fikir kafamda beliriverdi– "gerçekten varsa belki Tanrının kendisi de oyuncudur." Mezmurlardaki[16] bir satır geldi aklıma, "O gökyüzünden gülümser," ve yukarıda oturup kendi komedisine gülen bir Tanrı canlandı gözümde.

Birkaç saat uyuyup tekrar uyandım. Saatimin fosforlu kadranı ikiye yirmi kalayı gösteriyordu. Alışkanlığım olduğu üze-

re, nerede bulunduğumu hemen hatırlayamadım. Yatakta oturdum, sonra küt diye kendimi yeniden yastığa bıraktım. Max ilk başta verdiğim parayı almayı reddetmişti. Ama nedense inat ve ısrar ederek ona sonunda kabul ettirmiştim. O dört bin dolar bana hep güven vermişti. Yidiş gazetede ne olursa olsun, o parayla en azından bir yıl geçinebileceğimi biliyordum. Editörle aramız açıktı. Makalelerimde, onun dünyayı düzeltmek için proletaryaya yaptığı birleşme çağrısıyla inceden inceye dalga geçerdim. Her sabah yardımcı editörlerden biri beni geçen akşam savunduğunu söylerdi – bu da bana saldıran birileri olduğunu gösteriyordu. En azından bir yıl boyunca bütün masraflarımı karşılayabileceğimi bilmek rahatlatıcıydı. Başka neye ihtiyacım vardı ki? Tanrıya şükür, kitaplar kütüphanede bedavaydı. Kadın arkadaşlarım benden lüks talep etmezlerdi. Tiyatro ya da sinemaya gitmek istemezlerdi. Stefa'yla Leon'un, evlerinde bana bir oda ayırdıklarını da biliyordum.

Birdenbire dünyada neyim var neyim yoksa, dörtte üçünü bir dolandırıcıya, bir sefihe, gırtlağına kadar borca batmış bir adama vermiştim. Yirmi yedi yaşında başından geçmedik macera kalmamış bir kadınla ilişkiye girmiştim. Max'a gösterdiği bütün sadakate rağmen, gelecek planlarını onun değil, benim üstüme kurduğunun farkındaydım. Benden bir çocuk istediğini belirtmişti, babası da beni damadı olarak görmek hevesindeydi. Miriam'a soyadımı verip veremeyeceğimden içten içe emin değildim. Metresle eşi, macerayla evliliği birbirinden ayıran eski moda erkeklik gururum hâlâ ayaktaydı.

O gece Lynn Stallner'ın evinde yatarken kendi kendimin şöyle bir dökümünü yaptım, bir de edebi envanterimi çıkardım. Mesela bu yaşadığım hikâyeyi okuruma nasıl anlatabilirdim? Benim yaşlarımda, aşağı yukarı benim durumumda bir okur gelse ona ne nasihat verirdim? Genelde, ürkekçe mırıldandıkları şeyleri sonuna kadar bile dinlemeden, hükümlerimi bir kehanet gibi söylerdim. Hatta bir insanın derdini bir bakışta, sesinden, kelimeleri tonlamasından anlayabileceğime inandırmıştım kendimi. *İvan İlyiç'in Ölümü*'nü, Tolstoy'a hayran kalarak bir kez daha okumuş ve İvan İlyiç ete kemiğe bürünüp bana gelse onu dinleyecek kadar sabır gösterebilir miy-

dim, diye sormuştum kendime. Hayır. Edebi eserleri tam da bizden sorumluluk talep etmedikleri için seviyoruz. Bir kitabı istediğimiz zaman açıp kapayabiliriz. Orada ıstırap çekeni rahatlatmak, ona yardım eli uzatmak istenmez bizden. Bizim yazı işlerine, hikâyelerini dinlemek istemediğimiz kaç Hitler kurbanı gelmiştir kim bilir. Son yıllarda editör, Treblinka, Maidanek, Stutthof ve diğer toplama kamplarından kurtulanların anılarını basmayı neredeyse tümüyle kesti. Bir keresinde anılarını getirmiş birine, "Artık bunları basmıyoruz. Okurlarımız istemiyor..." dediğini duymuştum. Okur, ona belli bir eğlence sağlayacak şekilde kesilip biçilmiş anonim ıstırabı tercih ediyordu.

Uykuya daldım, sonra tekrar uyandım. Tekrar uyuyamadım ve düşüncelerim ağır ağır hakikate döndü. Miriam şimdi ne yapıyordu? Gerçekten uyuyor muydu? Ya Max – gerçekten iktidarsız mıydı? Ameliyat erkekle kadın arasındaki ebedi ilişkiyi ortadan kaldırabilir miydi? Hayır, bu, sözde cansız nesnelerde bile vardı. Tanrının, aklına eseni yazan bir romancı olduğuna inanırdım, bütün dünya da ne dediğini anlamak için Onu okumak zorundaydı.

Ertesi gün hava güneşliydi ama sıcak değildi. Max, Miriam ve ben kahvaltı ederken, Didi yürüme sanatında hızla ustalaşıyordu. Bir sandalyeden diğerine sendeleye sendeleye gidip geliyor, arada, "Bakın neler yapıyorum! Bakın ne akıllıyım!" der gibilerinden bize bakıyordu. Bazen ağlamaya başlıyor, Miriam kalkıp onu kucağına alıyor, öpüp teskin ediyordu: "*Şa* güzel Didi. Zamanı gelince her şeyi yaparsın. Günün birinde büyük adam olacaksın, futbol oynayacaksın, bir kilometreyi bir dakikada koşacaksın." Max, Didi'yi kucağına oturtup hoplatmaya başladı. Onunla Yidiş, İngilizce, Lehçe konuşuyordu. "Rusya'da değil de Sam Amca'nın memleketinde doğduğuna sevin Didi. Orada olsan sana kozmopolit, sabotajcı, şovenist derler, pasaportuna *Yevrey* yazarlardı." Didi, Max'ın sakalını tuttu. Hatta tadına bakmak için ağzına bile almaya çalıştı.

Miriam, Max'ın söylediklerini duyunca güldü. "Yürüyüş zamanı!" dedi.

Miriam, Didi'yi arabasına oturttu ve hep birlikte yola düzüldük. Gölün etrafında uzun bir yürüyüş yaptık. Yanımızdan geçenler, çoğu Almanya göçmeni ihtiyar çiftler, bizi gözleriyle takip ediyorlardı. Erkekler bize hoşnutsuz gözlerle bakıyordu. Yidiş konuşuyorduk, *Ostjuden*'in dili buraya, Adirondacks'a göre değildi. Ucuz otellerin lisanıydı. Miriam, Didi'nin arabasına *Forward*'ın bir nüshasını koymuştu; gazete herkesin tiksinti dolu bakışlarına mazhar oluyordu. Bu Alman göçmenleri asimilasyona inanırdı – Yahudi azınlığı çoğunluğa karışmalı, Doğu Avrupa *Golus*'unu takip etmemeliydi. Bu adamların ceketlerinin ceplerinde *Aufbau* nüshaları görülüyordu. Max kendini tutamayıp, "Ne bakıyor bu *Yekke*'ler? Asimile olmanın onlara Almanya'da ne faydası dokundu ki?" dedi. Eskiden neyse şimdi de oydular, *Yehudim*; Yahudilikleri Roş Aşana ve Yom Kipur'da sinagoga gidip *rabbiner*'lerinin vaazını dinlemekten ibaretti. Gerçi Max'ın –ya da Miriam'ın veya benim– Yahudiliği neydi ki? Hepimiz köklerimizden koparmıştık kendimizi. Kabala'nın "çıplak ruhlar" dediği şeydik hepimiz, tinsel bir holokostun artıkları. Modern sabık Hıristiyan da modern Yahudiden farklı değildi.

Yürüyüşten sonra Miriam öğle yemeğini hazırladı; Max'la ben de mutfakta ona yardım ettik. Öğle yemeğiyle akşam yemeği arasında Max yatıp uyudu, Miriam tezi üzerinde çalışmaya devam etti, ben de *Forward* için bir şeyler yazıp romanımın bazı bölümlerini düzelttim. Bir ara Miriam, "Elimde olsa yaz hiç bitmezdi, burada sonsuza kadar kalırdık," demişti.

Her akşam sekizle dokuz arasında Lynn, Meksika'dan telefon ediyordu. Konuşma hep aynıydı: Miriam, Didi'nin ve havanın iyi olduğunu söylüyordu. Lynn, Meksika'yı, güzel denizini, dağlarını, Aztek kalıntılarını, Meksikalıların ilkel mizacını övüyordu. Miriam için nakışlı bir şal, Max için bir puro tabakası almıştı. Bir keresinde benimle de konuşmak istemiş, Orta Amerika'da İspanyol engizisyonundan kaçan gizli Yahudilerin, yani Maranoların izini arayan bir profesörle yaptığı görüşmeden bahsetmişti. Mexico City'de, bir Yidiş dergi çıkaran Polonyalı Yahudilerle karşılaşmıştı.

Max her geçen gün kendini daha iyi hissettiğini, toparlandığını söylüyordu. Ama Miriam onun geceleri iyi uyuyamadı-

ğını, idrarının da kanlı olduğunu söylemişti. O akşam Lynn aramayınca hepimiz başına ne geldiğini merak ettik. Saat on bire doğru, ben Miriam'la Max'a iyi geceler deyip odama giderken telefon çaldı. Miriam telefonu açıp, "Kimsiniz? Max Aberdam'ı mı aradınız? Kim arıyor?" dedi.

Arayan her kimse benim bu işe karışmaya niyetim yoktu, yavaş yavaş odama çıkmaya başladım. Max'ın telefonda konuştuğunu duyabiliyordum. Bu sır dışarı mı sızmıştı? Max'ı kim arıyordu? Birazdan merdivende ayak sesleri duydum. Kapı açıldı, gelen Max'tı. Zorlukla nefes alıyor, iri siyah gözleriyle bana bakıyordu.

"Aaron, bir mucize gerçekleşti – mucize!"

"*Ne* oldu?" diye sordum. Boğazım öyle kurumuştu ki zor konuşuyordum.

"İsrail'e uçuyorum. Chaim Joel Treibitcher bana bir doktor bulmuş."

Max sendeledi; yatağımdan fırlayıp onu bir sandalyeye oturttum. Üzerime öyle yükleniyordu ki neredeyse düşecektim.

"Kim telefon etti? Burada olduğunu nereden biliyorlarmış?"

"Tzlova aradı, Priva'nın yardımcısı. Bize geldiğinde seni onunla tanıştırmıştım. Hatırladın mı?"

"Evet, hatırladım."

"Bizim eve Tel Aviv'den uzun bir telgraf gelmiş. Chaim Joel Treibitcher'dan. Varşova'dan tanıdığım bir doktorla karşılaşmış, adam İsrail'de ünlü bir ürolog olmuş. Chaim Joel, İsrail'e gidiş masrafımı ödemeyi teklif etti. Paranı geri verebileceğim. Yukarılarda bir yerlerde, yarattığı dünyadan ayrılmamı istemeyen bir Tanrı olduğuna inanmaya başlayacağım. Bildiğin gibi, Priva bir gemiyle Kutsal Topraklara gidiyor. Galiba ben ondan önce orada olacağım."

"Tzlova burada olduğunu nereden biliyordu?" diye sordum, kendime bile yabancı gelen bir sesle.

"Uzun hikâye. Tzlova telgrafı alınca, İsviçre'de değil, Amerika'da olduğumu anlamış. Miriam buranın telefonunu apartman yöneticisine vermiş, Tzlova beni aramak için Miriam'ın evine gittiğinde telefonu yöneticiden almış."

Max konuşurken titriyordu. "Belki de kaderimde Kutsal Topraklara gömülmek vardır," dedi.

"Max, daha kimsenin seni gömdüğü yok. İyileşip eski haline döneceksin," dedim.

"Miriam çok heyecanlandı. Benimle birlikte İsrail'e gelmek istiyor ama bu mümkün değil. Burada çocuğun başında durması lazım. Ben bir an önce gitmek istiyorum. Burada iyileşeceğime iyice kötüleştim. Sen bana eşlik etmek istersen, zengin hamimizin hesabına seni de götürebilirim."

"Pasaportum yok. Vize de gerekir," dedim.

"Bu benim aklıma gelmemişti. Şu anda bende sadece vatandaşlığa müracaat belgelerim var."

"O belgelerle yurtdışına çıkıp geri dönebilirsin. Ama Göçmen Bürosundan izin alman gerekir. Polonya pasaportuna ne oldu?"

"Polonya pasaportumun süresini uzattım."

Kapı açıldı ve Miriam bağırarak içeri girdi. "Kelebek, bu bir mucize! Telefon numaramızı yöneticiye vermekte tereddüt etmiştim. Son anda vermeye karar verdim. Tzlova neden Max'ı benim evimde aradı, John ona telefonumu neden verdi bilmiyorum. Max'la birlikte gitmek istiyorum, onu bu vaziyette yalnız bırakamam. Ama Didi'yi ne yapacağım? İnadına Lynn de bu gece aramadı. Didi de bana biraz keyifsiz göründü. Alnı elime sıcak geldi. Lynn bir termometre bırakmıştı ama nereye koyduğumu bulamıyorum. Delireceğim!"

Miriam ağlamaya başladı. Ben yatağın köşesinden kalkınca kollarıma atıldı. Yüzü sıcak ve gözyaşlarından ıslaktı.

"Miriam, histeriye kapılma," dedi Max. "Her şey yoluna girer. Hem girmese bile, dünyanın sonu gelmedi ya. Lynn sana telefon numarası bırakmadı mı?"

Miriam kendini kollarımdan kurtardı. "Sen aklını mı kaçırdın? Yoruldum. Artık devam edemeyeceğim. Git, Filistin'e tek başına uç. Benim gibi kadınlar Kudüs'te bile var. Artık erkeklere ihtiyacım yok, hepsinden usandım. Bana itici geliyorlar. Bir yere uzanıp Ölüm Meleğinin beni almaya gelmesini bekleyeceğim. Tek bir dostum var – ölüm!"

Miriam koşarak dışarı çıkarken kapıyı çarptı. Tam o anda telefon çaldı. Max, "Lütfen sen bak Aaron. Ben kalkamayacağım," dedi.

Telefonu açtım. "Bayan Stallner?"

İspanyolca aksanıyla konuşan genç bir ses duydum. "Bayan Sylvia, Mexico City'den ödemeli arıyor. Kabul ediyor musunuz?"

"Evet, tabii!"

Kalın, boğuk ve yabancı bir kadın sesi duydum: "Bay Greidinger'la mı görüşüyorum? Ben Lynn'in arkadaşı Sylvia. Bu saatte aradığım için kusura bakmayın. Maalesef kötü bir haberim var. Lynn kaza geçirdi. Şimdi hastanede."

"Ne kazası? Ne oldu?"

"Arabayla giderken sarhoşun biri önüne çıkmış. Ben yanında yoktum, berbere gidiyordu. Kolu kırılmış, her tarafı yara bere içinde. Bayan Miriam Zalkind'le görüşebilir miyim lütfen?"

"Bir dakika."

Telefonu komodinin üzerine bıraktım. Kapı açıldı ve Miriam koşarak içeri girdi. "Kim – Lynn mi?"

"Miriam, korkma. Lynn araba kazası geçirmiş."

Miriam odanın ortasında kalakaldı. "Biliyordum. Biliyordum," dedi.

Banyoya gidip klozet kapağının üzerine oturdum. Ne tuhaf, diye düşündüm, Max'ın bir doktor bulması ve İsrail'e gitmesi iyi bir haberdi ama Miriam'ı altüst etti, oysa Lynn'in kaza geçirmesi haberini sükûnetle karşıladı. Kesin olan bir şey vardı: Miriam, Max'la birlikte İsrail'e gidemeyecekti.

Ayağa kalktım ve ağzımda kalan dişleri fırçalamak niyetiyle banyo dolabını açtım. Ortadaki rafta termometre duruyordu, elime aldım. Miriam telefonu kapamıştı. Yatağımın kenarına oturmuş, Max'la konuşuyordu. "Sadece yazlıklarınla yağmurluğunu al," dediğini duydum.

"Miriam, termometreyi ilaç dolabında buldum," dedim.

Miriam başını salladı. "Sonra bakarım. Didi şimdi uyusun biraz, zavallı şey."

On

Her şey bir çırpıda olup bitti – Max'ın valizlerinin toplanması, George Gölünden New York'a otobüs yolculuğu, Birleşik Devletler'den çıkmak ve tekrar girmek için hızlı tarafından izin alınması. Max'la ben New York otobüsüne binerken, Miriam, Didi'yle kalmıştı. New York'ta Max'ın evinde kalıyorduk. Priva'yı itip kakan, mücevherlerini çalan göçmenler Max'a iyi yolculuklar ve acil şifalar dilemek için telefon ediyorlardı. Chaim Joel Treibitcher, Max'a çektiği telgrafta, Harry'nin kurbanlarına paralarını iade etme niyetinde olduğunu söylemiş, bu haber hızla yayılmıştı. Bu dürüst adamın cömertliği herkesi etkilemişti.

New York'ta kaldığımız müddet zarfında Tzlova'yla birbirimize "sen" diye hitap edecek kadar samimi olduk. Varşova'dayken elden ayaktan düşmüş çocuksuz bir çiftin iç çamaşırı dükkânını işletirmiş. Tzlova'ya bütün her şeyi emanet etmişler, öldüklerinde dükkân ona miras kalacakmış. Bekleneceği üzere Tzlova bana bütün hayat hikâyesini anlatmıştı. Lublin eyaletinde küçük bir kasabada doğmuş, küçük yaşta yetim kalmış. Kendi kendine dikiş dikmeyi ve nakış işlemeyi öğrenmiş. Bir korsecinin yanında çalışmış ve göğüsleri aşırı büyük ya da küçük kadınlara, memelerinden ameliyat geçirmiş olanlara uygun iç çamaşırları yapmayı öğrenmiş. Tzlova'nın patronlarına taktığı isimle *"alte"*nin sağlığı bozuk olduğundan, sık sık yabancı ülkelerdeki kaplıcalara ya da Otwock'taki villalarına giderlermiş. Hem dükkândaki işler hem de ihtiyarların büyük evinin idaresi Tzlova'ya bakıyormuş. Dükkâna Polonya'nın her

köşesinden müşteriler akın eder, Tzlova da bütün ihtiyaçlarını karşılarmış. Savaşta toplama kampına düşmüş; sonra Almanya'daki bir DP kampında Amerika vizesi almış. Priva'yla arkadaşlığı Varşova'da başlamış. Priva gizemciliğe merak sarmış ve ünlü Polonyalı medyum Kluski'nin düzenlediği seanslara katılmış. Priva ışıkları kapatıp Tzlova elini masanın üzerine koyduğunda, masa arka ayaklarının üzerine kalkıp, sorduğu bütün sorulara doğru cevaplar veriyormuş. Tzlova ruh çağırma tahtasında uzmanlaşmış. Chaim Joel Treibitcher'ın telgrafı gelmeden çok önce Max'a yeni bir doktor bulduğunu rüyasında gördüğünü iddia ediyordu. Aynı zamanda Max'ın Miriam'la birlikte göl kıyısında bir evde oturduğunu da görmüştü. Tzlova geleceğimi okumak için benden sağ elimi uzatmamı istemişti, "İçinde büyük bir ateş yanıyor," dedi.

"Tanrının ateşi mi, yoksa şeytanın mı?" diye sordu Max.

"İkisi karışık," dedi Tzlova.

Max, Tzlova'ya hep takılırdı; gaipten haber vermesiyle, rüyalarıyla alay eder, masayı ayağıyla kaldırdığını, hem kendini hem de başkalarını kandırdığını söylerdi. "Bütün bu ruhlar nasıl oldu da seni Nazilerden kurtaramadı?" diye sorardı. Yine de birbirlerine ne kadar yakın oldukları aşikârdı. Tzlova, Max'a durmadan neyi yiyip neyi yememesi gerektiğini söylerdi. Puro yakmaya kalksa, ağzından çeker alırdı. Çarşaflarını, çamaşırlarını, ilaçlarını bir eşin deneyimli elleriyle bavullara yerleştirmişti. Kendisiyse günde üç paket sigara içerdi, Max'ın onu uyardığına şahit olmuştum: "İntihar ediyorsun Tzlova. Öteki tarafa benden önce gidebilirsin."

"Sana orada bir karşılama töreni hazırlarım."

"Nasıl törenmiş o öyle?" diye sordu Max, biraz da merakla. Tzlova cevabı yapıştırdı: "Seni altın bir koltuğa oturturum, ayağının altına da tabure diye o yosma Miriam Zalkind'i koyarım."

Max'ın yola çıkmasından bir gün önce, Tzlova ona yolculuğu için gereken şeyleri –pijama, çorap, lavman, tırnak makası, müshil– almak için çarşıya çıktığında, Max bana (zaten tahmin ettiğim) sırrını açtı: Bir aralar Tzlova'yla birlikte yaşamıştı. Çingeneler gibi bembeyaz dişli, Tatarlar gibi çekik gözlü bu genç

kadının Varşova'dayken patronlarını, New York'ta da hanımını kandırdığını biliyordu. "Elimde değil. Zampara doğmuşum. Miriam'ı benden miras aldın, Tzlova'yı da alabilirsin. Sen de benim gibisin. Ama artık işim bitti dostum," dedi.

"İyileşeceksin, 'zamparalığa' da devam edeceksin," dedim.

"Amin."

Max benim genelde kadın ahbaplarıma söylediğim sözleri aynen söyledi: "Aynı anda birden fazla kadın sevebiliyorsam bu benim suçum mu?"

"Tekeşlilik denen şey koca bir yalan," dedi Max. "Kadınlarla sofu Hıristiyanların icadı. Yahudilerde asla olmamıştır. Büyük öğretmenimiz Musa bile zenci bir kadını istemişti; kız kardeşi Miriam onu kınadığında uyuz illetine tutulmuştu. Benim Musa'dan ya da baba Yakup'tan daha büyük bir aziz olmam gerektiği nerede yazıyor? Cinsel gücüm yerinde olduğu müddetçe keyfini sürdüm. Şimdi ben sahneden çekildiğime göre sıra sende.

"İlk karım," diye devam etti konuşmasına, "mekânı Cennet olsun, tam bir Yahudi kızıydı – ama hayal gücünden nasibini almamıştı. Onu uyandırmak için denemediğim kalmadı. Maupassant, Paul de Kock, hatta Gabriela Zapolska okuttum. Ama düşünceleri tümüyle giysilere, süs eşyalarına, pahalı kürklere odaklanmıştı. Damarlarında kan değil, süt akardı. Hatta onu bir kabareye bile götürdüm. En ufak bir naza işveye, pislik der geçerdi. Bir erkek iktidarsız oldu mu, hahamın karşısına sürüklenip karısını boşamaya zorlanır. Ama bir kadın frijit, buz gibi soğuk oldu mu, namuslu olduğu için övülür. Karımın bunu telafi eden tek bir erdemi vardı – bana sonuna kadar sadıktı. Huzur içinde yatsın, Matilda için her şey bir prestij meselesiydi. Paris'teki *grandes dames*'ın sevgilileri varsa, onun da olması gerekirdi. Kusura bakmasın ama Chaim Joel sadece fiziksel açıdan değil, ruhsal açıdan da cinsiyetsizdir. Tek tutkusu paraydı, hâlâ da öyle – Tanrıya şükür, bütün göçmenlerin kayıplarını karşılayacak parayı, hatta çok daha fazlasını kazanmış. Bir kadının doğuştan kanı kaynıyorsa bütün dünya karşısına dikilir. Orospunun tekidir. Hem sadece kadınlar değil, –onlarla düşüp kalkan– erkekler de. Kimi kastettiğimi gayet iyi biliyorsun."

Yüzüm bembeyaz kesildi. "Miriam sana her şeyi anlattı mı?" diye sordum.

"Her şeyi."

"Geçmişini biliyor musun?"

"Evet."

"Peki sen ona ne derdin?"

"Ben onu olduğu gibi kabul ediyorum."

"Onunla evlenir miydin?"

"Senin yaşında olsam evlenirdim."

"Çocuk istiyor. Çocukların senin olduğunu nereden bileceksin?"

"Benim mi değil mi, hiç umursamazdım."

"Postacının da olabilirler."

"Hayır." Max güldü. "Konuşmanın ne faydası var? Ama senden bir şey rica edeceğim – onu kandırma."

"Kandırmıyorum."

"Kandırıyorsun. Ümitlerini sana bağlıyor. Kulağa imkânsız gibi gelse de, iş gerçek aşka geldi mi bir bakire kadar erdemlidir."

Ertesi sabah erkenden, Tzlova'yla birlikte Max'a havaalanına kadar eşlik ettik. Taksiyle geri dönerken Tzlova dizini dizime değdirdi. Ona, "Hakkında her şeyi biliyorum," dedim.

"Bildiğini biliyorum," dedi Tzlova, "ben de senin hakkında her şeyi biliyorum."

"Ne demek istiyorsun?" diye sordum.

"Bir kere, Max'ın sır tutamadığını biliyorum. Sarhoş gibidir: Aklında ne varsa diline vurur. Sonra, bazen uyurken bazen de uyanıkken bazı şeyler görüyorum. Max seni Priva'ya ilk getirdiğinde başının üzerinde bir hale gördüm."

"Ne halesi? Ne anlama geliyor?"

"Benim olacaksın."

"Hayır Tzlova. Bu sefer yanlış tahmin," dedim sesim titreyerek.

Tzlova elini dizime koydu. "Bugün olmaz. Muayyen günümdeyim. Döndüğünde."

Miriam'a ne ondan ne de başkasından çocuk istediğimi söylemiştim. Gazetelerle dergiler nüfus patlaması haberleriyle doluydu. Malthus liberallerin iddia ettiği gibi haksız çıkmamıştı – milyarlarca insana yetecek gıda yoktu. Hitler ve Stalin felaketleri, insanlığın daimi barış ve birleşmiş insanlık hayallerinin gerçekçi olmadığını göstermişti. Düzinelerce yeni millet çıkmıştı, her yerde anlaşmazlık ve savaş vardı. Dünyanın Yahudi nefreti, Hitler'in Holokost'undan sonra bile dinmemişti, İsrail de düşmanlarla çevriliydi. Bu dünyaya bir çocuk getirmenin ne anlamı vardı? İnsan ıstırabının yekûnunu neden artırmalıydı? Miriam bana kısmen katılıyor, yine de karşı çıkıyordu: "Sadece kötüler çoğalırsa insanlık için umut kalır mı?"

"Zaten umut yok, hiç umut yok."

"Madem öyle, maymun nasıl insana dönüşmüş? Bir Spinoza, bir Tolstoy, Dostoyevski, Gandi ya da Einstein nasıl dünyaya gelmiş?"

"Ben bu piyangoya katılmak istemiyorum."

Birbirimizi öpüp tartışmaya devam ettik. Sabun köpükleri gibi birbirimizle çarpışıp patlamadan birkaç dakikalık bir hazzı yakalamaktı tek elimizden gelen. İkimiz de ne bir arada ne de ayrı olabiliyorduk. Ne Tanrıyı inkâr ediyor ne de ona ibadet ediyorduk. Peki kime, neye tapacaktık – dualarımızı ne kabul ne de reddeden yerçekimi ve manyetizma, evrensel patlamalar ve kozmik ışınlar teknisyenine mi? Geceleri yatakta yatıp kimi komik, kimi trajik, kimi gerçek, kimi hayal günahlarımızı itiraf ederdik. Birbirimize söyleyecek öyle çok şeyimiz olurdu ki gece kısa gelirdi.

Miriam benimle açık konuşmuştu: Max, İsrail'de olduğu müddetçe Amerika'da kalmaya niyeti yoktu. Max hâlâ nekahet dönemindeydi; Miriam'ın yardımına ve sevgisine ihtiyacı vardı. Onunla birlikte yurtdışına çıkmamı teklif etmişti. Aslında kendi masraflarını karşılamaya yetecek parası bile yoktu. Ona birikmiş paramdan bin dolar vermeyi teklif ettim. Hem benim İsrail'de işim neydi? Orada Yidiş değil, İbranice hüküm sürüyordu; sürgünün jargonu değil, din büyüklerinin gururlu lisanı. Filistinlilerle kadim savaşlarını sürdürenler, iki bin yıllık sürgünlerini, gettoları, engizisyonları ve toplu katliamları hafı-

zalarmdan silmeyi planlamışlardı. Tıpkı diğerleri gibi, milletler arasında bir millet olmayı istemişlerdi. Günün birinde bu ülkeyi ziyaret etmek niyetindeydim ama henüz değil.

Romanıma olanlar olmuştu – bir çıkmaza girmiştim. Dizgiye gönderilmiş bir metni düzeltmek için onlarca sayfayı yeniden yazmam gerekmişti. Aslında sürekli bir kriz durumundaydım; olay örgüsünü unutma, karakterleri zayıflatma, gerilimi tavsatma korkusu içindeydim. Yazarın yoluna taş koyan, belleğini uyuşturan, onu zoraki güçlüklerle sarhoş eden iblislerle mücadele ediyordum. Kötü ruhları kovmak için kendi yöntemlerimi geliştirmiştim; hınzırlıklarını ve hinliklerini biliyordum. Ama bu yeterli değildi. İlaçlara karşı bağışıklık kazanan ve yeni saldırı usulleri geliştiren ölümcül mikroplar gibi, edebiyat cinleri de kavgadan vazgeçmiyordu. Sürekli gedikler, zaaflar arıyorlardı. İş ne kadar ilerlerse yazar o kadar bezginleşiyor, bu yıkım ekibi de o kadar arsızlaşıyordu. İnsanın sürekli uyanık olması lazımdı. Büyük yazarların, klasikleşmiş yazarlar ve ustaların bile kusurları vardı. Belki de insan beyni, yapısı itibariyle başkalarının hatalarını görmekte ustaydı ama iş kendi hatalarına gelince bir çocuk kadar saf ve kör oluyordu.

İsrail'e gitmek bana enerji ve zamana mal olurdu. Editörlerle sürekli irtibat halinde olmalı, düzeltmeleri okumalı, kendi metnimi düzeltmeye hazır olmalıydım. Sık sık Kabalacıların, insanın dünyaya *Tikun* için gönderildiği sözü gelirdi aklıma. Sürekli hatalarımızı düzeltmemiz talep ediliyordu bizden. *Atzilut* katında, kurtuluş dünyasında bile kaplar çatlaktı, kutsal kıvılcımlar aşağıdaki uçuruma, *Kelipa* dünyasına dökülüyordu. Sanatın o antik mistiklerden ve onların simgelerinden öğreneceği çok şey vardı.

Aradan üç hafta geçtikten sonra Lynn Stallner bir kolu alçıda, öbürü sargıda geri döndü. Yanında Sylvia ve Meksikalı bir hizmetçi vardı. Miriam, Didi'den ayrılırken ağladı, ben de gözlerimin buğulandığını hissettim. Ufaklık beni öpüp, Baba, dedi.

Çok geçmeden Max'tan mektup geldi; kendini daha iyi hissediyordu ama o kadar çok ameliyat geçirmekten bitkin düşmüştü. Hem Miriam'ı hem de beni özlemişti. Ona borç verdi-

ğim üç bin dolar karşılığında bana bir çek göndermişti, bir çek de Miriam'ın masrafları için gelmişti. İki çekte de Chaim Joel Treibitcher imzası vardı. Chaim Joel bana da süslü Kutsal Kitap ifadeleri ve Gemara'dan alıntılarla dolu İbranice bir mektup göndermişti. Araya Miriam'a yönelik, dostça birkaç Yidiş satır sıkıştırmıştı. Yeğeni Herşele'nin, yani Harry'nin Amerika'da zavallı müşterileri kandırarak yaptığı hırsızlığın karşılığını ödemeye başlamıştı. Miriam'a da, babası Morris Zalkind'in ona verdiği ve Max'la Harry'nin borsaya yatırdığı beş bin doları geri ödemek niyetindeydi.

Miriam mektubu okuduğunda ellerini çırpıp dans etmeye başladı. Beni öpücüklere ve çığlıklara boğarak kollarıma atıldı. Ama İsrail'e uçmaya hazır olmadığımı ona söylemek zorundaydım. Tefrika halinde yayınlanmakta olan romanımın içinde bulunduğu kriz iyice kötüye gidiyordu. Editör ilk olarak bana hiç danışmadan kimi bölümleri topyekûn atmaya kalkışmıştı. Ona telefon edip, çıkarttığı bölümleri geri koymazsa romanı yarıda bırakacağımı söyledim. Aramızdaki düşmanlık idare kurulunda tartışılacaktı ama haftalar sonra, zira kurul üyelerinin kimi tatildeydi, kimi de İşçi Bayramına kadar yurtdışında kalacaktı. Sadece romanım değil, gazeteci ve akıl hocası konumum da tehlikedeydi. Miriam'ı endişelendirmemek için bütün bunları ondan saklamıştım ama artık bütün her şeyi açıklamam gerekiyordu.

Miriam, Roş Aşana'dan üç gün önce Paris üzerinden Tel Aviv'e uçacaktı. Ona bir hediye almak istedim, ne istediğini sorduğumda, "Kutsal Kitap," dedi.

"İsrail'de Kutsal Kitap'ın çeşit çeşit baskıları kaynıyor," dedim ve ona bir dolmakalem almayı teklif ettim.

"Ben Kutsal Kitap istiyorum, başka hediye alma. Hem sen almazsan kendim almak zorunda kalacağım," dedi.

Benimle daha önce hiç böyle konuşmamıştı. Ona, "Hayrola, bir gecede başımıza dindar mı kesildin?" diye sordum.

"Evet, dindar kesildim," dedi.

Broadway'de bir kitapçı vitrininde küçük bir Kutsal Kitap gördüm, ahşap cildinin ön kapağına Ağlama Duvarının bir kabartması yapılmıştı. Bunu Miriam'a aldım. Kitapçı, Kutsal Ki-

tap'ın yanında bronz kılıflı küçük bir mezuza[17] ve bir Hanuka dreidli verdi. Hepsini alıp Miriam'a götürdüm. Stanley'yle evlenirken annesinin hediye ettiğini söylediği iki gümüş şamdanı bulup buluşturup ortaya çıkarmasına pek şaştım.

"Ne yapmak niyetindesin?" diye sordum hayretle.

"Rica ederim, benim için Kutsal Kitap'tan *Toykeke* bölümünü açar mısın?" dedi Miriam.

"Sen *Toykeke*'yi nereden biliyorsun? Ne yapacaksın?"

"Bir hikâyende okumuştum."

"Ne yapmaya çalışıyorsun? Ben hiç öyle bir hikâye hatırlamıyorum."

"Aç hadi. Ben hatırlıyorum."

Miriam mumları yakarken ben de Kutsal Kitap'ın o bölümünü açtım.

"Bu ne biçim şaka?"

"Sus ve bekle."

Miriam başına beyaz bir eşarp örttü. Bluzunun altından bir kâğıt çıkarıp okumaya başladı: "Bütün sevdiklerimin; adı ve anısı batasıca Hitler'in elinde ölen bütün şehitlerin ruhları üzerine Tanrıya yemin ederim, Max ve senin dışında hiçbir erkekle birlikte olmayacağım. Bu kutsal yemini bozarsam *Toykeke*'nin bütün lanetleri üzerime olsun. Amin."

Miriam bu kelimeleri bana Kadiş'i ya da *El Male Rahamim*'i ya da ölülerini gömen dindar kadınların ağıtlarını hatırlatan bir nameyle okumuştu. Kollarını havaya kaldırıp yukarıya baktı. Sözünü kesmek istedim ama bakışlarındaki bir şey beni durdurdu. Bitirdiğinde Kutsal Kitap'ı öpüp kapadı.

"Ne aptalca bir melodram. Bu gerçekten de çok abartılı bir şey Miriam. Zevksiz. Böyle bir yemini nasıl edersin? Ben senden yirmi yaş büyüğüm, Max kırk yaş," dedim.

"Biliyorum. Ama aramızda ne olursa olsun, sizi başkalarıyla aldatıyorum korkusuyla geceleri uykunuzun kaçmasını istemiyorum."

"Tanrıya inanmayan birinin ettiği bir yeminin ne anlamı var?"

"Ben Tanrıya inanırım."

"Mumları söndüreyim mi?" diye sordum.

"Bırak yansınlar."

"Ben de böyle bir yemin etmeli miyim?" diye sordum, ağzımdan çıkana kendim de şaşarak.

"Hayır, hayır, hayır. Bana hiçbir borcun yok. Ben seni bırakıp gidiyorum, sen değil. Ben Max'la birlikte olacağım, sen de kimi istersen onunla olabilirsin."

Miriam'ın sesinde ve tavırlarında kasvetli ve eski bir şeyler vardı. Boğazıma bir yumru takıldı. Bir anda aklıma annemle babam, dayılarım, amcalarım, halalarım, teyzelerim, kuzenim Esther geldi, hepsi Naziler tarafından öldürülmüştü. Gündüz vakti yakılan bu iki mum bana ölülerin başucuna konan mumları hatırlatmıştı. Kendi kendime bütün bu törenin teatral bir şey, kadın histerisinin bir gösterisi olduğunu söyledim. Ama ayağa kalkıp Miriam'a, gözbebeklerinde parlayan iki küçük aleve bakmaktan kendimi alamadım. Başında hâlâ beyaz eşarp duruyordu. Bir iki dakikada birkaç yıl yaşlanmış gibi geldi bana.

Max'ın sözleri tekrar kulaklarımda çınladı: "İş gerçek aşka geldi mi erdemli bir bakiredir."

"Bu mumlar daha ne kadar yanacak?" diye sordum.

"Kendiliğinden sönene kadar."

O akşam Miriam bana ışıkları yaktırmadı. Bütün işlerini iki mumun loş ışığında yaptı: Mutfakta akşam yemeğini pişirdi, sonra İsrail'e giderken yanına alacağı şeyleri üç büyük valize doldurdu. Başında beyaz eşarbıyla, Fishl'e, Radzimin'deki *dardeke melamed*'e ya da Moşe İshak'ın Varşova'da 5 Grzibovska Sokağındaki *heder*'ine gittiğim zamanlardaki annemi hatırlatıyordu. Miriam briç masası üzerine tabaklarla çatalları sessizce yerleştirdi, sanki ben genç bir damat, o da yeni evlenmiş Hasidik bir gelindi. Dışarıdaki gürültülü uygarlığı –inanmayanların kültürünü, son iki yüz yılda bulunmuş sayısız makine ve icadı– yok sayarcasına sükûnetle yanan iki küçük alevden gözlerimi alamıyordum. "Üç kuruşluk iki mum bir kadınla bir erkeğin ruh halini nasıl bu kadar değiştirebilir?" diye sordum kendime. Eskisinden daha farklı yemek yiyor, az konuşuyor, seslerimizi alçaltıyorduk. Tuhaf ama Miriam'ın elleri daha bir incelmiş, parmakları daha bir uzamış gibi geliyordu bana. Gölgelerle

çevrelenmiş gözlerinden, varlığını unuttuğum bir asalet saçılıyordu. Kutsal bir kitaba bakmayalı, kutsal bir mekâna adım atmayalı yıllar geçmişti. Ama bu alevlerin ışıltısı bana Gemara'nın ilk sayfasını okumaya başladığım dershaneleri ve Hasidik *ştibl*'ları hatırlatıyordu. *Berahot* risalesindeki ilk *mişna*[18] belleğimin yüzeyine çıktı ve mırıldanmaya başladım: "Şema, akşamları ne zaman okunur? Rahiplerin sunuları yemeye gelmesinden itibaren, dedi Haham Eliezer. Ve Peygamberler gece yarısına kadar okur. Haham Gamliel, şafak sökene kadar, der..."

"Bir şey mi dedin?" diye sordu Miriam.

"Gemara'dan bir şeyler."

Dişlerini fırçalamak için banyoya girdi. Ben yatağa uzanınca, üzerinde daha önce hiç görmediğim dantel bir gecelikle yanıma geldi. "*Slub*, Lehçede evlenme anlamına gelir, aynı zamanda yemin anlamına da," dedi.

"Evet."

"Bugün seninle evlendim," dedi.

Birbirimize sarılıp sessizce yattık. Miriam kollarımda kımıldıyordu; ateşi çıkmış gibi vücudu sıcak, nefes alışverişi hızlıydı. "Merak etme. Seni hiçbir şeye zorlamayacağım. Ben seninle evlendim, sen benimle değil. Tanrıya, sana ve Max'a karşı günah işlediğimin farkındayım. Eskiden olsa sürgün edilir, hatta taşlanırdım. Ama küçük insanların bu gezegende ne yaptıkları Tanrının umurunda mı? Onun evrende daha milyonlarca dünyası, başka yaratıkları, başka ruhları var. Hatta dünyada bile bütün canlılar aynı kurallara uymuyor: Bir keresinde bir köpeğimiz annesiyle çiftleşmişti. Dur, gidip mumlar hâlâ yanıyor mu bakayım," dedi.

Miriam yataktan kalkıp oturma odasına gitti. "Birisi sönmüş, öbürü hâlâ yanıyor," dedi.

Uykuya daldık ve tam üç saat sonra uyandık. Uyanmak beni rahatlatmıştı çünkü rüyamda bir yazar beni yüksek bir binanın en üst katındaki dairesine davet etmişti. Hem Miriam olan hem de olmayan birini yanımda götürmüştüm. Giderken şarap almayı unuttuğum için ev sahiplerine hemen döneceğimi söyleyerek çıkmıştım. Merdivenleri birer birer inmeye başladım –asansör yoktu– ve nihayet sokağa ulaştığımda New

York'ta değil, bir *ştetl*'da olduğumu büyük bir hayretle gördüm; küçük, ahşap evler, çamurlu kaldırımlar, yağmur yağmış gibi her yerde su birikintileri. Keçiler otluyor, tavuklar mısır koçanlarını gagalıyordu. "Bu mümkün mü?" diye sordum kendime. Küçük evlerden birinin kapısı açıktı; içeri girip, nereden şarap alabileceğimi sordum. Bir de baktım, içerisi Varşova'dan tanıdığım genç kadın ve erkeklerle dolu. Hepsi beni karşıladı; üzerinde eski bir elbise, ayağında delik ayakkabılar olan bir kız onu terk ettiğim için beni azarladı. Ayağa kalkıp, bildiğim bir şiiri okudu. "Neredeyim?" diye sordum. "Burası New York mu? Bir yazar beni evine davet etmişti, ben de şarap almak için çıkmıştım." "Adresi neydi?" diye sordular. "Yazarın adı ne?" Yazarın hem adını hem de adresini unutmuştum. "Broadway'de bir yerlerde," dedim, "ama Manhattan ya da Queens değil." Sözlerime bir mana veremeden yüzüme baktılar. Polonya'ya geri dönmüştüm ama nasıl? Hem artık Polonya'da hiç Yahudi kalmamıştı. Ev sahibim bu işe ne diyecekti? O anda Miriam'ın sesini duydum: "Kelebek, uyuyor musun?"

"Hayır."

"Saat kaç?"

"İkiyi yirmi geçiyor."

"Ah, Kelebek, senden ayrılamıyorum. Şimdiden özlemeye başladım bile. Burada seninle kalmak istiyorum ama Max bekliyor. O benim babam. Çok hasta. Çok korkuyorum!"

"Neden korkuyorsun?"

Miriam cevap vermedi. Dudaklarını dudaklarıma dayadı.

Bir süreliğine Miriam'ın evine taşınmıştım ama Yetmişinci Caddedeki odamı bırakmamıştım. Max benden aldığı üç bin doları geri verdiği için kendimi zengin hissediyordum. Bayramda üç davet almıştım. Freidl Budnik, Roş Aşana'nın ilk gecesinin ona ait olduğunu hatırlatmıştı. İkinci gece de onlarda kalmamı istiyordu ama ben önceden Stefa ve Leon Kreitle'a söz vermiştim. Tzlova da telefon etmişti. Priva, İsrail'e doğru uzun bir deniz yolculuğuna çıktığından Tzlova iyice yapayalnız kalmıştı. Amerika'da hiç arkadaşı yoktu. İngilizce konuşmayı doğ-

ru düzgün öğrenmemişti. "Max'la buraya son geldiğinizden beri canlı bir insanla tek kelime etmedim," demişti.

Roş Aşana'dan bir gün önce, öğle yemeği için ikide buluşmayı kararlaştırdık. Broadway'le Central Park West arasında Yetmiş, Seksen ve Doksanıncı Caddelerdeki binalar Yahudi dolu olduğu halde bayramdan eser yoktu. Broadway tıpkı senenin diğer günlerinde olduğu gibi görünüyordu. New York'ta üzüm, ananas ve nar, Roş Aşana için saklanan özel meyveler değildi. Elul ayında sinagoglarda şofar [koç boynuzu] sesi duyulmazdı. Kimse şeytanı korkutmaya, İsrail halkına yaptıklarına bir son vermeye uğraşmazdı. Hiç susmayan araba kornaları ve metro tangırtısı, Mesih'in geldiğini ilan eden şofarın sesini bile bastırabilirdi. Tzlova'ya, üzerinde yaldızlı harflerle *L'şana tove tiketeyve* yazan bir kutu çikolata alıp Priva'yla Max'ın Riverside Drive'daki dairesine yürüdüm. Yolda durup bir *Forward* aldım. Yaklaşmakta olan bayramdan bahseden ciddi makaleler ve çeşitli Yahudi derneklerinin, ayrıca İsrail ve Birleşik Devletler Başkanlarının Yeni Yıl kutlamaları arasında benim romanımın son bölümü gazeteye normal bir gün havası vermişti – bu bölümde anlatılan sahne bir Varşova hapishanesinde geçiyordu.

Kapıyı çalar çalmaz Tzlova açtı; ayağında terlikler, belinde önlük vardı. Akşamleyin Freidl ve Mişa Budnik'le yemek yiyeceğim için ondan hafif bir yemek hazırlamasını rica etmiştim. Freidl anarşist ve ateist geçinir, dini, kitlelerin afyonu kabul ederdi ama bayramlarda eski usul yemekler hazırlardı – Pesah'ta matsa[19], dört kadeh şarap, acı otlar, *karos*'lar; Roş Aşana'da turp, ballı elma, havuç ve ringa balığı kafası. Hep bir sürahi tatlı Yahudi şarabı bulundururdu. Freidl'ın börekleri, hamur tatlıları, Hanuka kekleri, Şavuot babkaları ve Purim hamentaşeni birinci sınıftı. Hoşana Raba için hala[20] pişirir, havuçları yuvarlak yuvarlak keserdi. Purim halasının iki tarafını örer, üzerini safranla kaplardı. Freidl dindar Yahudiler ve Hasidimle dolu bir soydan geliyordu.

Tzlova kapıyı açtığında öğle yemeğimizin kokusu mutfaktan dışarı süzüldü. Bana sarılıp öptü. Ona çikolatayı verdiğimde, "Müsrif!" diye bağırdı. Yemek odasındaki masa çoktan hazırlanmıştı. Tzlova, göçmenlerin Priva'nın porselenlerini ve

kristallerini tuzla buz ettiğini söylemişti ama masa krallara layıktı. Biraz oyalandıktan sonra yemeğe oturduk. Tek başına yaşayan kadınların aşırı bir konuşma isteği duyduklarını çeşitli vesilelerle öğrenmiştim. Vejetaryen yemeğimizi, domates çorbamızı, mantarlı kaşa varnişkeleri ve çaylı limonlu kompostomuzu yemeye başlar başlamaz Tzlova hayat hikâyesini, araya yeni olaylar ve ayrıntılar da serpiştirerek, baştan anlatmaya koyuldu. Bir yandan yiyor, bir yandan sigara içip gevezelik ediyordu.

Masada otururken, Tzlova'yla ilişkiye girmeyeceğime yemin ettim. Miriam'ın ayrılmadan önceki yemini ve havaalanına giderkenki sözleri zihnimde tazeydi. Tzlova'ya gizli güçleri hakkında sorular sormaya başladım, o da coşkuyla bu konuya atladı. "Bende bu güçler çocukluktan beri var. Çocukken rüyamda birinin öldüğünü gördüm mü birkaç gün sonra penceremizin önünden cenazesi geçerdi. Annemle babama rüyalarımı ne zaman anlatacak olsam annem beni azarlardı. 'Bu rüyalar beni korkutuyor. Hepsi de düşman başına,' derdi. Babam Gemara öğretmeniydi, ona rüyalarımı bir daha anlatırsam beni döveceğini söylemişti. Tavşan ayağına bağlanmış altı kaytandan oluşan bir kamçı yaptırmıştı. Yaramazlık yapan ve dersleriyle ilgilenmeyen oğlanları onunla döverdi. Beni saçımdan tutup aletlerin –kürek, süpürge, balta filan– durduğu odaya götürdü. 'Rüyaların kötü bir kaynaktan geliyor; cadılıktan başka bir şey değil,' dedi. Ne 'kaynak' ne de 'cadılık' kelimelerinin anlamını biliyordum ama bu iki kelime içime öyle bir korku salmıştı ki şimdi bile ne zaman duysam tüylerim ürperir.

"Annemle babama dilimi tutacağıma söz verdim ama bazen uyurken, bazen de uyanıkken bazı 'görüntüler' görmeyi sürdürüyordum. Baruch David Alter Chaim Ben-Zion adında bir erkek kardeşim vardı. Hiç beş isimli birini duydun mu? Adını Baruch David koymuşlardı ama o doğmadan birkaç yıl önce annemle babamın biri kız biri erkek ikizleri kızıldan ölmüştü. Baruch David doğduğunda babam Kuzmir'deki hahamını ziyarete gitti, haham ona diğer isimleri de kardeşimin ismine eklemesini öğütledi – Chaim (yaşasın diye), Alter (ihtiyarlığını görsün diye) ve Ben-Zion (şeytandan korunsun diye). Ha-

ham babama, bebeğe beyaz bir kaftan, beyaz zıbın, beyaz şapka giydirmesini söylemişti, böylece Ölüm Meleği onun zaten öldüğüne ve kefen giydiğine inanacaktı. Evde ona sadece Alterl derdik. Annemle babam, bir hazineymiş gibi üzerine titrerlerdi. Başka çocuklar onunla oynamaya korkarlardı. Omuzlarının üzerinde büyük bir kafa taşıyordu, *melamed*'i onun büyüyünce deha olacağını söylemişti. Babamın öğretmenlikten aldığı para geçinmemize yetmediği için annem de süt satarak ona yardım ederdi. Aynı zamanda karabuğdaydan *pletzel* [poğaça] yapar, onları yeşiva öğrencilerine satardı. Dokuz yaşına geldiğimde annem saçımı iki örgü yapmaya başladı. Nedendir bilinmez, yeşiva öğrencileri hep bana bakar, beni gözleriyle yerlerdi. O zamanlar erkeklerden korkardım.

"On bir yaşındayken bir gece rüyamda Alterl'in yatağında yattığını ve siyah bir alevin başına doğru yükseldiğini gördüm. Siyah ateş olur mu? Ama bana öyle görünmüştü. Uyandığımda, Alterl'in öleceğini biliyordum. Yanımdaki yatakta uyuyordu, kalkıp ona baktım. Derin uykudaydı ama küçük yüzü, üzerine ayın ya da bir fenerin ışığı vuruyormuş gibi aydınlıktı. Başının üzerinde o siyah alevi gördüm, demircimiz Itche-Leib'ın dükkânındaki körükle yapılmış gibiydi. Hemen elbiselerimi giyip evden kaçtım. Sabaha kadar yürüdüm. Sukot'tan sonraydı ve bütün yollar çamur içindeydi. İzeviçe'nin çamuru Polonya'da nam salmıştı. Fazla uzatmayayım. O gün kardeşim öldü.

"Çok geçmeden babam felç geçirdi. Kendini bıraktı, bir daha da düzelmedi. Annem bir yıl daha dayandı. Ben kadın dikişi dikmeyi esas İzeviçe'de öğrendim. Varşova'yı zaten biliyorsun. Bunları neden mi anlatıyorum? Çünkü hâlâ bana bir şeyler görünüyor."

"Bende ne görüyorsun?" diye sordum.

Tzlova beni biraz inceledikten sonra, "Eskisi gibi değilsin," dedi.

"Ne demek istiyorsun?" diye sordum.

"Kızma," dedi Tzlova, "kötü bir şey değil."

"Bana ne demek istediğini söyle!"

Tzlova beni konuşturmak ister gibi, "Şimdi pişman olduğun bir şey yapmışsın," dedi.

"Ne yapmışım?"

"Evlenmiş olabilir misin?"

"Evlenmedim."

"Bir şey yapmışsın. O Miriam cadının teki. Dur, biraz daha çay getireyim."

Akşam olmuştu ama hâlâ oturmuş konuşuyorduk. Tzlova'yı öptüm; yüzünü, dudaklarını, hatta memelerini ama daha ileri gitmedim. Miriam'a ihanet etmemeye yemin etmiştim. Saatim altıyı gösteriyordu; Tzlova'ya Budniklerin beni beklediğini, gitmem gerektiğini söyledim.

"Evlerine kadar seninle geleyim," dedi.

"Olur mu hiç? Metroyla bir saatten uzun sürer."

"Zamanım bol. Daha önce Roş Aşana'da hiç yalnız kalmamıştım. Toplama kamplarında bile."

"Benimle gelmeni teklif ederdim ama kadınları bilirsin."

"Bilirim. Hepsi benden nefret ederler çünkü onlardan gencim ve Max bir zamanlar benimdi. Bütün öfkelerini Priva'yla bana boşalttılar. Ona hakaretler ettiler, bana küfür edip suratıma tükürdüler. Bizim ne suçumuz var? Max'ın çevirdiği dolaplardan onun hiç haberi yok. Hem neden İsrail'e kaçtı? Hadi izin ver de seninle geleyim."

"Tzlova, bu çok anlamsız."

"Hiç de değil. Tek başıma kalınca biraz fazla düşünüyorum."

"Max'ı özlüyor musun?" diye sordum.

"Evet, artık seni de özleyeceğim."

Evden çıktık; Tzlova kapının iki kilidini de sağlamladı. Asansörde, en güzel giysilerini giymiş, ellerinde dua kitaplarıyla sinagoga giden insanlara rastladık. Metro neredeyse bomboştu – Roş Aşana'nın geldiği hemen belli oluyordu. Hıristiyan yolcular boş trene yayılmış, İngilizce akşam gazetelerini okuyorlardı; gazetede, şofar üfleyen, beyaz sakallı, *tallis*'li bir Yahudinin resmi vardı. Hepsi basın için önceden hazırlanmıştı. Tzlova'yla birlikte en arkadaki vagona oturduk ve kaçıp giden rayları seyrettik. Tzlova koluma girmişti.

"Onu özlediğime değmez. Max'ın herkesle ilişkisi vardı. Bir Türk gibi. Onun bir –neydi?– haremi olması lazımmış. Ama

hasta, hasta. Bir bakarsın öküz gibi kuvvetli, bir bakarsın sinek gibi zayıf. Yine de bana soru sormayı hiç bırakmadı: Kiminle yatmışım, kaç kişiyle yatmışım?"

"Kaç kişiyle yattın?" diye sordum.

"Şimdi de sen mi? Saymadım."

"Mesela yirmi kişi var mıdır?"

Tzlova uzun müddet sesini çıkarmadı. "Onu bile bulmaz."

"Nerede? Varşova'da mı?"

"Hepsi Varşova'da. Burada Max'tan başka kimse olmadı."

"Toplama kamplarında ne oldu?"

"Yahudi kızlarına dokunmalarına izin yoktu. *'Rassenschände'* [ırk kirlenmesi] derlerdi. Hepimiz bitlenmiştik. Keşke bu metro sonsuza kadar yoluna devam etse, hiç menziline ulaşmasa."

"Nereye gitmesini isterdin?"

"İsrail, Çin – yeter ki sen yanımda ol. Evde tek başıma ne yapacağım?"

Konuşmadan oturduk, Tzlova başını omzuma yasladı. Herhalde içi geçmiş olacak, horlama gibi bir ses çıkarıp aniden doğruldu. "Neredeyiz?"

"Simon Bulvarı."

"O nerede?"

"Doğu Bronx."

"Evi bulamayacağım."

"Tzlova, seni yanımda götüremem. Beni çağırdılar, seni değil."

"Hayır, hayır. Zaten çağırsalar da gitmezdim."

"Son durağa kadar bu vagonda otur, geri dönene kadar da bekle. Sonra Yetmiş İkinci Caddede in."

"Tren bu gece bir daha sefere çıkmayabilir."

"Başka bir tane bulursun."

"Korkuyorum."

"Ne yapacaksın öyleyse?"

"Seni beklerim."

"Delirdin mi? Geceleyin onlarda kalacağım."

"Bana bunu söylememiştin. Geceyi ev sahibenin yatağında mı geçireceksin?"

"Benim için fazladan bir odaları var."

"Bu kadının adı ne?"

"Freidl."

"Sana âşık, öyle mi?"

"Saçmalama."

Trenden indik, Tzlova'ya onu Manhattan'a geri götürecek trenin nereden geçeceğini gösterdim. Tzlova, "Burada bekle. Ben karşıki merdivenlerden çıkıp seni görene kadar bir yere gitme. Yanlış bir şeye binmediğimden emin olmak istiyorum," dedi.

"Tamam."

Epeyce beklediğim halde Tzlova ortalıkta görünmüyordu. Karşı platforma, şehir merkezine giden iki tren yanaşıp kalkmıştı. "Başına ne gelmiş olabilir?" diye sordum içimden. Birden histerik bir kahkahaya tutuldum. Daha yeni tanışmıştık ama bir eş gibi yakamı bırakmıyordu. "Buna ne oldu?" diye sordum kendi kendime. Sonunda karşıdan geldiğini gördüm ve, "Neden bu kadar uzun sürdü?" diye bağırdım.

"Bozukluğum yoktu, adam on doları bozamadı. Yarın akşam ne yapıyorsun?"

"Başka bir yere davetliyim."

"Bir daha ne zaman görüşürüz?"

Ben cevabımı veremeden bir tren geldi ve Tzlova ona bindi. Bir şeyler söyleyip eliyle bazı hareketler yaptı. Hızla merdivenlerden inip Budniklerin evine doğru yürümeye başladım. Doğu Bronx'ta Roş Aşana kendini daha fazla belli ediyordu. Bütün dükkânlar kapalı, sokaklar loştu. Gökyüzü karanlıktı. Gemara'dan bir cümle geldi aklıma: "Hangi bayramda yeniay gizlenir? Roş Aşana'da." Evet, ölüler neredeydi? Bir zamanlar bu dünya üzerinde yaşamış yüzlerce, binlerce nesle ne olmuştu? Sevgileri, acıları, umutları, yanılgıları nereye gitmişti? Sonsuza kadar yok mu olmuşlardı? Yoksa evrenin bir yerlerinde bütün bunları kaydeden, hatırlatan bir arşiv var mıydı?

Birden Budniklere eli boş gitmemem gerektiğini fark ettim. Belki de açık bir dükkân bulurum umuduyla sağa sola bakarken, Doğu Bronx sokaklarında yolumu kaybettim. İğne gibi ince bir yağmur düşmeye başlamıştı. Yoldan geçenleri

durdurup, şarap satan bir yer soruyordum. Çoğu bana cevap vermiyor; bazıları dükkânların kapandığını söylüyordu. Birden iyi aydınlatılmış bir sokakta karşımda bir içki dükkânı vücut buluverdi. Bir şişe ithal şampanya aldıktan sonra, gördüğüm ilk taksiye atladım. Birkaç dakika sonra Budniklerin kapısını çalıyordum.

Freidl bayram için özel giyinmiş, birkaç da mum yakmıştı. Çıtı pıtı bir kadındı, saçlarını gözlerinin karasına boyamıştı ve küçük yüzünden bir Polonya Yahudisi sevinci yayılıyordu. Mişa'yı anarşist yapmıştı belki ama son yıllarda hayatın hiç de Bakunin, Sternen ya da Kropotkin'in belirttiği gibi olmadığını kabul etmeye başlamıştı – Yahudi devleti de buna bir örnekti. Ballı hala yedim ve "Gelecek yıl iyi ve tatlı olsun" duasını okudum. Havuçlarımı yerken "İyiliklerimiz ve erdemlerimiz artsın, çoğalsın" duasını söyledim. Bu son istek Yidiş dilinin bir özelliğiydi. Sefarad Yahudileri bunu söylemiyorlardı tabii. Vejetaryen olduğum için ringa kafasına dokunmadım ama Freidl oturup yemeğe başladığında onun adına "Bundan böyle kuyruk değil, baş olalım" duasını okudum. Bu âdetler Yahudiler Yidiş konuşmaya başladıktan sonra doğmuştu, Almanya'da ya da belki daha sonra Polonya'da.

Mişa dualar ve şükranlara sırtını dönmüştü ama yemeğe değil. Her şeyi iştahla mideye indirirken, her kamptan gerici Yahudilere verip veriştiriyordu: Genel Siyonistlere, Poale Siyon'a, Ortodoks ve Reform yanlısı Yahudilere, Muhafazakâr Yahudilere, hatta Yahudi sosyalistleri ve Komünistlerine. Hepsinin tek bir isteği olduğunu söyledi – kendileri için ayrıcalıklar kazanıp başkalarını sömürmek. Hırslarını süslü sözler ve ikiyüzlü sloganlar ardına gizliyorlardı. Son yirmi yıldır anarşistler terör yöntemini kullanmayı tümüyle reddetmişti. Ama Mişa anarşistlerin hedeflerine onsuz ulaşabileceğinden pek emin değildi. "Devrim nasıl yapılacak?" diye sordu. "Militaristler, Faşistler, Stalinistler birdenbire kitlelere özgürlüklerini vermeye mi karar verecekler? Saçma, hüsnükuruntu!" Freidl güldü, başını salladı ve Mişa'ya ziyaretimi siyasi konuşmalarla mahvetmemek için verdiği sözü hatırlattı. Ama Mişa beni tartışmaya çekme hevesindeydi. "Gazetedeki yazılarını okudum. İyi yazı-

yorsun, keşke yazmasaydın – ama kitlelerin senin makalelerinden öğreneceği ne var? Sevgi, sevgi, biraz daha sevgi."

"Ya neden bahsedeyim – nefretten mi?"

"Fabrikalara git, işçilerin nasıl sömürüldüğünü gör. Kömür madenlerine git, orada olan bitenleri gör."

"Mişa, rahat ver de yemeğini yesin," dedi Freidl. "Dünyayı Aaron değiştiremez. Metroya binecek beş senti bile olmadığı zamanlar çok mu eskide kaldı? Hani günün birinde kireç gibi bembeyazdı, unuttun mu? Bütün gün ağzına tek lokma koymamıştı."

"Hatırlıyorum, hatırlıyorum. Ama kendisi unutmuş."

"Sen de unutmuşsun Mişa," dedim. "Bize *Bet Midraş*'ta geceleyin anlattığın hikâyeleri hatırla. Hani şu cüce kadın sana çam kozalağı fırlatmıştı da düşüp bayılmıştın."

"Onların hepsi hikâyeydi, hepsi masal."

"Mişa, aynı hikâyeyi bana da anlatmıştın. Daha birlikte yaşamaya karar vermeden önce," diye araya girdi Freidl. "Ruva-Russka'da karşılaştığın çingene kadını unuttun mu? Hani ailenin bütün fertlerinin adlarını saymıştı. Benimle nerede ve ne zaman karşılaşacağını filan söylemişti."

"Freidl, senin neyin var? Asalaklarla aynı safa mı geçtin? Bana mülkün hırsızlık olduğunu sen öğretmiştin. Şimdi fikir değiştiriyorsun."

"Mişa, kâinatta senin kafandaki saçlardan, sahildeki kumlardan fazla muamma var," dedim.

"Ne muamması? Tanrı diye bir şey yok, melekler yok, iblisler yok. Bunların hepsi peri masalı, fasa fiso. Freidl, ben gidiyorum."

Freidl'ın gözleri yuvalarından dışarı uğradı. "Nereye gidiyorsun?"

"Her gece nereye gidiyorsam oraya, benim taksiye. Roş Aşana benim için bir anlam ifade etmiyor. Tanrı ateşten tahtında oturup, kimin yaşayıp kimin öleceğini defterine yazmıyor. Benim için bu gecenin de diğerlerinden bir farkı yok."

"Kendinden utanmalısın Mişa. Aaron gibi bir misafirimiz var, sense çekip gidiyorsun, öyle mi? Bütün gece sağda solda sürüklenip kazanacağın üç beş dolara ihtiyacımız yok. Hem yağmur yağıyor."

"Mühim olan para değil. Para nedir ki? Özgür toplumda para olmayacak. İnsanlar ürettiklerini değiş tokuş edecekler. Bütün gün uyudum, şimdi gece gözümü bile kırpamam. Taksiyi geceleyin sürmeyi seviyorum. Sakin oluyor. Geceleyin dışarı dökülen tipler bana ilginç geliyor. Geçen gece hali vakti yerinde ihtiyar bir çifti aldım. Daha içeri girer girmez adam kadını dövmeye başladı. Yüzünü tokatladı, yumruk attı, hakaretler etti. Taksiyi durdurup, 'Beyefendi, benim taksim bir yerlere gitmek içindir, dövüşmek için değil,' dedim. Kadın bana bağırdı: 'Sen kendi işine bak şoför. Söylediğimiz adrese git.' Beşinci Caddede oturuyorlardı. Belki evliydiler. Adam bana on dolar verip, üstü kalsın, dedi. Bir de baktım, kadın çantasını unutmuş. Koşup yetiştirdim. 'Dürüst herifmişsin,' dedi. Teşekkürü bu kadardı."

"Mişa, senin bu hikâyelerin beni hasta ediyor!" diye bağırdı Freidl. Mişa onu öpüp çıktı.

"Bu adam deli. Ne olduğunu, ne istediğini hiç anlayamayacağım. Otuz yıldır birlikteyiz, bazen bir çocuk kadar saf olduğunu düşünüyorum," dedi Freidl.

"O kadar da saf değil. Senelerce kaçakçılık yaptı. Hem seninle evlendiğinde, senin azize olmadığını biliyordu."

"Savaşta elimden başka ne gelirdi? Açtık, eve ekmek götürmeyi ben üstlenmiştim. Ne derler bilirsin, 'Ya ekmek ya ölmek.' Annem bilmezlikten gelirdi. Babam bütün gün Hasid *ştibl*'ında otururdu. Kolera salgını vardı –Avusturyalılar getirmişti–, her evden birileri ölmüştü. Birden karın ağrıları başlardı; bir iki gün içinde her şey biterdi. O zamanlar insanın ne yapabileceğini, ne yapamayacağını düşündüğü mü vardı? Kropotkin'in bir kitabını bulmuştum –hem Yahudi kütüphanesinde– ve yalayıp yutmuştum. Mişa benimle tanışıp bana âşık olduğunda hiçbir şey bilmiyordu. Dua kitabındaki duaları okuyabiliyordu ama gazete okuyamıyordu. Ona her şeyi ben öğrettim. Kızlarımız üniversite okudu ama bazen çocuk gibi konuşuyorlar. Mişa'ya çekmişler. Söyleyecek bir şey yok. Max'ın İsrail'de olduğunu duydum."

"Evet."

"Peki şu kız –adı neydi– Miriam nerede?"

"Peşinden Tel Aviv'e gitti."

"Güzel. Ona sırılsıklam âşık herhalde."

"Evet."

"Sürtük."

"Emma Goldman'ın *Şulhan Aruh*'una[21] göre bu bir günah değil," dedim.

Bir müddet konuşmadan oturduk, sonra Freidl, "Bazen bütün dünya bana koca bir tımarhane gibi görünüyor," dedi.

On Bir

Madem dünya deliliği ele almış, ben de çılgınca bir plan yapayım dedim – en yakın arkadaşlarım, Stefa'yla Leon, Freidl'la Mişa ve Tzlova'yla İsrail'e gidecektim. Onlara böyle bir yolculuk teklif ettiğimde hepsi kabul ettiler. Seyahat acentelerinin, hatta hahamların, yeni Yahudi devletine gitmek isteyenleri götürdüklerini biliyordum. Amerika'daki Yahudilerin çoğu İsrail'i görmek için can atıyordu ama Sefarad telaffuzu olsun olmasın modern İbranice konuşamadıkları için tek başlarına gitmeye çekiniyorlardı. Planımı ilk olarak Roş Aşana arifesinde Freidl'a açtım, "Oraya kimi görmeye gittiğini biliyorum ama yine de seninle gelirim. Max Aberdam beş bin dolarımızı batırdı ama yine de yolculuğa yetecek paramız var," dedi.

Freidl'la ikimiz, Mişa'yı İsrail'de bile anarşistler olduğuna ikna ettik. Ayrıca onlara, Chaim Joel Treibitcher'ın, yeğeninin borçlarını ödemeye hazırlandığını da açıkladım. İrka Şmelkes çekini almıştı bile: Chaim Joel, Treibitcher adının lekelenmesine izin vermek niyetinde değildi.

Bunları Mişa'ya söylediğimde tam bir anarşist gibi konuştu: "O kadar parayı nereden kazanmış? Düzenbazlık ve hırsızlıktan."

"Öyle bile olsa," dedim, "paranızı geri alacağınız için mutlu olmalısınız. Chaim Joel adil bir adam, hem hiçbir hırsız çaldığı parayı geri vermez. *Voice of the Free Worker*'a bir milyon dolar bağışlamasını neden teklif etmiyorsun?"

Freidl ağzını şaklatarak bana göz kırptı. Kahvaltıdan sonra dışarı çıktım ve Yahudilerin işletmediği bir bakkal aradım.

İçinde bol miktarda telefon kulübesi bulunan bir dükkâna girdim ve Tzlova'yı aradım. Bütün günü tek başıma geçiremeyecektim.

"Tzlova, uyandırdım mı? Kusura bakma."

"Sen misin? Bütün gece seni düşünmekten gözüme uyku girmedi. Bu gidişle Priva dönene kadar –tabii dönerse– tımarhaneyi boylayacağım!"

"Tzlova, İsrail'e gidiyoruz!" diye bağırdım.

"Ne zaman? Sen ne diyorsun?"

Planımı Tzlova'ya da anlattım ve birlikte gitmeyi düşündüğüm diğer dört kişiden bahsettim.

"Arale – sana Arale diyebilir miyim? Nereye, kiminle gidersen git, gelirim. Bugünden itibaren senin kölenim. Kölen!"

"Saçmalama Tzlova."

"Beni ölümden kurtardın. Tavanda kendimi asacak bir kanca aramaya başlamıştım bile. Tanrı şahidimdir. Neredesin?"

"Tremont Bulvarında, benim *landsleit*'ın [hemşeriler] yakınlarında."

"Hemen gel!"

Bütün günü Tzlova'yla geçirdim. Riverside Drive'de yürüyüş yapıp öğle yemeğini Çin lokantasında yedik. Önünden geçtiğimiz sinagogdan dışarı tegannicinin sesi süzülüyordu. Tzlova nesneleri kaldırma konusundaki ustalığını göstermek istedi ama küçük masa havalanmayı reddetti. "Sen böyle şeylere inanmadığın için oluyor," dedi.

"İnanıyorum."

"Evleri ne yapacağız, sen Miriam'ınkini, ben Priva'nınkini?"

"Güzelce kilitler, bırakırız."

Tzlova bana banka defterini gösterdi. Yatırım yapması için Max'a verdiği para haricinde üç bin doları vardı. Aynı zamanda savaş bonoları ve bir miktar mücevheri de vardı. Bir kibutza[22] yerleşecek, kendine yeni bir hayat kuracaktı. Ne kadar ıncık cıncığı varsa çıkarıp bana gösterdi, tıpkı küçükken çocukluk arkadaşım Şoşa'nın yaptığı gibi.

Sarılıp öpüştük. Ona karşı aşk, hatta ihtiras bile duymuyordum ama Tzlova gibi güzel bir kadın karşısında insan başka ne yapabilir? Birlikte Priva'nın yatağına uzandık; Tzlova, "Pri-

va bu yaptığımı kesin anlar, her şeyi öğrenir. Aramızda hiç sır yok. Beni kıskanmaz," dedi.

"Priva, Max'la ilişkin olduğunu biliyor muydu?"

"Her şeyi biliyordu."

"Max sana Miriam'ı anlattı mı?"

"En küçük ayrıntısına kadar."

"İnsan bu kadar düşer mi?" dedim. Tzlova, "Hem de nasıl," diye cevap verdi.

Tzlova biraz sonra yataktan kalktı ve büyük dairenin bir yerlerinde –belki mutfakta– tıkırdadığını duydum. Üzerinde süslü bir gecelik, ayağında terlikler, elinde bir tabak kurabiye, iki kadeh ve bir sürahi şarapla geri döndü. "Yeni yılın şerefine içelim. *L'chaim!*"

Uykuya daldım ve rüyamda Miriam'ı gördüm. Rüyamda da Roş Aşana'daydık. Annemle babam hayattaydı ve hep birlikte *Taşlik*'e gidiyorduk. Bilgoray'da mıydı? Nehir Bilgoray'daki olamayacak kadar genişti. Hayır, Vistula'ydı. Erkekler saten *capote*'lar ve *ştreiml*'lar giymiş, önden gidiyorlardı. Ben *Taşlik*'e gitmemiştim, bir tepenin üzerindeki Trisk *ştibl*'ının penceresinden bakıyordum. Babam, kardeşim Moşe'ye eğilmiş, bir şeyler söylüyordu. Biraz sonra, bayramlıklarını giymiş kadınlarla kızlar belirdi. Yaşlı Genendele, *rotanda* denilen eski bir kıyafet giymişti. "Genendele hayatta mı?" diye sordum kendime. "Yüz yaşını geçmiş olmalı." Sonra annemi gördüm. Düğününde ve Keder Günlerinde giydiği sırmalı elbisesini giymişti. Peruğunun üzerine beyaz, ipek bir şal sarmıştı. Elinde pirinç tokalı bir dua kitabı tutuyordu. "*Mameşi*, sen yaşıyor musun?" diye bağırdım rüyamda. Solgun, dar yüzünden narin bir asalet yayılıyordu. Mesih mi geldi? Ölüler dirilmeye mi başladı? Annem Kazakistan'da Dzhambul'da ölmüştü. Birden yanında Miriam'ı gördüm. Annemin koluna girmişti. "Rüya, bu bir rüya!" diye bağırdım. Gözlerimi açtığımda yatak odası karanlıktı. Güneş batmıştı. Tzlova üzerime eğilmişti.

"Arale, altıya çeyrek var. Hani bir yere gidecektin."

Yataktan fırladım. Kreitlelar beni altı buçukta bekliyordu. Tzlova'nın da yardımıyla hızla giyindim. Âdetim olduğu üzere

sağa sola saçtığım ayakkabılarımı, gömleğimi ve kravatımı toplamıştı.

Bir içki dükkânı buldum ve ev sahiplerim için yine bir şişe şampanya aldım. Bu sefer taksiye binmeme gerek yoktu. Hem dükkân hem Kreitlelar yakındı. Central Park West ve Yetmiş İkinci Caddenin kesiştiği yerde, iki kuleli bir gökdelende oturuyorlardı. Leon ve Stefa'ya İsrail yolculuğu planımı sunmaya hazırdım. Geniş lobilerinde durmuş, asansörü beklerken, kendimi yine müşkül bir duruma soktuğumu, karmaşık bir ağa dolandığımı fark ettim. Peki bunları neden yapıyordum? Mazoşist miydim?

Zili çalınca kapıyı Stefa açtı. Çok şık, ipek bir elbise giymişti, saçlarını da yeni yapmıştı. Ama hem kilolandığı hem de buruştuğu için pek hoş görünmüyordu. Beni tepeden tırnağa süzdüğünde yüz ifadesinden kendi görüntümün de fazla parlak olmadığını anladım. Ama bir anda yüzünde bir gülücük parladı, kollarını boynuma doladı ve öpüştük. "Ooo, şampanya!" diye bağırdı.

Leon da geldi, kucaklaştık. Mahcubiyetimi ve kendi planlarımdan duyduğum tereddüdü bastırmak için bağırdım: "*Mazeltov* [Yaşasın]*!* İsrail'e gidiyoruz!"

"Bu 'biz' de kim?" diye sordu Stefa.

"Sen, Leon, ben ve benim eski ahbaplar."

"Kim bu ahbaplar?"

"Benim *landsleit*'ım, basit ama iyi insanlar."

Stefa omzunu silkti. "Annem, 'Patrona sormadan plan yapıyor,' derdi."

"Orada yeni bir Yahudi devleti kurulurken neden New York'ta oturalım?"

"Ne zaman gitmeyi düşünüyorsun?"

"Olabildiğince çabuk."

Stefa'nın yüzünden bu fikri tuttuğu belliydi, "Sukot'a kadar orada oluruz," dedim.

"Leon, duydun mu?"

"Evet, duydum. Bunu çok daha önce yapmalıydık."

"İşlerin nasıl?" diye sordum.

"İşler kendi kendine yürür," dedi Leon. "Gazetelerde gizli enflasyondan söz ediliyor; ucuzlayan bir şey yok, her şey paha-

lanıyor. Ama benim işimde insan ne kadar az kurcalarsa o kadar iyi."

"Leon, bayramdayız!" diye araya girdi Stefa.

"Ölüm Meleği bayram mayram dinlemiyor ama. Babamın kasabasında bir kadının kefeni vardı. Bayramda biri öldü mü kefeni ödünç verirdi. Bayramın ikinci günü ölüleri gömmeye izin vardır ama kefen dikmeye izin yoktur."

"Ya ölen erkekse?" diye sordum.

"Erkeklerin kadın kefeniyle gömülmesine izin vardır. Ölülerin hepsi aynı cinsiyettedir," dedi Leon.

"Bu ölüm muhabbeti de ne böyle?" dedi Stefa. "Şimdilik sağız. Evet, seninle İsrail'e geliyoruz. Şu senin *landsleit*'a ne lüzum var?"

"Altı kişi olunca daha çok eğleniriz."

"Dur bakalım biraz. Sukot'a ne kadar kaldı?"

"Tam iki hafta."

Yemek yiyip şampanya içerken Stefa'nın gözleri genç bir alevle parlıyordu. Demek imkânsız mümkünmüş – gelecekte şiarım bu olacaktı. Oturup geç vakitlere kadar konuştuk, sonra Stefa'yla Leon kalmam için ısrar ettiler. Franka'nın odası hâlâ beni bekliyordu, artık kandırılmaya razı olmamın zamanı gelmişti. Max Aberdam, Harry Treibitcher ve amcası Chaim Joel hakkında her şeyi biliyordu Leon. Chaim Joel Treibitcher'ın seneler önce Miami Beach'te aldığı arazilerin şimdi milyonlar ettiğini söyledi. Bu eski Hasid o kadar zengindi ki servetinin tam yekûnunu kendisi bile bilmiyordu. Leon'un da Miami'de gayri menkulleri vardı ama, "Ona kıyasla, ben filin yanındaki sinek kadar kalırım," dedi.

Leon yattıktan sonra Stefa, "Neden böyle birdenbire İsrail'e yolculuk planları kurdun? Orada metresin mi var?" diye sordu.

"Belki."

"Yeni mi? Eski mi? Doğru söyle. Kıskanmam. Şu birlikte gideceğimiz *landsleit* da kim?"

"Orta yaşlı bir çift ve Priva'nın bir arkadaşı."

"Eski memleketten, öyle mi? Masraflarını kim ödeyecek?"

"Kendileri."

"Zaten beni ilgilendirmez. Gel, yatağını yapayım," dedi.

Franka'nın odasına girdik. Oda kapkaranlıktı. Stefa'yı kollarıma aldım, birbirimize kenetlenip uzun uzun öpüştük. "Merak etme, Leon uykuda. Hemen uyur, ama iki saat sonra uyanır, bir daha da uyuyamaz. Beni de uyandırıyor, dertlerimize gömülüp öylece yatıyoruz. İnsan geceleyin uyumadı mı," diye ekledi Stefa, "beyin delilik deposu haline geliyor. İyi geceler!"

Roş Aşana ve Kefaret Günü arasındaki on günlük Nedamet Döneminde son derece gergin olduğumu hissettim, adeta patlamak üzereydim. Yine de program doğrultusunda düzenlemeleri yapmaya devam ettim. Yom Kipur'un ertesi günü bizi Cherbourg'a götürecek geminin biletlerini almıştım. Paris'te birkaç gün kaldıktan sonra İsrail'e uçacaktık. Simha Tora'dan bir gün sonra İsrail'de olacaktık.

Gemide Kreitlelar birinci sınıfta gidecekti, Budnikler, Tzlova ve ben turist sınıfına bilet almıştık. Stefa'yla Leon, farkını kendileri ödemek şartıyla benim de onlarla birlikte birinci sınıfta seyahat etmemi teklif ettiler ama bunu kabul edemezdim. Kimseden bir yemek dışında bir şey kabul etmemiştim hiç, o zaman da ev sahibime bir hediye götürmeyi ihmal etmezdim.

Editöre, tefrika edilen romanımın iki haftalık bölümünü bırakmıştım. Sonraki bölümleri İsrail'den postayla gönderecektim. Haftalarca yetecek kadar radyo programı kaydetmiştim. Herkese –intihar meyillisine, hayal kırıklığına uğramış Stalinist'e, ihanete uğramış kocaya, kanser hastası kadına, başarısız yazara ve patentini çaldıran mucide– hep aynı nasihati veriyordum: Bu dünya bizim dünyamız değil, onu biz yaratmadık, değiştirmeye de gücümüz yetmez. Büyük Güçler bize tek bir ihsanda bulunmuş: Seçme hakkı, bir üzüntüyle bir diğeri, bir yanılsamayla bir diğeri arasında seçim yapma hakkı. Benim nasihatim şuydu: Hiçbir şey yapmayın. Hatta kendime bir şiar bile edinmiştim: "Hiçbir şey kadar güzel hiçbir şey yoktur." Ne de olsa On Emir'in çoğu "mayacaksın" diye bitiyordu. Gemara'dan alıntı yapıyordum: "Oturup hiçbir şey yapmamak yeğdir." Dinleyicilerime bir süreliğine, bir tutkunun yerine bir diğerini, bir gerilimin yerine bir diğerini koymalarını tavsiye edi-

yordum. Aşkta başarısız olduysanız, diyordum, enerjinizi işinize, bir hobiye, hatta herhangi bir eğlenceye kanalize edin. İnsan eninde sonunda öleceğine göre, intihar etmenin ne gereği vardı? Ölüm insan ruhunu durduramazdı. Ruh, madde ve enerji aynı şeyden mamuldür. Ölüm sadece bir âlemden bir diğerine geçiştir. Evren canlıysa, çerçevesi içinde ölüm diye bir şey aslında yoktur. Sonsuz bir şey nasıl sona erebilir? Canlıları dehşet içinde bırakan şey –ölüm– pekâlâ sınırsız bir mutluluk kaynağı olabilir.

Radyoda fazla düşünmeden böyle hızlı hızlı konuşurken genelde kendi kendimle çeliştiğimi fark ediyordum. Ama kime ne zararı vardı? Kuşkusuz bir yerlerde bütün çelişkileri birbirine katıp onlardan tek bir hakikat çıkaran bir güç mevcuttu. Spinoza'nın, kutsallıkta yalan denebilecek bir şey yoktur, lafını alıntılıyordum. Yalanlarımız gerçek kırıntıları, kırılmış tablet parçalarıydı, "mayacaksın" taşın kırılan bölümünde kalmıştı. Yapabileceğimiz tek şey, elimizden geldiğince kendimize ve başkalarına acı vermekten kaçınmaktı. Dinleyicilerime yolculuğa çıkmalarını, güzel bir kitap okumalarını, bir hobi edinmelerini öneriyordum – şu ya da bu düzeni, şu ya da bu hükümeti değiştirmeye asla kalkışmamalılardı. Dünya işleri bizim gücümüzü aşıyordu. Özgür irademizi sadece önemsiz konularda, bizi şahsen ilgilendiren konularda kullanabilirdik. "Vaazlarımı" Goethe, Emerson, Kutsal Kitap, Gemara ve Midraş'tan alıntılarla süslüyordum. Konuşmalarım bittikten sonra kendimi de son derece rahatlamış hissediyordum.

Yidiş gazeteciler kâğıt oyunu oynayanlardan genelde yergiyle bahsederlerdi ama ben onlar gibi düşünmüyordum. Oyun kâğıtları insanın hayatına bir nebze heyecan ve keyif getirebiliyorsa, zararı değil faydası vardı. Aynı şey tiyatro, sinema, müzik, kitaplar, dergiler için de söylenebilirdi. Vakit öldürmeye yarayan her şey iyiydi. Zaman, öyle ya da böyle doldurulması gereken bir boşluktu.

Sürekli bir huzur, insanlığın nevrozları ve kompleksleri için bir çare vaat etmiyordum. Aksine, insan bir nevrozdan kurtuldu mu bir diğerinin hemen onun yerini aldığı konusunda dinleyicilerimi uyarıyordum. Nevrozlar sırada bekliyordu. Ha-

yat uzatmalı bir buhran, sonu gelmez bir mücadeleydi. Buhranlar kesilince sıkıntı başlıyordu – yani dertlerin en büyüğü. En sevdiğim filozof olan Schopenhauer'den alıntılar yapıyordum. Gerçi Dünya İradesinin kör olduğu tezine katılmıyordum, Dünya İradesinin de Ölüm Meleği gibi binlerce gözü olduğuna emindim.

Deniz yolculuğumuz ağır aksak sona erdi. Paris'e gelip de seyahat acentesinin bize yer ayırttığı otele yerleştiğimizde hava kararmıştı. Şehri tanıyamadım. Otuzların başlarında Amerika'ya gitmeden önce uğradığım Paris şık, neşeli, şamatalı bir yerdi – karnaval havası hâkimdi. İkinci Dünya Savaşının ardından Paris kasvetli, paspal, ıssız, gece hüznüyle dolu görünüyordu. Yağmur yağıyor, soğuk bir rüzgâr esiyordu. Place de la Concorde bile güzelliğini kaybetmişti; koca bir park yeri gibi eski model arabalarla doluydu.

Nihayet Place de la République'teki otelimize geldiğimizde, lokantasının açık olmadığını öğrendik. Garsonlar greve gitmişlerdi. Aslında Fransa'da hemen hemen her şey greve gitmiş gibiydi. Sendikalar yakında trenlerin işlemeyeceği, uçakların havalanmayacağı, taksilerin caddelere çıkmayacağı tehditlerini savuruyordu. Canım sıkılmış olduğu halde Mişa'ya takaza etmekten kendimi alamadım. "Hoşuna gitmiştir herhalde," dedim. "Devrimin de yapmak istediği buydu zaten."

Sadece Freidl'ın kafası yerindeydi. Lobiye indi ve tek kelime Fransızca konuşmadığı halde sakallı bir Amerikan görevli bulmayı başardı, meğer adam Ortodoks bir haham, bir vaizmiş. Bu "Intellect" oteli Amerikalı Yahudilerle doluydu. Freidl yanında seksen yaşında, hasta bir adam olduğunu ve Yidiş yazar Aaron Greidinger'la yolculuk yaptığını söyleyince herkes yardımına koşmuş. Haham benim sadık bir okurum olduğunu söyledi. Benim Yahudilik anlayışımı kesinlikle kabul etmediği halde Eski Memlekette edindiğim bilgiye saygı duyuyordu. Muhabbete karışan genç bir adam bizi yakınlardaki bir lokantaya götürmeye gönüllü oldu. Hâlâ karaborsa vardı. Fiyatlar daha yüksekti ama insan istediği her şeyi bulabiliyordu, hatta *kugel*'li *cholent* bile, hem gece geç vakte kadar da açıktılar. Genç

adam –kısa boylu, tıknaz, koyun gibi kıvırcık saçlı– bize lokantayı gösterdi. Loş bir sokakta, iki kat merdiven çıktık. Tavuk suyuna çorba ve ciğer sote kokuları geliyordu burnuma. "Bu oğlan İlyas peygamber gibi yetişti," dedi Freidl. Paris'in geri kalanına Mısır karanlığı hâkimdi ama burada Yahudiler geç vakitte akşam yemeğine oturmuşlardı ve Yidiş konuşuluyordu. Mutfaktan bana Polonya'yı hatırlatan elbisesi ve önlüğüyle bir kadın çıktı. Hatta başında bir *şaytl* görür gibi oldum. Bana yazılarımı okuduğunu, Paris Yidiş gazetesinin makalelerimle romanlarımı yeniden yayınladığını söyledi. Nemli elini uzatıp, "Utanmasam sizi öperdim!" diye bağırdı.

Savaştan sonra Fransız hükümeti Paris'teki bir binayı entelektüel mültecilere –yazarlar, ressamlar, müzisyenler, aktörler, yönetmenlere– ayırmıştı. Mültecilerin çoğu Amerika, İsrail ve diğer ülkelere dağılmış ama bir kısmı burada kalmıştı. Paris'te bulunduğumuz süre içinde Yahudi Yazarlar Sendikası beni bu binadaki bir toplantıya davet etti. Solcular –Komünistler, yarı Komünistler ve benzerleri– şikâyetlerle geldiler. Aralarındaki üç beş Siyonist, yazılarımda siyasi partileri, faşizmle mücadeleyi, İsrail'in yeniden doğuşunu, partizanların cesaretini, erkeklerle eşit haklar elde etmek isteyen kadınların mücadelesini görmezden geldiğim için bana kızgındı. İşlediğim siyasi günahları sayıp döktüler; bir Troçkist, Troçki'nin tarafını tutmadığım için bana sitem etti. Varşova'dayken böyle edebi toplantılara alışmıştım. Her zamanki klişeyi tekrar ederlerdi: Kitleler barikatlara inmişken yazarlar fildişi kulelerinde oturamaz. Toplantıya katılan Mişa Budnik konuşmak için izin istedi ve ateşli bir konuşma yaptı. Stalin'in İspanya'da yüzlerce anarşist özgürlük savaşçısını öldürdüğünün bu yazarlar farkında mıydı? Sovyetler Birliği'nde binlerce anarşistin çalışma kampları ve hapishanelerde can verdiğini biliyorlar mıydı? Emma Goldman ve diğerlerinin bu gerçekleri duyurmak için Rusya'ya gittiklerinde nasıl muamele gördüklerinden haberleri var mıydı? Chicago'da asılan Sacco, Vanzetti ve diğer dört kişiden bahsetti. Dinleyiciler arasından biri Mişa'ya taş attı: "Kıymetli konuşmacımız, Machno'nun Yahudileri toplu katliamdan geçirdiğini bi-

liyor muydu acaba?" Mişa haykırarak cevap verdi: "Machno kahramandı!" Salonda bir kargaşadır koptu, oturumun reisi masaya yumruğuyla vurmaya başladı. Mişa'nın konuşmasına devam etmesine izin vermedi, kürsüden indirtti.

Benim sıram geldiğinde, Nietzsche'nin bengi dönüş teorisinin doğru olduğu üzerine kısa bir konuşma yaptım. Bundan birkaç milyon yıl sonra tekrar bir Yidiş yazarı olsam, hem Siyonistler hem bölgeciler, hem milliyetçilik hem asimilasyon, hem Marksizm hem anarşizm, hem Weizmann hem Jabotinski, hem *Neturei Karta* hem "Kenaancılar", ayrıca Bund, Genel Siyonistler, sağcı *Poale-Siyon*, solcu *Poale Siyon*, *Haşomer Hatzair*, Folkçular, Lubaviç Hasidimi, Bobov Hasidimi, Ortodokslar, Muhafazakârlar, Reformasyon isteyen Yahudiler adına edebi bir savaş açardım. Hepsi hakkında romanlar yazardım, ayrıca doğalcılık, realizm, sembolizm akımlarına uygun hikâyeler ve romanlar yazar, Fütüristleri, Dadaistleri, bütün "izm"leri ve "ist"leri takip ederdim. Dinleyicilerin çoğu güldü ve alkışladı. Diğerleri homurdanıp hoşnutsuzluklarını dile getirdiler. Limonata ve pretzel ikram edildi. Geniş göğüslü, yaşlıca bir hanım mikrofon kullanmadan folk şarkıları seslendirdi.

Eğlence faslı bittiğinde, kimi gettolar ve toplama kamplarında, kimi Rusya'da savaşı yaşamış pek çok kadınla sohbet ettim. Nazi vahşeti ve Bolşevik kaosunun yeni çeşitlemelerini duydum – gece yarısı tutuklamalar, açlık, inkârlar, aşırı dolu hapishane hücreleri, bazen günlerce hiç ilerlemeyen tıklım tıklım trenler, karaborsa, sarhoşluk, hırsızlık, yağmacılık, eşkıyalık ve fahişelik. Bütün bunlara trajik bir aşinalığım vardı. Stalin'in öldürttüğü meşhur bir şairden söz ettiler; kurşuna dizilmek üzere duvarın önüne götürüldüğü güne kadar büyük Yoldaş Stalin'e methiyeler düzmeye devam etmişti. Yazarlardan biri, bir tek viskinin ardından bir dostuyla yaptığı samimi sohbet sırasında ağzından Stalin hakkında kötü bir söz kaçırdığını, arkadaşının da aynı şeyi yaptığını itiraf etti. Ayıldığında korkuya kapılıp arkadaşını ihbar etmek için dosdoğru siyasi polise gitmişti. Anlaşılan arkadaşı da aynı korkuya kapılmıştı çünkü ihbar odasının kapısında karşılaşmışlardı.

Paris'te kalırken grubumuz birbirinden biraz ayrı düşmüştü. Stefa'yla Leon müzelere, pahalı lokantalara, kafelere gidiyorlardı. Hatta otobüsle Deauville'e bile gitmişlerdi. Mişa'yla Freidl, bizim otelin ve Yahudi radikallerin yakınındaki Bellevil-le mahallesinde üslenmiş anarşistlerin peşine düşmüşlerdi.

Paris'te sadece bir iki gün kaldığımız halde bana haftalar geçmiş gibi geldi. Yaşlı bir Yidiş klasik şairi olan David Korn beni evine davet etti. Paris'te benden başka kimsesi olmayan Tzlova'yı da yanımda götürdüm. Bana karım gibi yapışmıştı. New York'taki bir Yidiş gazetesi için muhabirlik yaparak hayatını kazanan şair –solcusu, sağcısı, Siyonisti, anti-Siyonisti– bütün Yahudi liderlerden üzüntüyle bahsetti. Bütün modernistlere tek başına savaş açmıştı – edebiyatı öldürüyor, iğrenç, sıkıcı bir şey haline getiriyor, şiiri parodiye çeviriyorlardı. Karısından yağsız, şekersiz, üzümsüz, yumurtasız bir kek yapmasını isteyen Chelm *melamed*'i gibi, modernistler de kafiyesiz, vezinsiz, müziksiz, sevgisiz bir şiir yaratmaya çalışıyorlardı. David Korn, onuruma verilen davete katılmadığı için özür diledi. "Çirkin suratlarına, kurnaz gözlerine dayanamıyorum. Cibilliyetsizler. Adalet hakkındaki sözleri ağza alınmayacak kadar itici. Stalin hayattayken ona yağ çektiler, puta tapar gibi taptılar. Şimdi Zugaşvili de öldü ya, yeni bir Stalin bulmak için her taşın altını arıyorlar. Kölelerin efendiye ihtiyacı vardır."

Kendisinden genç olan karısı, masaya bir hap, bir bardak da su getirdi. Eski moda giysileri, saçlarının biçimi bana devrim için bomba yapan kadınları hatırlattı.

"Davidl, vitamin hapını al."

David Korn ona öfkeli gözlerle baktı. Bıyığı baba kediler gibi titriyordu. "Benim vitamine filan ihtiyacım yok. Beni rahat bırak."

"Davidl, doktor verdi. İçmen lazım!"

"Lazımmış, öyle mi? Bu doktorların hepsi madrabaz, hırsız, deli. İlaçları da zehirden başka bir şey değil."

"Bay Greidinger, rica ederim ona ilacını içmesini söyler misiniz? Hasta, çok hasta. Heyecanlanmaması lazım."

"Azizim Korn, rica ederim vitamininizi için," dedim. "Ne derler bilirsiniz. 'Faydası olmaz belki ama zararı da olmaz.' "

"Saçma. O hırsız ilaççılar uydurmuş bu lafı."

David Korn hapı alıp ağzına attı, yüzünü buruşturdu ve üzerine yarım bardak su içti. "Mayakovski'nin şiirlerinin tadı da aynen böyle," diye mırıldandı.

Sabahleyin İsrail uçağına bindik, akşamüzeri Lod havaalanındaydık. Paris ve New York'un devasa havaalanlarıyla karşılaştırıldığında İsrail'in bu havaalanında bir taşra havası vardı. Üzerine Şabat sükûnu çökmüştü. Geldiğimiz uçak Hasidim, yeşiva öğrencileri, başları peruklu ve eşarplı kadınlarla doluydu. Yolculardan biri erken bir *Minha* [bir dua] okumuş, diğeri Mişna'yı karıştırmıştı; kızıl saçlı bir haham, *heter hora* almak için eğitim gören genç bir delikanlıyı sınavdan geçirmişti. Dini bütün yolcuları havaalanında bir grup haham ve yeşiva öğrencisi bekliyordu. Senelerdir onlarınki kadar uzun ve kıvırcık favori görmemiştim, ta omuzlarına geliyordu. Üzerlerinden tazelik akıyordu. Uzun *capote* altına kısa pantolon, beyaz çorap ve terlik giymişlerdi, kadife şapkaları da yeni görünüyordu. Holokost'u yetişkinler gibi yaşamış olamayacak kadar küçük, DP kamplarında doğmuş olamayacak kadar büyüktüler.

Pasaport ve valiz kontrolü ağır ilerliyordu. Bazen bir gümrük memuru bir bavulu açıp gömleklerimizi, pantolonlarımızı, kazaklarımızı ve diğer giysilerimizi silkelemeye başlıyordu. Bavulun sahibi eşyalarının didiklenmesini hoşnutsuzlukla seyrediyordu. Sonunda gümrükten çıktık. Mişa kendi bavullarının yanı sıra Stefa'nın, Leon'un, Tzlova'nın ve benim bavullarımızı da taşıyordu. Ona yardım etmeye çalıştım ama bana çıkıştı. Miriam'ı hemen gördüm. Yine aynıydı ama sanki görünüşünde bir değişiklik vardı; bu değişikliğin ne olduğunu tam olarak anlayamamıştım. Beyaz bir bluz, siyah pantolon giymişti. Kollarını açarak bana doğru koştu. Ona Paris'ten yanımda arkadaşlarımla birlikte geldiğimi haber veren bir telgraf çekmiştim ama bu kadar kalabalık bir grupla geldiğim için utandım. Miriam sarılıp beni öptü.

"Demek geldin," dedi. "Kelebek, arabayla geldim."

"Arabayı nereden buldun?"

"Bay Treibitcher bana arabasını verdi. Kendisi de gelmek istedi ama onu vazgeçirdim."

"Max nasıl?"

"Daha iyi ama tamamıyla düzelmedi. Tel Aviv'e gidince görürsün."

Miriam'ı Kreitlelar ve Budniklerle tanıştırdım. "Mişa Budnik, benim Bilgoray'dan çocukluk arkadaşım. Bu da eşi Freidl Budnik, harika bir hanımdır."

"Aaron'u kızıl favorileri olduğu zamanlardan tanırım," dedi Mişa, "*Bet Midraş*'ta Gemara başında sallanır dururdu. Gemara'nın altından, *Moment*'ta yayınlanan romanları okurdu gizlice."

"Yeter Mişa," diye mırıldandı Freidl.

Stefa, Leon ve Freidl'la el sıkıştı Miriam. Her nedense Tzlova'ya elini uzatmayıp onu sadece başıyla selamladı. "Siz de yeşiva öğrencisi miydiniz?" diye sordu Mişa'ya.

"O zamanlar kaçakçılık yapıyordum. Ama geceleri sohbet etmek için *Bet Midraş*'a giderdim. Aaron'un fantezilerini dinlemek hoşuma giderdi."

Miriam yanımızdan ayrıldı ve büyük bir arabayla geri döndü ama araba altı kişiyi, bavulları ve şoförü alacak kadar büyük değildi. Stefa, Leon'la başka bir taksi bulmaktan bahseder bahsetmez şoförler –yeni İsrail ülkesindeki isimleriyle *nehag*– yanında bitti. Stefa, Miriam'a Max'ın otelinin adını sorunca Miriam, "Max küçük bir otelde kalıyor," dedi. "Sizin orayı pek münasip bulacağınızı zannetmiyorum Bayan Kreitle. Bu yakınlarda, yarım blok ötede daha büyük, güzel ve modern bir otel var."

"Güzel. Kocamın sağlığı fazla iyi sayılmaz. Özel bir banyo ve başka konforlara ihtiyacı var. Otelde lokanta var mı?"

"Harika bir lokantası var."

"Doktora da ihtiyacı olabilir."

"Tel Aviv'de hastadan çok doktor var."

Miriam'la Stefa'nın birbirlerinden hoşlandıkları belliydi. Hemen Lehçe gevezelik etmeye başladılar. Miriam, Tzlova'yı tümüyle görmezden geliyordu. Freidl, "Biz nerede kalacağız?" diye sordu.

"Hayarkon Sokağında. Bayram için çok Yahudi gelmişti ama çoğu geri döndü. Herkese yer bulunur."

"Hanımefendi, gidiyor muyuz yoksa burada mı bekleyeceğiz?" diye sordu taksi şoförü.

"Gidelim. Hayarkon Sokağı," dedi Miriam.

Miriam, İsrailli olmuştu bile. İbraniceyi bile Sefarad aksanıyla konuşuyordu. Biz daha acemiydik. Taksi şoförü Kreitleların bavullarıyla birlikte taksiye yerleşmesine yardım ettikten sonra yola koyuldu. Budnikler ve Tzlova, Chaim Joel Treibitcher'ın arabasına bindiler; ben de Miriam'la birlikte ön koltuğa oturdum. Bavullar bagaja sığmıştı, küçük çantaları da kucağımıza almıştık. "Treibitcher arabasını neden gönderdi?" diye sordum.

"Chaim Joel, Max için paralanıyor. Senin de büyük hayranın. O olmasa Max çoktan ölmüştü. En iyi doktorları getirdi, yirmi dört saat Max'a bakacak hemşireler tuttu. Varşova'nın yarısı burada. Max, Kudüs'ü sevmiyor."

"Neden?"

"Onun için fazla kutsal. Her zamanki gibi *meşuga* ama çok tatlı."

Araba hızla ilerlerken dışarıdaki evlere, hurma ağaçlarına, servilere ve garajlara bakıyordum. Yahudi askerler –kızlı erkekli– yol boyunca sıralanmış, parmakları havada otostop çekiyorlardı. Sıcak bir yaz günüydü, gökyüzü bulutsuz ve masmaviydi. Her şey güneşte ışıldıyordu, sanki ışık Diaspora döneminde olduğunun yedi katı kuvvetlenmişti. İsrail topraklarına gelmiştim, atalarımın iki bin yıldır özlemini çektiği topraklara.

Stefa'yla Leon, Dan Otelinde iki oda tutmuşlardı. Budnikler, Hayarkon Sokağından bir blok ötedeki Ben Yehuda Sokağında bir otele yerleşmişlerdi. Tzlova'yla ben, Max'la Miriam'ın kaldığı küçük otelde iki oda tuttuk. Max tümüyle değişmişti – neredeyse yirmi kilo vermiş, sakalları iyice aklaşmış, yüzü süzülmüştü. Miriam her gece yanında yatıyordu. Priva'nın Kudüs'te oturduğunu söyledi bana. Max'a ültimatom vermişti: Miriam'la kendisi arasında bir seçim yapmasını isteyince, Max, Miriam'ı seçmişti. "Ama maalesef fazla uzun sürmeyecek. Bu

taraftan çok, o tarafta gibiyim," dedi ve eliyle gökyüzünü gösterdi.

Beş arkadaşımı yanımda getirmekle muazzam bir hata yapmıştım. Tzlova, Max'la değil, Priva'yla kalmak istiyordu, birkaç gün içinde Kudüs'e gitti. Priva'nın Kudüs'te seans düzenleyen zengin bir dul bulduğu haberini yetiştirdi bana. Yarı İbranice yarı İngilizce bir dergi çıkarmayı planlıyorlardı. Priva bana telefon edip, Kudüs'te güçlerini katmerlenerek yeniden kazandığını söyledi. O ve patronu Bayan Glitzenstein, Dr. Herzl'ın, İbrani yazar ve şehit Y. H. Brenner'in, Max Nordau ve Ahad Haam'ın ruhlarını çağırmışlardı. En ilginci Max Nordau'ydu. Bütün dinlere dudak büken, hatta edebiyat üstatlarını bile deli ve yoz kabul eden bu ünlü materyalist, büyük yanılgıya düştüğünü, bütün eserlerinin, özellikle de *Yozlaşma* ve *Paradokslar*'ın yakılması gerektiğini söylemişti. Ulvi âlemlerde, deliliğin dehayla bir arada bulunduğunu yazan İtalyan Yahudisi, materyalist Lombroso'yla karşılaşmıştı. Birlikte, daha önce saldırıda bulundukları kişilerin ruhlarından özür dilemişlerdi, bunların arasında Polonyalı medyum Kluski ve İtalyan Paladina da vardı. Priva, Max'ın, Naziler tarafından katledilen karısı ve kızlarıyla da bağlantı kurduğunu söylemişti.

Freidl Budnik, Erets Yisrael'e bayılmıştı ama Mişa keyfini kaçırmayı başardı. Geldiği günden itibaren Yahudi devletini şikâyet ede ede bitiremedi. Hiçbir şey hoşuna gitmiyordu. Gittiğimiz bir lokantada yediğimiz etli yemekten sonra, garson ona kremalı kahve vermeyi reddedince ortalığı birbirine kattı. Lokantanın sahibi kanun gereği buna mecbur olduğunu söyleyince, Mişa bunun faşist bir kanun olduğunu haykırdı. Tel Aviv'de Freidl, İzeviçe, Gorşkav, Krasnistavlı *landsleit*'la karşılaşmıştı. Çoğu Yidişi unutmuş, aralarında İbranice konuşuyorlardı, Mişa bu yüzden onları azarladı. Freidl'la Mişa'yı, Stefa'yla Leon'un kaldıkları yeni Dan Otelinde yemeğe davet ettim. Mişa yemek boyunca, onu, teokratların yönettiği bir ülkeye getirdiğim için bana verdi veriştirdi. Amerika'da Yahudiler kiliseyle devletin ayrılmasını talep ederlerken, İsrail'de insanların neden kaşer yemek zorunda olduğunu ve gelinlerin evlenmeden önce neden *mikve*'ye[23] girmeye mecbur olduğunu sordu bana. Yumru-

ğuyla masayı dövüyordu. *Maşgiah*'ı görmek istedi ve domuz eti sipariş etti. Daha sekiz gün geçmişti ki Amerika'ya geri döndüler. Freidl vedalaşırken ağlıyordu. Mişa için, "Sanki bunun içine dibbuk girdi," dedi.

Tuhaftır, zaman zaman ben de eskisi gibi olmadığımı hissediyordum. Bu değişiklik neydi, acaba iklimle alakası var mıydı? Belki de binlerce yıllık Yahudi tarihinden kaynaklanıyordu. Eski Yahudilerin –rahiplerin, Levilerin, çeşitli kabile liderlerinin, kahramanların, Haşmonayların, Saduçilerin ve diğer bilinmeyen güçlerin– ruhları mı hükmediyordu buraya? Biz Diaspora Yahudilerinin çoktan unuttuğu ya da belki hiç bilmediği güçlerdi bunlar. Max burada ihtiyarlamıştı.

Miriam, konuşmalarımızda İbranice kelimeler ve ifadeler kullanmaya başlamıştı. Artık Yidişle New York'taki kadar ilgilenmediğinden şüpheleniyordum. Bana hâlâ Kelebek diyor, sarılıp öpüyordu ama Max hasta ve anlaşılan iktidarsız olduğu için Miriam artık benimle sevişmeye istekli değildi. Hep bir bahane uyduruyordu. Tzlova ve Kreitleları yanımda getirdiğim için bana kızgın mıydı? Bazen Max'ın dostluğunda da bir azalma hissediyordum. Bana her zamankinden daha fazla düşkün olan biri varsa o da Leon'du. Beni sürekli öğle ya da akşam yemeğine davet ediyordu. Yazdığım gazeteyi burada da alıyor, romanımın her bölümünü benimle tartışmak istiyordu. Leon'un sağlığı düzelmişti, Tel Aviv havasının tedavi edici bir etkisi olduğunu iddia ediyordu. Hatta burada bir ev almaktan, ömrünün geri kalanını Yahudiler arasında geçirmekten bahsediyordu.

Odamın Hayarkon Sokağına bakan bir penceresi ve denize bakan bir balkonu vardı. Akşamları genelde balkonda oturup hayatımın dökümünü yapıyordum. Sevdiğim kadının yanında olmak için Erets Yisrael'e gelmiştim. Yanımda daha önce ilişki kurduğum üç kadın daha getirmiştim ama kaderin bir cilvesi sonucu senelerdir ilk kez bekârdım. Miriam, Max'ın yanında uyuyordu; Tzlova, Kudüs'teydi; Freidl'la Mişa, New York'a geri dönmüşlerdi; Stefa da kocasına fazlasıyla sadıktı.

Tel Aviv'deki Polonya kökenli Yahudiler, Lehçe bir haftalık dergi çıkarıyorlardı, Alman kökenli Yahudiler Almanca, Macar

kökenliler Macarca, Romanya kökenliler Romence. Ben Yehuda ve Dizengoff Sokaklarındaki vitrinlerde her dilden kitapların yeni basımları vardı. Bazen gecenin yarısı uyanıyor, balkondaki sandalyeye oturuyor, yıldız dolu gökyüzüne ve denize bakıyordum. New York'ta gökyüzünde yıldızların olduğunu unutmuştum. Ama Tel Aviv'in üzerinde kâinat bütün yıldızları, gezegenleri ve gökcisimleriyle asılıydı. Havada bağların, okaliptüs ağaçlarının, servilerin ve bana hem aşina hem yeni gelen başka şeylerin kokuları vardı. Bir isim veremediğim rayihaları taşıyan meltemler esiyordu.

Gözlerimin önündeki bu deniz sıradan bir su değildi, *Hayam Hagadol*, yani Büyük Denizdi, Ninova'nın yıkılacağını kehanet ettiği için Tanrıdan kaçan Yunus bu denize açılmıştı. Judah Halevi'yi –Ortaçağın en büyük İbrani şairi– Erets Yisrael'e taşıyan gemi bu denizde yol almıştı. Süleyman'ın Meselleri nde Yiğit Kadınla kıyaslanan ticaret gemileri bu sulara yelken açmıştı. Dalgalar karanlıkta ışıldıyor, bizzat Tanrı, Tel Aviv'e nezaret ediyordu. O sükûnette peygamberin sözlerinin yankısını duymak mümkündü: "Amos'un oğlu İşaya'nın sözü; Yehuda ve Yeruşalayim hakkında gördü..." Bu yakınlarda Rahel çocuklarına ağlamış, teselli kabul etmemişti. Etrafımızda Filistinliler, Ammonlar, Moablılar, Aramiler; Kenaanlar, Amoriler, Hititler, Yevusiler, Girgaşiler pusuya yatmıştı – hepsi Tanrıya ve seçilmiş halkına karşı o kadim savaşı devam ettirmek için bekliyordu.

Günün birinde, hikâyelerimden birini İbraniceye çevirmiş bir yazar beni görmeye geldi. Çeviriyi onun yanında düzelttim. Yazar bana sordu: "Madem İbraniceyi bu kadar iyi biliyorsunuz, neden Yidiş yerine İbranice yazmıyorsunuz? Sizin de bildiğiniz gibi Yidiş ölmekte olan bir dil, oysa İbranice yeniden canlanıyor."

"Bir dilin ölmesi benim gözümde kusur değildir," dedim. "Antik Yunanca ve Latince de ölü dillerdir. İbranice iki bin yıldır ölü bir dildi. Bugün yaşayan herkes er ya da geç ölecek."

Bir şey söyleyecekmiş gibi ağzını açtı ama hiç sesi çıkmadı. Metni alıp gitti.

Böyle düşünen bir tek o değildi. Aynı kanaatin başka yazarlar ve bilim adamları tarafından da ifade edildiğini duymuştum. Modern İbranice ve Sefarad telaffuzuna kolayca ayak uydurabilirdim. Ama genelde onlara şu cevabı veriyordum: "Annem Yidiş konuşurdu. Ninelerimle dedelerim, ta *Siftei Kohen*'e, Haham Moşe İserliş'e kadar yedi ceddim hep Yidiş konuşurdu. Yidiş, Baal Şem Tov'a, Vilnalı Gaon'a, Bratslav Hahamı Nahman'a, Nazilerin katlettiği binlerce Yahudiye yetmişse, bana da yeter."

"Yidiş yüzde seksen Almancadır, Almanca da Nazilerin dilidir," demişti birisi bana.

"İbranîce de düşmanlarımız tarafından konuşuluyordu – Ammonlar, Moablılar, Filistinliler, Medler, hatta belki Amalekler. Zohar[24] ve Gemara'nın dili olan Aramice, Nebukadnezar ve Hamilkar tarafından konuşuluyordu," diye cevap verdim.

İsrail'de yağmurlu mevsim başlamıştı. Max'ın sağlığı düzeldiğinden artık bastonla yürüyebiliyordu. Genelde, Miriam'ı da alıp Dizengoff Sokağında bir kafeye oturup kahve içiyor, sohbet ediyorduk. Stefa'yla Leon bir ev alıp Tel Aviv'e yerleşecek gibiydiler. Ben burada daha fazla kalamazdım. *Forward*'da yayınlanan romanımın son bölümünü teslim etmiştim ama nedense bir türlü yazacak yeni bir konu bulamıyordum.

Chaim Joel Treibitcher yeni evinde bir hoşgeldin partisi düzenliyordu. Miriam'la ikimiz New York'taki partisine katılmadığımızdan buna mutlaka gitmek zorunda olduğumuzu biliyorduk. Chaim Joel'in, Hayfa'da zengin bir dulla, Amerikalı bir milyonerle tanıştığı ve yakında evleneceği söyleniyordu. Yeni evi Rothschild Bulvarı üzerindeydi, Max sokağa artık Treibitcher Bulvarı adı verilmesi gerekeceğini söyleyerek ona takılıyordu. Chaim Joel, Max'a para içinde yüzen Bayan Beigleman'dan bahsetmişti. Kadının ölmüş kocası, işe Güney Afrika'da bir altın madeni işleterek başlamış, New York, Chicago, Los Angeles ve Houston'a gökdelenler diktirmişti. Bu işlerdeki talihine rağmen kalp krizi geçirip ölmüştü. Bayan Beigleman, Max'la tanışmış ve şakalarına, sevimliliğine, iltifatlarına, Varşova hikâyelerine bayılmıştı. Ona, New York'ta kocasını ameliyat etmiş olan

bir doktoru tavsiye etmişti. Chaim Joel'in partisine gelmesi beklenen Bayan Beigleman iriyarı bir kadındı, boyu neredeyse bir seksendi, burnu şofara, dişleri keçi dişlerine benziyordu. Boğuk, alto bir sesi vardı. "Bu, Treibitcher'ı yutsa kimsenin ruhu duymaz," diye kulağıma fısıldadı Stefa.

Yaratıcılığım beni terk etmiş gibiydi, yeni bir romana başlamak için en ufak arzu duymuyordum. Senelerdir ilk olarak dinlenme, uzun bir tatil yapma ihtiyacı içindeydim. Üzerime bir bezginlik çökmüştü, bileğimde de bir sızı vardı – meşhur yazar krampı. Miriam'a karşı duyduğum ihtirası da kaybetmiştim. Treibitcher'ın partisini düşündükçe, içimi anlam veremediğim bir korku kaplıyordu. Chaim Joel beni otelimden aramış ve parti konusunda titiz davranmamı, gecikmememi tembihlemişti. Ona bu meseleyi neden bu kadar önemsediğini sorduğumda, "Şimdi anlatamam ama bir bakıma bu parti senin adına veriliyor. Korkma. Kimse hikâyelerinden birinin kahramanına yapıldığı gibi başına bir balkabağı ve mumlar koyma niyetinde değil," dedi. Chaim Joel'e çıkışmak, gerekli kişilere danışmadan plan yaptığını söylemek istedim ama o, "Tanrı aşkına zamanında gel," diye yineleyerek telefonu kapattı.

Tel Aviv yağmurlu ve soğuktu. Gazetelerde Negev'de nehirlerin aniden taştığı yazıyordu. Çorak topraktan ve kumdan ibaret yerler bir anda insanları, develeri ve koyunları sürükleyip götüren azgın nehirlerle kaplanmıştı. Tel Aviv yakınlarında, kadın, çocuk ve ihtiyarların geçemeyeceği kadar derin su birikintileri oluşmuştu. Genç erkekler, buradan geçmek isteyenleri omuzlarında taşıyorlardı. Geceleyin elektrik defalarca kesildi; Tel Aviv, Mısır karanlığına gömülmüştü. Kreitleların kaldığı yeni otelde bile nedense soğuk su bulunamıyordu. Telefon doğru düzgün çalışmıyordu; tam Leon'la konuşurken hat kesilmişti.

Priva, hasta kocasını görmek için değilse de Chaim Joel'in partisine katılmak için Tzlova'yla birlikte Tel Aviv'e gelmişti. Bu yüzden de Miriam'ın Max'ın odasından ayrılıp benim odama taşınması gerekti. O kızgınlıkla partiyi boykot etme tehditleri savuruyordu.

"Bir daha yapamayız!" diye bağırdım.

"*Senin* gitmen lazım. Sana edebi bir ödül verileceğini bilmiyor musun?" Görünüşe göre Bayan Beigleman müteveffa kocasının adına bana beş yüz dolarlık bir ödül vermeyi planlamıştı. "Treibitcher da Matilda'nın adına aynı miktarda bir ödül vermeyi düşünüyor, yani toplamda bin dolar alacaksın!" dedi. Sonra söylediklerini düşünüp ağzını şaklattı. Derken ciddi bir ses tonuyla, "Kelebek, bu meseleyi ne zamandır sana açmak istiyorum ama cesaretim yok. Bana karşı hep çok iyiydin ama benim için bir Max olamayacak kadar gençsin," dedi.

"Genç miyim? Senden yirmi yaş büyüğüm."

"Otuzuma yaklaşıyorum, mezara girmeden bir çocuk sahibi olmak istiyorum. Bir çocuk yapacaksam şimdi tam zamanı. Her ay âdet gördüğümde son şanslarımın da elimden kaçtığını hissediyorum. Bir erkek bunu anlayamaz. Hepimizin aptalca hayalleri vardır. Bir keresinde bir hikâyende –aslında anıydı galiba– bir arkadaşının annesinin iki yılda bir oğlan çocuk doğurduğunu yazmıştın. Bu bebeklerin her birini beşiğinde sallarken, büyüyüp haham olacaklarını söylermiş. Hatırladın mı?"

"Evet, arkadaşım Isaac'ın annesiydi. Oğullarının hiçbiri büyümedi. Hepsi bebekken öldü ama o şarkısını söylemeye hep devam etti: 'Moişele haham olacak, Berele haham olacak, Chazkele haham olacak.' "

"Tezimde bu hikâyeden bahsetmiştim," dedi Miriam. "İnsan adına layık birini yetiştiremeyeceksem neden yaşıyorum? Bütün bu cinselliğin, aşkımızın, tutkumuzun sonu ne? İçimde mantıktan daha kuvvetli bir şey hissediyorum. Bana utanmaz olduğumu bile söyleyebilirsin. Bir keresinde Gemara'dan bir ifade söylemiştin, seks talep eden kadın anlamına geliyordu, şimdi unuttum. Böyle bir kadının *ketuba* olmadan boşanabileceğini söylemiştin. Doğru mu?"

"Gemara'da öyle yazıyor."

"Karın olmadığıma göre bende *ketuba* yok, beni boşayamazsın, *ketuba*'mı da alamazsın. Sana ettiğim yemini hatırlıyor musun?"

"Her şeyi hatırlıyorum. Ama benden olumsuz bir cevap alırsan ne yapacaksın? Yeni bir baba mı arayacaksın?"

"Sana yeminimi bozmayacağımı söyledim. Kaderimde asla

anne olmamak varsa bunu bilmeli ve bu fikirle barışmalıyım. Bana şimdi cevap vermene gerek yok. Sadece ne kadar beklemem gerektiğini söyle. Senelerce böyle bir gerilimle yaşamak istemiyorum."

"Bir çocuk yapacağız."

İkimizin de gıkı çıkmıyordu. Ben söylediğime, Miriam da duyduğuna şaşmıştı. Hem gülecek hem de ağlayacakmış gibi bana bakıyordu.

Parti günü nihayet gelmişti. Max'a göre Chaim Joel yüzlerce misafir, "Erets Yisrael'in yarısını" davet etmişti ve bu ona küçük bir servete patlayacaktı. Bu gece için en iyi takım elbisemi ütüye vermiş, yeni bir gömlekle kravat almıştım. Miriam benimle alışverişe çıkmış ve beni yeni ayakkabı almaya ikna etmişti. Priva döndüğünden beri Max kimseyi kabul etmiyordu, hatta Miriam'ı bile. Sadece Priva'yla Tzlova ona bakıyorlardı.

Chaim Joel telefon edip, Miriam'la beni almak için bir taksi göndereceğini söyledi. Max, Priva ve Tzlova için kendi arabasını gönderiyordu. Çağırdığı mühim şahsiyetlerin uzun bir listesini yaptı bana; aralarında bakanlar, Knesset üyeleri, askerler, yazarlar, editörler, Rehovot ve Kudüs üniversitelerinden bilim adamları, Habimah ve diğer İsrail tiyatrolarından aktörler vardı.

Parti, açık büfe akşam yemeğiyle başlayacaktı. Miriam hadiseyi sürekli yerin dibine batırdığı halde, hazırlanmaktan da geri durmuyordu. Saçlarını bile yaptırmıştı, New York'tayken hiç böyle bir şey yaptığını görmemiştim. Evet, Chaim Joel, içinde benim adımın ve alacağım ödülün de geçtiği zarif davetiyeler bastırmıştı. Aynı zamanda ödülü sunmak için, hem Yidiş hem de İbraniceyle yazılmış bir de belge hazırlatmıştı.

Bir gece önce yağmur yağmıştı ama artık yağmur durmuş, bulutlar dağılmıştı. Batan güneşi seyretmek için balkona çıktım. Erets Yisrael güneşi bana Polonya ya da Amerika güneşinden farklıymış gibi göründü. Alacakaranlıkta, bana *Neila* öncesinde Yom Kipur'u hatırlatan bir yaldızla kaplıydı. Suların üzerinde bir kutsallık asılıydı sanki. Kutsal Kitap'ın deniziydi bu, "gemilerle denize açılanların, bu engin sularda işlerini yapanla-

rın, Tanrının eserini ve derinlerdeki harikalarını görenlerin." Yunus peygamberin, Eyüp kitabının deniziydi. Sur, Saida ve Tarsus çok yakındaydı. Bilgoray'da, Varşova'da ya da New York, Riverside Drive'da gördüğüm sıradan günbatımlarından değildi. Bu güneş Gemara ve Midraş'ta yazdığı gibi gerçekten de denizin sularına gömülecekti.

Chaim Joel'in Tel Aviv banliyölerinden birinde yer alan büyük evi misafir doluydu – her odada kadın güzelliğini, erkek yeteneğini, cemiyetteki seçkinliği, hatta hayırseverliği temsil eden insanlar vardı. Hiç böyle bir şeye tanık olmamıştım. Hitler'in yükselişinden bir sene önceye kadar yaşadığı Berlin'de, Chaim Joel hâlâ verdiği davetlerle hatırlanırdı. O zamanlar ev sahibesi, müteveffa Matilda'ydı. Bu parti, yani *mesiba*, her şey serbest görünümünde, biraz kaotikti. Chaim Joel, müstakbel eşiyle birlikte kapıda hızla halimi hatırımı sordu. Smokin giymişti ve kısa boyuyla sirklerdeki cüceler gibi komik bir görünümü vardı. Yanındaki iriyarı kadın mücevherlerle kaplıydı, altın payetli bir elbise giymiş, kızıl saçlarını kule gibi yaptırmıştı. Bizi gayet hoş bir tavırla karşıladılar ama salondaki kulakları sağır eden gürültü, sözlerini bastırdı. Konuşulmayan dil yok gibiydi – Yidiş ifadeler, İbranice, İngilizce, Almanca, Fransızca, Rusça, Lehçe, Macarca. Miriam koluma yapıştı ve birlikte sürüklenmeye başladık. Kadın ve erkek garsonlar meze dolu tepsilerle dolaşıyorlardı. Misafirler yiyecek ve içecek kaplı büfelerin yanında öbeklenmişti. Gördüğüm bir yabancının Dr. Herzl'a tekinsiz bir benzerliği vardı – aynı sakal, aynı gözler, aynı solgun, aristokrat yüz. Beni tanıdığı anlaşılan kadınlar ve erkeklerle karşılaşıyordum. Hal hatır soruyor, elimi sıkıyor, kulağıma bağırarak anlayamadığım şeyler söylüyorlardı. Zaman zaman birisi kalabalıkta sesini duyurmak için haykırıyor, bir bardağa kaşıkla vuruyor, herkesi sükûnete davet ediyordu ama boşuna. Hava ısınmıştı ve evin içi olağanüstü sıcaktı. Miriam kulağıma, "Buradan çıkalım!" dedi.

Bir odadan bir diğerine geçe geçe sonunda bir yatak odasına geldik. İki geniş yatak üzerine paltolar ve ceketler yığılmıştı. Yığının tepesinde bir rav ya da hahamın kadife şapkası vardı. Bir sürü uzun ceketli, takkeli, sakallı adam gözüme çarpmıştı

daha önce. Chaim Joel Treibitcher'ın, başka kurumların yanı sıra Safed ve Kudüs'te çok sayıda yeşivaya yardımda bulunduğunu duymuştum. Bu oda sessizdi, duvarın önünde duran bir koltuğu gözüme kestirdim. Miriam bağırdı: "Kelebek, ben açım. Ne aptalım, bizi bir masaya oturtup yemek vereceklerini zannetmiştim."

"Belki verirler. Sabırlı ol."

"Max'ı aramalıyım. Sen burada kal."

"Geri gelmeyi unutma."

Gülkurusu koltuğa oturdum. Pantolonumun ceplerine iki temiz mendil koymuştum ama yüzümdeki teri silmekten ikisi de ıslanmıştı. Miriam bana öpücük yolladıktan sonra hercümercin içine daldı. Kapıyı açtığında, binlerce gırtlak, seslerini yükselterek kükremiş gibi geldi bana. Oda, tek lambanın sağa sola düşürdüğü gölgelerle doluydu. Demek milyoner yatak odası böyle oluyormuş, diye düşündüm. Karısı öldükten topu topu iki üç ay sonra, o devasa kadınla burada yatacaktı demek. Acıkmıştım ama aynı zamanda iştahım tıkanmış gibiydi. Karnım şişmişti adeta, acı-tatlı bir sıvı ağzımı doldurmuştu. "Bu orjinin ortasında bana nasıl ödül verecekler?" diye sordum kendime. "Hatta beni nasıl bulacaklar?" Yeniden yalnız kalmak güzeldi. Ne paralarını ne de onurlarını istiyordum.

"Evleneceksin demek, bir çocuk sahibi olacaksın," dedi içimdeki dibbuk. "Yeni bir Aaron Greidinger, yeni bir Max, Miriam ya da Chaim Joel Treibitcher, hatta müstakbel karısı gibi bir ejder hatun yetiştireceksin, öyle mi?" İnsan, genlerin ve onların kombinasyonunun ne üreteceğini asla bilemez. Düşüncelerimden kurtulmak için bir kitap, gazete ya da dergi aradım ama hiçbir şey bulamadım. Başımı koltuğun arkasına yaslayıp gözlerimi kapadım.

Ne zaman kendimi büyük bir kalabalık içinde bulsam, böyle karanlık bir ruh haline gömülürdüm. Bir, iki, hatta üç kişiyi rahatlıkla kaldırabilirdim ama kalabalık bir topluluk bana hep korku verirdi. Kalabalık çirkinleşebilirdi; kitleler savaş çıkarabilir, devrim yapabilir, engizisyondan geçirebilir, aforoz edebilir, haçlı seferi düzenleyebilirdi. Bir Hasidim grubu, hatta bir cenaze alayı bile beni korkuturdu. Altın Buzağıyı yapan ve

ona tapan, Spinoza'yı sürgün eden hep kalabalıklardı; 1905'te bir grup Yahudi devrimci Krohmalna Sokağındaki bir bakkala saldırıp, kapitalist olduğunu söyleyerek onu öldürmüşlerdi. Yahudileri, zındıkları ve cadıları yakan, Zencileri linç eden, evleri yakan, soyan, kadınların ırzına geçip küçük çocukları bile öldüren hep kalabalıklardı.

Tam uyuklamaya başlamıştım ki kapı ardına kadar açıldı ve karmakarışık sesler duydum. Miriam, yanında Chaim Joel Treibitcher, Max ve Stefa'yla birlikte gelmişti. İrkilerek uyandım. Max, gece elbisesi içinde iyi görünüyordu. Sakalını boyamış olmalıydı çünkü aralarda siyah teller göze çarpıyordu. Gümbür gümbür bağırdı: "Neden mahcup tazeler gibi saklanıyorsun? Seni almaya geldik!"

"Ne de olsa bu gece onur konuğumuzsun," dedi Treibitcher.

"Ne kadar alçakgönüllü olduğunu göstermeye çalışıyor," dedi Stefa, sesinden onun da çakırkeyif olduğunu anladım. Miriam elinde bir bardak tutuyordu, gözlerinde sarhoşluğun saadeti vardı.

Chaim Joel Treibitcher koluma girip beni kocaman evinde sürüklemeye başladı. Odalar eskisi kadar dolu değildi. Hava sıcak olduğundan büfe ve içki masaları dışarı çıkarılmıştı. Chaim Joel'in evinin muazzam bir bahçesi vardı. Miriam elime bir tabak yemek tutuşturdu, hatta oturmam için bana bir iskemle bile buldu. Bahçe lambalarından ağaçların, çimlerin, konukların yüzlerinin üzerine gizemli bir ışık vuruyordu. Havada hem ilkbahar hem de sonbahar kokusu vardı. Artık Tel Aviv'de değil, Hindistan, İran ya da Afrika'da bir kraliyet sarayındaydık. Kral Ahaşveroş'un, köleleri, asilleri ve nazırlarına Şuşan'da büyük bir ziyafet çektiği sarayı hatırlattı bana. Şaraptan keyiflenmiş, hadımağalarının nezaret ettiği onlarca odalığı bırakıp karısı Vaşti'nin güzelliğiyle böbürlenmeye kalkmıştı. Yemeğimi yiyip, Miriam'ın getirdiği tatlı şarabı içtim; misafirler kadınlı erkekli gelip beni tebrik ettiler. Yazdığım her şeyi okuduklarına yeminler ettiler. İki kitabım İbraniceye tercüme edilmişti; hikâyelerim İbranice ve Yidiş dergilerde, hatta günlük gazetelerde yayınlanıyordu. Tel Aviv, New York değildi; onlarca kitabı yayınlanan

bir yazar hiç tanınmadan günlük hayatına devam edemezdi. Burada insanlar her şeyi okuyor, hiçbir şeyi kaçırmamaya çalışıyordu.

O akşam hayatımda ilk olarak şöhretin bir nebze tadını aldım. Adım anons edildiğinde mühim şahsiyetlerin masasında bana bir yer açıldı. Chaim Joel bana, parşömene yazılmış ve tezyin edilmiş bir belge ve içinde ödül çekinin bulunduğu zarfı uzattı. Benimle ilgili, kısa, Yidiş bir konuşma yaptı. Sonra birisi İbranice olarak eserlerimden bahsetti. Miriam, Stefa ve Chaim Joel'in müstakbel karısı beni yanaklarımdan öptüler. Ben de hafiften sarhoş oluyordum. Yine de Chaim Joel ve misafirlerine teşekkür etmeyi, Yahudilikle Yidişin kaderi hakkında alkışlanan birkaç laf söylemeyi başardım. Max'tan ve bir Amerikan üniversitesinde benim eserlerim hakkında tez yazan Miriam'dan söz etmeyi de ihmal etmedim. Hayatımda ilk olarak bir topluluk önünde konuşuyordum.

Ödül verildikten sonra misafirler küçük gruplara bölündü. Eski meselelerin tartışıldığını duydum: Yahudi neydi? Şimdi bir Yahudi devleti kurulduğuna göre Diaspora Yahudilerine yapacak ne kalmıştı? Polonya kökenli bir profesör, Kudüs üniversitesinin tümüyle Alman Yahudilerinin elinde olduğundan, Polonyalı ve Rus bilim adamlarını uzaklaştırdıklarından şikâyet ediyordu. Siyasi durum da tartışılıyordu. Erets Yisrael'de yaşayan Yahudilerin sayısı az olsa da –Amerika'da yaşayanların üçte biri– pek çok siyasi partiye bölünmüşlerdi – yarı solcular, dörtte üç solcular, hatta Komünistler. Birleşmiş Milletler'de Rusya, Yahudi devleti lehinde oy kullanmıştı ama Kruşçev son zamanlarda Mısır, Suriye, Ürdün, hatta Filistinli teröristlere arka çıkmaya başlamıştı. Küçük ülke dört taraftan düşmanla çevriliydi. Sakalları beyaz ama yüzü genç bir haham, yarmulke [takke] takmış gençlerle konuşuyordu: "Erets Yisrael fikri Kutsal Kitap'a, dini kitaplarımıza dayanır. Peki Tanrı inancı sona ererse – onlar nasıl Yahudi, Erets Yisrael nasıl Yahudi ülkesi olur? Uganda ya da Surinam'ı da seçebilirlerdi pekâlâ. Bu dünyeviliğimiz aptallık ve cehaletten başka bir şey değil. Haham Kook doğru söylüyordu..."

Rav Kook'un ne dediğini duymak için kulak kabarttım

ama birisi kolumu hafifçe dürtükledi. Kısa boylu, toplu, orta yaşlı bir kadındı. Gözleri siyahtı. Daha ağzını bile açmadan, Hitler kurbanı Polonyalı bir Yahudi olduğunu anladım. "Rahatsız ettiğim için kusura bakmayın. Ben okurunuzum... Sizinle bir konuda konuşmam lazım ama aceleye gelecek bir şey değil. Bir yerde oturup konuşabilir miyiz?" dedi.

"Gelin, bir yer bulalım."

Odalar yavaş yavaş boşalmaya başlamıştı. Boş bir oda bulup bir köşeye oturduk. "Sizinle görüşmek istediğim şey çok çok önemli," dedi. "Bütün gece yanınıza gelip gelmemekte tereddüt ettim. Chaim Joel'in karısı Matilda'nın, huzur içinde yatsın, kuzeniyim. Kızım Varşova'da Miriam Zalkind'le birlikte Gymnasium'a giderdi. Kızım maalesef artık yaşamıyor. Miriam beni tanımadı – nereden tanısın? O zamanlar daha gençtim ama artık gençliğim de sıhhatim de kalmadı. Büyük bir ameliyat geçirdim ve hastaneden yeni taburcu oldum."

"Adınız ne? Miriam sizinle görüşmekten çok memnun olur."

"Benimle görüşmesini istemiyorum. Beni tanımasın daha iyi."

Kadın başını iki yana salladı. Sesi titriyordu. "Rica ederim bana kızmayın. Size söyleyeceklerim pek hoşunuza gitmeyebilir ama sizin gibi kıymetli bir Yahudi yazara bunları anlatmayı görev bildim."

Kadının Miriam'ın geçmişini, serbest tavırlarını, hatta Aryan tarafında yaptıklarını bildiğini fark ettim. "Evet, anlıyorum ama Holokost'u yaşamış insanları yargılayamayacağımızı bilmenizi isterim. Yani *ben* yargılayamam. Muhtemelen siz de Hitler'in kurbanısınız."

"Evet, o cehennemi yaşadım."

"Miriam da öyle."

"Biliyorum ama..."

Kadın sustu. Çantasını açıp mendilini çıkarttı ve gözlerini sildi. "Katillerin bize yaptıklarının cezasını Tanrı bir gün verecek. Ama katillere yardım ve hizmet edenlere karşı tiksintiden başka bir şey duymam imkânsız."

"Ne demek istiyorsunuz?"

"Miriam onların *kapo*'larmdan biriydi."

Kadın bu sözleri tükürmüştü sanki. Yüzü buruştu. İçten içe donup kalmıştım.

"Nerede? Ne zaman?"

"Beni sonuna kadar dinlemelisiniz."

"Evet, tabii."

Boğazım öyle kurumuştu ki kelimeleri zor telaffuz ediyordum. "Merak etmeyin. Size Nazilerin bana çektirdiği bütün eziyetleri anlatmayacağım. Bir kamptan diğerine sürüklendim. Kadın terzisiydim ve hayatımı sırf bu yüzden bağışladılar. Üniformalarını tamir ediyor, iç çamaşırlarını –erlerin değil, subayların– dikiyordum. Hikâyenin tamamı asla anlatılamaz. Bizim göçmenler yığın yığın kitap yazdılar, hepsini okudum. Anlattıkları doğru. Ama esas hakikati kalemin kâğıda dökmesi imkânsız. En azından benim için artık çok geç. Başıma gelenleri yazmayı bitiremeden –tabii becerebilirsem– öleceğim zaten."

"Böyle konuşmayın!"

"Şunu bilin ki şimdi yapacağım şeyi büyük bir üzüntüyle yapıyorum. 1944'ün sonunda Riga'ya nasıl gönderildiğimi size tam olarak anlatamayacağım. Oradan oraya sürüklenirken, yüzlerce şaşkın insanla birlikte kendimi Riga'da buldum. Kimimiz az çok sağlıklıydık, kimimizin sonu yaklaşmıştı. Günün birinde, fıçıya balık doldurur gibi bizi bir gemiye doldurdular ve Stutthof'a götürdüler. Oranın Stutthof olduğunu aramızdan bir iki kişinin güverteye çıkmasına, gün ışığını görmesine izin verilmesi sayesinde öğrenmiştik. Sonra bizi Marburg'a yolladılar, orası son duraktı. Nazilerin savaşı kaybettiği artık iyice kesinleşmişti. Ama özgürlüğe kavuştuğumuzu görecek kadar yaşayacak mıydık hiç belli değildi. Stutthof'un dışında çocuk ayakkabıları, giysileri, eşyalarından oluşan dağlar görmüştük. Çocuklar yakılmış ya da gaz odalarına sokulmuştu, küçük giysileri yığınlar halinde kalmıştı. Şimdi, size anlatmak istediğim kısma geliyorum çünkü kendimi buna mecbur hissediyorum. Miriam, sadece *kapo*'ların taşımasına izin verilen bir kamçıyla Stutthof'ta dolaşıyordu. Onu şimdi sizi gördüğüm kadar net gördüm. Size sadece bunu anlatmak istedim. Bir Yahudi kızını yararlılık gösterdiği için *kapo* yapmazlar. O kamçı kullanılmak

içindir. O kamçıyla en ufak bir kusurunu gördüğü Yahudi kızlarını kamçılıyordu, işe çağrıldığında ağır davranan, patates çalmaya kalkışan, küçük kabahatler işleyen kızları. Bazı *kapo*'lar Nazilerin çocukları gaz fırınlarına sürüklemesine bile yardım ederlerdi. Anlatmak istediğim buydu. Ne derler bilirsiniz, 'Görünen köy kılavuz istemez.' "

Uzun müddet sesimi çıkartmadan oturdum. "O olduğundan emin misiniz?" diye sordum.

"Kesinlikle. Evimize gelirdi. Onu bir kilometre öteden tanırım."

"O sizi gördü mü?" diye sordum.

"Hayır, zannetmiyorum. Hem görse bile tanımazdı. İyice iskelete dönmüştük. Beni görmedi – yani tanımadı."

Kadına teşekkür ettim ve Miriam'a hiçbir şey söylemeyeceğime dair söz verdim. Tam ayağa kalkmış, elini sıkıyordum ki Miriam çıkageldi. Kadının rengi iyice soldu ve aceleyle elini çekti. Ayakta bile zor duruyordu, bir şey söylemek için ağzını açtı ama sesi çıkmadı.

Miriam, "Bunca zamandır neredesin? Seni arıyordum," dedi.

"Ben gidiyorum. İyi geceler," dedi kadın, kırık bir sesle.

"İyi geceler. Tekrar teşekkür ederim."

"Bu kadın kim? Ne istiyormuş?" diye sordu Miriam.

"Öğretmenmiş. Bana fikir danıştı."

"Burada da mı nasihat dağıtıyorsun? Max'la Priva, Tzlova'yla birlikte eve döndüler. Gitmeden önce söyle bakalım, kadının derdi neymiş?"

"Her zamanki hikâye – koca, çocuklar."

"Bana tanıdık geldi. Neden bu kadar gerginsin? Seni üzecek bir şey mi anlattı?"

"Her zamanki aile trajedileri."

"Hadi gidelim," dedi Miriam ve elimi tuttu.

Gece soğuk değildi ama yine de üşüyordum. Bir taksi, *şerut*, hatta otobüs gelsin diye bekledik ama yarım saat geçtiği halde binecek vasıta bulamadık. Burası şehir dışı olduğundan neredeyse tümüyle karanlıktı. Hava bulutlanmıştı ama bulutların arasında kırpışan yıldızları görebiliyordum. Miriam ince,

yazlık bir elbise giymişti; çok geçmeden o da soğuktan şikâyet etmeye başladı. "Neredeyiz – çölün ortasında mı? Elin ne kadar soğuk! Ellerin hep sıcak olur halbuki."

"Artık genç değilim."

"Gençsin, gençsin. Belki yürüsek iyi olur. Fazla uzak değildir herhalde ama esas mesele ne tarafa gideceğimiz. Denizin ne tarafta olduğunu bilsek yeter."

"Evet, nerede acaba?"

Bu sözler ağzımdan çıkar çıkmaz gece yediğim yemekler ağzıma doldu. Kusa kusa koşmaya başladım. Bir lamba direğine tutundum, artık bir adım daha atamayacağımı biliyordum. Acı bir sıvı dalga dalga ağzıma yükseldi, sonra da dışarı boşaldı. Bu sırada yüzüm de ter içinde kalmıştı. Gömleğimi, takım elbisemi lekelememeye çalışıyordum ama vücudumun kontrolünü kaybetmiştim. Miriam arkamdan bağırıyordu. Enseme yapışıp, boğazıma bir şey kaçmış gibi sırtıma vurdu. Yanımızdan bir taksi geçti, Miriam arkasından bağırdı. Şoför de bağırarak ona bir şeyler söyledi; muhtemelen taksisini benim kusmuğumla kirletmek istemediğini haykırdı ve yoluna devam etti. Gözlerimin önünde kıvılcımlar çakıyor, dizlerim titriyordu, yere düşmemek için bütün gücümü seferber etmiştim. "Bayılma! Sakın bayılma!" diye içimden tekrar edip duruyordum. Treibitcher'ın bana verdiği belgenin elimde olmadığını fark ettim, muhtemelen çekin bulunduğu zarfı da kaybetmiştim. Miriam başımda durmuş, mendiliyle yüzümü siliyordu. Tam o anda önümüzde bir taksi durdu.

Ancak arabaya bindikten sonra Treibitcher'm ödül *megila*'sının Miriam'da olduğunu görebildim. Zarf da göğüs cebimdeydi. "Sana ne oldu böyle? Dokunacak bir şey mi yedin? Bütün her şey o kadar tazeydi ki." Midemde hiçbir şey kalmamıştı ama ağzım, damağım, hatta burnum yanıyordu. Miriam'ın önünde ikinci kez kusuyordum, bir de Stanley tabancayla bizi bastığında böyle olmuştum. Miriam'a cevap veremiyordum.

Yine de taksi parası vermek için cüzdanımı arka cebimden çıkartmayı akıl ettim. Konuşkanlığı tutan şoför, Miriam'a İbranice bir soru sordu. Kulaklarım sağır olmuştu sanki. Sesini duyuyordum ama Sefarad telaffuzuyla söylediği kelimeleri çıka-

ramıyordum. Miriam, İbraniceyi gayet akıcı konuşuyordu. Ona taksi ücretini ödemesi için verdiğim paranın çok fazla olduğunu söyledi. Otelin önünde durduk, taksiden inerken dizlerimin yine titrediğini hissettim. Resepsiyondaki gece nöbetini yaşlıca bir adam devralmıştı, beni görünce, "Neyiniz var? Kendinizi iyi hissetmiyor musunuz?" diye sordu. Otelde asansör olmadığından Miriam koluma girip beni merdivenlerden çıkarmaya başladı. Birlikte basamakları tırmanırken, ihtiyarların hep şikâyet ettikleri bir ağrıyı ilk olarak hissettim, bacaklarımdan birinin damarları tıkanmış gibi oldu.

Miriam soyunmama yardım etti ve bir süngeri soğuk suya batırarak vücudumu sildi. Sadık bir eş gibi üzerime titriyordu; onu bırakmayacağım, diyordum içimden. Geçmişinde her ne olursa olsun benim için fark etmezdi. Ben kimdim ki Hitler'in kurbanlarını yargılayacaktım? *Kapo*'lar arasında, kampta çile dolduranlara yardımcı olan namuslu insanlar olduğunu da duymuştum. Hepsi hayatlarını kurtarmak istiyordu. Daha yirmi yedi yaşında, bir Yahudi, bir kadın ve insan türünün bir üyesi olarak hayatın acımasızlığından bu kadar çok nasibini almış bu genç kadına acıdım. Pijamalarımı bulup, giymeme yardım etti. Beni yatağa yatırdı. Biraz durduktan sonra, "Burada seninle kalayım mı?" diye sordu.

"Evet canım."

Kendi odasına gidip epeyce oyalandı. Ben tükenmiş vaziyette sırtüstü yatıyordum. Ayaklarım buz kesmişti; bu, dışarının soğuğundan kaynaklanan sıradan bir üşüme değildi, sanki içimden kaynaklanıyordu. Tam uykuya dalacaktım ki kapının açıldığını duydum. Miriam yanıma geldi. Onun vücudu da soğuktu. Belli ki soğuk suyla yıkanmıştı. Bana sarıldığında, soğuk parmaklarının temasıyla sırtımdan aşağı bir titreme yayıldı.

"Dur sana bir battaniye daha getireyim." Yandaki yatakla boğuşurken bir taraftan da mırıldanıyordu: "Bütün otellerde battaniyeleri yatakların kenarlarına öyle sıkı tıkıştırıyorlar ki insanın çıkarmak için Herkül olması lazım." Sonunda ikinci battaniyeyi çekip çıkartabildi ama o da üşümeme çare olmadı. İçimdeki Yahudi, Kutsal Kitap'tan bir satırı hatırlıyordu: "Kral Davud iyice yaşlandı, üzerine örtüler örttüler ama bir türlü ısı-

namadı." Her nasılsa uyumayı başardım ama uykumda bile üşüyordum.

Bir saat sonra titreyerek uyandım ama Miriam uyumaya devam ediyordu. Sırtıma dayadığı memeleriyle karnını hissedebiliyordum. Vücudu ısınmıştı ve beni soba gibi ısıtıyordu. Herhalde Nazilerle yatmıştır, diye düşündüm. Stanley'nin sözlerini hatırladım; Naziler, Miriam'a, öldürdükleri Yahudi kızlarından çaldıkları mücevherleri hediye etmişlerdi. Balçığın en derinine batmıştım. "Murdarlığın Kırk Dokuz Kapısı" sözü geldi aklıma. "İnsan bundan daha derine batamaz," dedim kendi kendime ve nedense içimde bir rahatlama hissettim. "Asla bundan daha ağır bir darbe yiyemem."

Doğru olmadığı halde herkese editörümün beni aradığını ve derhal New York'a dönmek zorunda olduğumu söyledim. Stefa'yla Leon, Chaim Joel'in partisinin ertesi günü Amerika'ya dönmüşlerdi. Max tekrar hastaneye yatacaktı, Miriam da onu yalnız bırakamıyordu. Gitmeden önce Miriam'ın annesi Fania Zalkind ve âşığı Felix Ruktzug'la tanıştım. Kızına hem benziyordu hem de ondan farklıydı: Daha uzun boylu ve esmerdi, gözleri de siyahtı. Hızlı hızlı Varşova Yidişi konuşuyor, ha bire gülüyordu – ben gülünecek bir şey görmediğim zamanlarda bile. Aktrisler gibi giyinmişti, makyajı abartılıydı, gördüğüm en yüksek topuklu ayakkabıları giymişti. Devasa bir şapka, iki renk bir elbise giymişti: Sol tarafı kırmızı, sağ tarafı siyah.

Miriam'dan bahsederken, kızından değil, kız kardeşi ya da arkadaşından bahseder gibiydi. "İnatçı, çok inatçı. Akıllı ama akıllı olmasına rağmen yapmadığı aptallık kalmadı. Önünde diz çöküp, bizimle Rusya'ya gelmesi için yalvardım. Okulda çok başarılıydı, ama aramızda kalsın – bütün öğretmenlerine âşık olurdu. Kafası nasıl işliyor anlayamıyorum. Akıllı, zeki – bir yandan da küçük bir çocuk gibi saf. Birisi ona tatlı bir söz etsin, onun için her türlü fedakârlığı yapar. Bazen çok sofistike olur, özellikle edebiyat söz konusuysa, aynı zamanda muazzam nahiftir. Şu Stanley'yi ben hiç tutmamıştım. Onun ne olduğunu anlamamak için insanın kör olması lazım, serserinin teki. Şiirleri berbattı. İnanmayacaksınız ama benimle bile flört etme-

ye çalıştı. Sırf fiziksel görünüşü bile bana çok itici gelmişti – hamile bir kadın gibi göbeği vardı.

"Max hakkında hiç konuşmasam daha iyi. Benim için bile fazla yaşlı. Varşova'da birinci sınıf şarlatan olarak nam salmıştı. Babasının parasını bitirdikten sonra kadınların sırtından geçinmeye başladı. Birisi, metresini Amerikalı bir turiste beş yüz dolara sattığını söylemişti. Daha genç ve kuvvetli olsa iyi pezevenk olurdu. Miriam bir serserinin kollarından kurtulup bir diğerininkine düştü. Soruyorum size, bunun sonu nereye varacak? Sizi gözümde daha farklı canlandırmıştım – siyah çakmak çakmak gözler, daha uzun, daha esmer."

"Saçlarım dökülmeden önce kızıldı," dedim.

"Evet, belli oluyor. Kaşlarınız hâlâ kızıl. Kızıl saçlıların bir anı bir anına uymaz derler. Sesinizi beğendim. Miriam size tapıyor. Neyse, fazla ayrıntıya girmesem iyi olacak. Yaşadıklarımız hayatlarımızı altüst etti. Beni sahnede izlemenizi isterdim. Arkadaşım Felix Ruktzug hikâyelerinizden birini sahneye uyarlayabilir. Tabii başrolü ben oynarım. Onun gözünde gelmiş geçmiş en büyük aktris benim." Fania Zalkind kahkahayı koyverdi.

Felix Ruktzug'la da karşılaşmıştım. Kısa boylu, esmer, geniş omuzlu, düz karınlı bir adamdı. İnce bir burnu, kalın dudakları vardı. Pantolonu sımsıkı üzerine oturuyordu, kırmızı bir kravat takmıştı ve parmaklarında iki elmas yüzük vardı – tipik bir jigoloydu. Felix Ruktzug hâlâ Komünist, hatta Stalinistti. Varşova'da kalmış son Yahudi dergisine hâlâ tiyatroyla ilgili makaleler yazıyordu. Marksistler bile sahte laflarına gülüp geçiyorlardı.

Miriam'ın, hınzır ve kurnaz bir edayla konuşan, şakalar yapan, flört eden annesiyle sadece bir iki dakika görüşmüştüm. Bu sırada Miriam onu hayretle seyretmişti.

Her şey sona ermişti – vedalaşmalar, öpücükler, sözler, yeminler. Beni Lod'dan uğurlamaya hem Miriam hem de Max geldi. Havaalanına giderken Erets Yisrael'e has, eskiyi yeniden ayıran bazı şeyler görme umuduyla her şeye dikkatle bakıyordum. İlk başta Kutsal Kitap zamanlarından geriye hiçbir şey kalmamış gibi geldi. Ama çok geçmeden antik bir büyüsü olan görüntüler yakalamaya başladım – bir Yemenli yüzü, bir zeytin

ağacı, bir eşek arabası. Bu bölge Yahudilere mi aitti? Yoksa Filistinlilere mi? Miriam elimi tutmuş, zaman zaman sıkıyordu. Annemle babamın dinine ihanet etmiştim ama Kutsal Kitap beni hâlâ büyülüyordu.

Max'ın sesini duydum: "Siyonist hayalin gerçekleşeceğine bir an olsun inandım mı acaba? Hayır, *Şkalim* aldım, Yahudi Kuruluş Vakfına ve Yahudi Ulusal Vakfına bağışta bulundum ama bir an bile bu hayallerden bir şey çıkacağına inanmadım. Balfour Bildirisi bile beni ikna etmedi. Ama Yahudi devleti işte burada, ben de buradayım. Madem ölmeye yazgılıyım, bu kadim topraklara gömülmek istiyorum."

"Yeter Max!" diye bağırdı Miriam.

"*Nu, nu.* Şimdilik hayattayım. Er ya da geç hepimiz gideceğiz. Ama bir gıdım bir şey kaldı, hissediyorum. Geri gel Kelebek."

"Sonra ben de New York'a gideceğim," dedi Miriam. "Hepimiz Amerika'ya döneceğiz, hem de çok yakında."

"Evet," dedi Max ve sırtımı sıvazladı.

Uçakta pencerenin yanına oturdum. Yanımda ufak tefek, kır sakallı bir rav oturuyordu. Uzun bir kaftan, onun altına püsküllü, küçük bir şal giymişti, kucağında Mişna vardı. Mişna'nın sararmış sayfaları arasında bir *Mesilat Yeşarim* duruyordu; bu, yere düştükçe haham eğilip alıyor, dudaklarına değdiriyordu. Şapkasını, katlamış olduğu pardösüsünün üzerine koymuştu. Başında kırışık bir takke vardı. Ona kim olduğumu söyledim – Bilgoray ravının torunu, New York'ta yaşayan bir Yidiş yazar. Alman Yahudileri ve ateistlerle dolu olduğunu söylediği Hayfa'da bir sinagogun ravıymış. Şabat'ta bile sinagogda bir *minyan* zor toplanıyormuş. Kudüs'te Roş Yeşiva olması için davet almış ama o, "Kudüs yeşivalarla ve Tora'yla dolu. Esas bana Hayfa'nın ihtiyacı var," demiş. Karısıyla çocuklarını Holokost'ta kaybetmiş. Onu evlendirmeye çalışmışlar. Bunun aksi ne mümkündü, bir ravın bir *rebbetzin*'e ihtiyacı vardı! Ama onlara, "Ben 'Verimli olacaksın, çoğalacaksın' emrini zaten yerine getirdim, bu kadarı bana yeter," demiş. Rav, Hayfa'da bir yeşiva kurmak için para toplamaya Birleşik Devletler'e gidiyormuş.

"Sizi tanıyorum. Geldiğinizi gazetelerden okudum. Dedeniz Hasid miydi?" diye sordu.

"Bilgoraylı dedem, Trisk Magid'ini[25] dinlemeye giderdi, oğlunu değil," dedim.

"Biliyorum, biliyorum. Biz Galiçya'dan Belz'e, Bobov'a, Garlitz'e, Şenyava'ya, Rizhin hattına; Chortkov, Husiatin, Sadagura'ya giderdik. Trisk, Rusya'da olduğundan oraya nadiren gidilirdi. Ama biliyorum. *Divre Avraham. Noterakon* ve *Gematria*'yı üstün tutardı. Her Üstadın kendi tarzı vardır, zaten öyle de olması lazım gelir. Aileniz, eşiniz, çocuklarınız var mı?"

"Hayır."

"Dul musunuz?"

"Hiç evlenmedim."

Rav Zekariah Kleingewirtz sakalını sıvazladı. "Neden ki? Hitler –adı batasıca– onca Yahudiyi öldürdükten sonra Yahudilerin vazifesi yeni nesiller yetiştirmektir."

"Doğru ama..."

"Aydınların tezini biliyorum: Yahudilerin başı dertten kurtulmadığına göre, neden yeni nesiller dünyaya getirmeli? Bana hep bunu söylüyorlar. Yıl boyunca sinagogum bomboş. Roş Aşana ve Yom Kipur'da geliyorlar ama. Hepsi değilse de çoğu. Ne manası var? Yargı da yargıç da yoksa, Büyük Bayramların senenin diğer günlerinden ne farkı olabilir? Onlarla konuşuyorum, neden evlenmediklerini, neden az çocuk yaptıklarını soruyorum, cevap hep aynı: 'Niçin çocuk yapalım? Öldürülsünler diye mi?' Kötü Meylin her şeye verecek bir cevabı var. Öte yandan her Yahudide bir Yahudilik kıvılcımı var, o da kolayca aleve dönüşebiliyor. Rusya'daki, o kendilerine *Lehu Ve-nelha* diyen gençleri Erets Yisrael'e gelmeye iten neydi? Neden *Am Olamniks* düşüncesini benimseyip Amerika'ya gitmediler? Buraya gelip kendilerini feda ettiler; bataklıkları kurutup sıtmayla boğuştular. Çoğu öldü. Mesela Yosef Hayyim Brenner. Kendince ateşli bir Yahudi oldu, şehit düştü."

Rav, Mişna'yı alıp dikkatlice okumaya ve olduğu yerde sallanmaya başladı. Bir an sanki uykuya daldı. Sonra silkinerek doğruldu. "Bari yazdıklarınız geçiminizi temin etmeye yetiyor mu?" diye sordu.

"Ucu ucuna."

"Ne konuda yazıyorsunuz?"

Birkaç dakika ne diyeceğimi bilemedim. "Yahudi hayat tarzı hakkında."

"Nerede? Amerika'da mı?"

"Amerika'da. Genelde Eski Memleketi anlatıyorum."

"Roman mı yazıyorsunuz?"

"Evet."

"Ben de bu romanlara göz gezdirmiştim. 'Dedi adam', 'dedi kadın'. Bütün bu aşk hikâyeleri ne işe yarıyor? Adam serbestse, kadın da serbestse, bunun aşkla ne alakası var? Nefret bu, sevgi değil. Birbirlerinden bıkıyorlar. Bu kadınların hepsi *sota*, hepsi ayartıcı. Eskiden bunlara *mayim me'arerim*, murdar sular verilirdi, şimdi kendileri içiyor. Bütün bu oyun yalanlar üzerine kurulu. Bir gün adam kadını aldatıyor, ertesi gün kadın adamı. Ne dediğimi anlıyor musunuz?"

"Evet Haham Efendi."

"Madem bu konularda yazıyorsunuz, nasıl bir sonuca vardınız?"

"Bir sonuca varmadım."

"Peki hiç değişiklik olmayacak mı?" diye sordu rav.

"Sizin inancınıza sahip olmadıkça Haham Efendi," dedim, "hiçbir değişiklik olmayacak."

On İki

New York'a kış gelmiş, kar yağmıştı. Leon'la Stefa, Miami Beach'e gitmeye hazırlanıyorlardı; Leon, New York kışlarına dayanamadığını söylüyordu, hem Miami'de işleri vardı. Yeni kurulan bir otele ortak olmuştu. Stefa onunla dalga geçince, "Ben işadamıyım. Ne yapayım yani, Mişna mı hafızlayayım? İnsan nefes aldığı müddetçe bir işin ucundan tutmalı. Haksız mıyım Aaron?" dedi.

"Kesinlikle haklısın," dedim.

"Benim yaşıma geldiğinde yazı yazmayı bırakacak mısın?"

"Korkarım hayır."

"İnsan hiçbir iş yapmadı mı sadece ölümü düşünür, bunun da pek faydasını görmez. Bir şeyle meşgul oldu mu ölümü unutur. Haksız mıyım Arale?"

"Kendi bakış açından haklısın."

"Peki kimin bakış açısından haksızmışım?"

"*Musar* kitapları, insanın *Yom a-Mita*'yı, ölüm gününü hep aklında bulundurması gerektiğini yazar."

"Niçin?"

"Günah işlememek için."

"Benim günah işlememek için böyle bir şeye ihtiyacım yok. Keşke işleyebilsem," diye işi şakaya vurdu. "En azından başkalarının nasıl günah işlediğini okuyabiliyorum. Ölüler onu da yapamaz."

"Leon, bunu yanlış kişiye söylüyorsun," diye araya girdi Stefa. "Aaron ölülerin seyahate çıktığına ve aşk maceraları yaşadığına inanıyor. Makalesini daha geçen gün bana sen okudun."

"Onları okurlarla oyun oynamak için yazıyor," dedi Leon. "Kendisi inanmıyor. Aslında dini bütün Yahudiler ve *rabbaim* ölümden sonra hayat olduğuna inanmaz. Hastalandılar mı hemen doktora koşarlar. İlaçtı, vitamindi, ne bulurlarsa mideye indirirler. Dindar insanlar cennette altın tahtlarda oturup Levitan'ı yiyeceklerse, neden ölüm dendiğinde böyle tir tir titriyorlar?"

"Cehennem korkusundan," dedi Stefa.

"Yalanlar, kandırmaca, saçmalık," dedi Leon. "Öldükten sonra her şeyin bittiğini hepsi biliyor. Musa bile ölmek istememişti. Bir yıl daha, bir hafta daha, bir gün daha yaşamak için Tanrıya yalvarıp durmuştu. Doğru değil mi Arale?"

"Midraş'ta öyle yazıyor."

"Midraş da ölümden korkuyor."

"Madem herkes korkuyor, neden her nesilde yüz binlerce, hatta milyonlarca asker savaşa gidiyor?" diye sordum. "Dünya, en lüzumsuz şey uğruna savaşa koşan insanlardan yana hiç sıkıntı çekmiyor. Kısa bir süre önce yedi milyon Alman, Hitler için canını feda etti. Bir milyon Amerikalı, Hitler ve Japonya'yla savaşmak için hayatını riske attı. Bugün de bir demagog çıkıp Meksika'yla savaşmamızı ya da Filipinler'i işgal etmemizi istese, peşinden gidecek gönüllü bulmakta hiç sıkıntı çekmez. Bunu nasıl açıklıyorsun?"

Leon Kreitle kaşlarını çattı. "Hepsi kendisinin değil, yanındakinin öleceğini düşünüyor da ondan."

"*Nu*, açıklaman bu mu yani?"

"İnsan kendinden geriye bir şeylerin kalacağını içten içe bilir."

"Ne kalacak? Kemikler mi? Onlar da zaman içinde çürür. Saçma."

"Savaş bir içgüdüdür," dedi Stefa. Bu konuşmayı mutfakta yapıyorduk, Stefa da bir taraftan mendillerle iç çamaşırlarını ütülüyordu. Ütüyü madeni bir tabağın üzerine koyup, "Sen savaşa gitmezsen, düşmanın sana gelir. Öyle ya da böyle hayatını kaybedersin. Erkeklerin hepsi manyak," dedi.

"Artık kadınlar da asker oluyor – tıpkı erkekler gibi," dedim.

Leon ve Stefa'yla ayrılırken ikisini de öptüm. Aramızdaki samimiyet öyle ilerlemişti ki karıyla koca arasında hiçbir fark gözetmiyordum. Stefa ara sıra benimle eskiden bir ilişkisi olduğunu itiraf ediyor, Leon da o öldükten sonra karısıyla evleneceğimi umduğunu söylüyordu. Eserlerimi Yidiş bastırmayı teklif etmişti ama ben kabul etmemiştim. Yidiş öyle bir hal almıştı ki birinin desteği olmadan kitap basılamıyordu, ben de bunu çok manasız buluyordum. Yanlarından ayrılmadan önce, Miami Beach'te onları ziyaret edeceğime söz verdim. İki sene sonra elli yaşında olacaktım ve daha şimdiden kendimi ihtiyarlamış hissediyordum. İki dünya savaşı görmüştüm, bütün ailemi kaybetmiştim, bir zamanlar yakın olduğum kadınlar kül yığınlarına dönüşmüştü. Yazdığım insanların hepsi ölmüştü. Çok eski bir devirden kalma bir fosil olmuştum. Yayıncım beni bir edebi toplantıda takdim ettiğinde, genç konuklar, "Siz hayatta mısınız? Ben sanmıştım ki..." gibilerinden sözler edip sonra da özür diliyorlardı.

Kimi durumlar ne hızlı başlayıp ne hızlı bitiyor. Sadece bir iki ay önce Miriam'la bir aşk macerası yaşamıştım. Cinsel arzuyla yanıp tutuşuyorduk ama ocak ayı geldiğinde her şey uzak bir geçmişte kalmış gibiydi. Miriam'ın Max'la birlikte Erets Yisrael'de kalacağı artık gözümde kesinleşmişti. Kalbi zayıf olduğu halde Tanrıya şükür hayattaydı. Daha bir de şeker hastası olmuştu. Miriam onu bu durumda tek başına bırakamazdı, zaten bırakmak da istemiyordu. Chaim Joel Treibitcher olmasa çoktan ölürdü. Treibitcher, Max'ı resmen evine almıştı. Bu cömert adam ve Tel Aviv'den çok Amerika'da vakit geçiren yeni karısı arasında uyumlu bir ilişki olmadığını duymuştum. Kadının kendi oğulları, kızları, gelinleri, damatları ve torunları vardı. Kaplıcalara gidiyor, işlerini kendi idare ediyordu. Kendi servetini kocasınınkiyle birleştirmemişti. İkisi de işlerini farklı yöntemlerle sürdürüyorlardı. Kadının çok sayıda mirasçısı vardı ama Treibitcher parasını Yahudi devletine ve bazı hayır kurumlarına bırakmayı tasarlıyordu. Ayrıca karısı durmadan birtakım davalarla uğraşıyordu. Miriam bana bütün bunları mektuplarında anlatmıştı. Kendisi de Kudüs'teki üniversiteye başvurmuştu; tezini kabul edip ona doktora vermeyi vaat et-

mişlerdi. Sadece İbranice ve Yahudi tarihi üzerine bazı dersleri alması gerekiyordu.

Miriam'ın yazdığı uzun mektuplara kısa notlarla cevap veriyordum. Max hayatta olduğu müddetçe onu bırakmayacaktı. İlişkileri platonik bir hal almış, eskisinden de daha fazla yakınlaşmışlardı. Tuhaftır, Chaim Joel de kendince Miriam'a âşık olmuştu; Miriam'ın artık bir değil, iki ihtiyar sevgilisi vardı. Bana şöyle yazmıştı:

> Gülme Kelebek, ama ben bu durumdan çok memnunum. Yaşadığım cinsellik ve kepazelik bana yetti de arttı bile. İhtiyar adamlara karşı derin bir şefkat geliştirdim. Bana kur yapmaya çalışan öğrenciler ve genç profesörlerden çok daha cazip geliyorlar. Max benim her şeyim – hem babam hem kocam.
>
> Ama Chaim Joel'in de ayrı bir çekiciliği var. Nahif bir adam, inanılmaz nahif. Milyonlarca doları nasıl kazandığı, ünlü Avrupalı sanatçıları nasıl himayesi altına aldığı benim için bir muamma. Chaim Joel bugün bile, ölmüş karısı Matilda'nın sevgilileri olduğunu bilmiyor. Bu kadar saf ruhlu bir insanla hiç karşılaşmamıştım. Aynı zamanda mizah yönü de var, ama hep Talmud, Hasidizm tadında. Hahamlara, *rabbaim*'e, rebbetzinlere aşinaymış, maiyetlerinde ne olup bittiğini bilirmiş. Ama her şeye çocuksu, masum gözlerle bakıyor. Max'la ikisini tartışırken duymak çok matrak bir şey. Yidişleri öyle iyi ki arada bir ne dediklerini anlamam zor oluyor. Bazen Kutsal Lisandan, Gemara ve diğer kitaplardan kelimeler kullanıyorlar. Sanki onlar gibi Yahudiler için her şey Tora'dan geliyor, şakaları bile.
>
> Bütün bunların o nesille birlikte sona ereceğini düşünmek bana acı veriyor. Sabras gözünde onlar aylak, *şmagege*. Senin tepeden tırnağa Yahudilik olduğunu söylüyorlar, bu yüzden de eserlerin hakkında yazdığım tezin yüzeysel kaldığından endişe ediyorum.

Priva, Tzlova'yla birlikte New York'a dönmüştü. İkisi birlikte telefon edip beni yemeğe çağırdılar. Chaim Joel'in, kaybettikleri bütün parayı onlara faiziyle birlikte iade ettiğini söylediler. Priva, New York'a planını gerçekleştirmek, Yahudi Psişik Topluluğunu kurmak için gelmişti. Yidiş konuşan Yahudiler gizemci dergileri okuyamıyor, deneyimlerini en kolay Yidişle ak-

tarabiliyorlardı. Priva bana bu türden pek çok okur mektubu yayınladığımı ve bu deneyimler doğruysa değerlerimizi tekrar gözden geçirmemiz gerektiğini yazdığımı hatırlattı. Kendisi de böyle bir sürü hikâye toplamıştı. Holokost'tan sonra hayatta kalanlar mucizeler sayesinde kurtulmuşlardı ve hikâyelerini psikologlara ya da bilim adamlarına anlatacak ne cesaretleri ne de istekleri vardı. Onlara dostça, samimi bir tavırla muamele edilmesi gerekiyordu. Bu konuyu Priva ve Tzlova'yla konuştuktan iki hafta sonra makalem yayınlandı. Çok geçmeden mektuplar yağmaya başladı.

Yazdığım bir şeye cevaben hiç bu kadar mektup almamıştım. Dr. Rhine gibi psişik araştırmalarla ilgilenenler, gereken parayı bulamamaktan yakınıyordu. Ama Yahudi Psişik Topluluğunun paraya ihtiyacı yoktu. Derneğimizi, dindar Yahudiler bir zamanlar nasıl *heder*'ler, Hasidik *ştibl*'lar, *yeşiva*'lar kurmuşsa öyle kurduk – izinsiz, sekretersiz, daktilosuz, yazışmasız, pulsuz. Büroya ihtiyacımız yoktu. Bildirecek bir şeyi olanlar mektup yazabilir, beni *Forward*'dan, Priva'yı da evden arayabilirlerdi. Editör beni, istediğimi yazmak ve seçtiğim mektupları yayınlamakta serbest bırakmıştı. Makalemde psişik araştırmaların asla bilim olamayacağı yazıyordu. Nasıl olsundu ki? Araştırmacı, incelediği insanlara, onların belleklerine ve dürüstlüklerine güvenmek zorundaydı. Babamın sözlerinden alıntı yapmıştım: "Cennetle cehennem pazar yerinin ortasında olsa seçme özgürlüğü olmazdı. İnsan Tanrıya, ruhun ölümsüzlüğüne, ödül ve cezaya inanmak zorunda kalırdı. Tanrının hikmetini herkes görebilir ama Onun merhametine inanmak gerekir. Öte yandan inanç şüphe üzerine kurulmuştur."

En büyük azizlerin de şüpheleri vardı. Hiçbir âşık, sevgilisinin kendisine tümüyle sadık olduğundan emin olamazdı. Yaradanın kendi hakkını talep ettiğini kanıtlamak için de bir alıntı yaptım: "Tanrıya inandı ve bu onun yararına sayıldı." Sözde müspet bilimlerin bile artık kesin hükümlerden kaçındığını belirttim. Bütün elektromanyetik olguların temelinde olduğuna inanılan gazlar, çağımızdan yıllarca önce tükenmişti. Uzun müddet bölünemez olduğuna inanılan atom bölünmüştü. Zaman göreli olmuştu, yerçekimi uzayda bir nevi "kırışıktı", ev-

ren yirmi milyar yıl önce vuku bulduğuna inanılan bir patlamanın ardından gittikçe genişliyordu. Matematik aksiyomları kesin doğrular olmaktan çıkmış, tanımlara ve oyun kurallarına dönüşmüştü.

Yetmişinci Caddedeki odam genelde soğuk olduğundan, akşamları Priva'ya gitmeye başladım. Şabat'ta yine Budniklere gidiyordum ama hafta içi akşamlarımın çoğunu Priva ve Tzlova'yla geçiriyordum. İkisini ara sıra Broadway'deki Tip Top Lokantasına yemeğe davet ediyordum. Bazen Tzlova en sevdiğim Varşova yemeklerini pişirirdi – çorba, fasulyeli erişte, kaşa ve kızarmış soğan, patatesli mantar; hatta bir zamanlar annemin yaptığı, inci kaşa, patates, tatlı fasulye, kuru mantardan oluşan türlü. Tzlova'nın, annemin ne yemek pişirdiğini sormasına gerek yoktu. Onları hikâyelerimde buluyordu.

Priva ilk başta Miriam'ın adını ağzıma almamı yasakladı. Miriam'dan "şu *treyf* kız" diye bahsediyordu. Ama ruh çağırma tahtasının ya da küçük masanın başına geçince Miriam'ın adı sık sık duyulurdu. Harflerin üzerindeki ibre, Miriam'ın Max'ı hayal kırıklığına uğrattığını, ona (ve tabii bana) Chaim Joel Treibitcher'la ihanet ettiğini bildiriyordu. Priva haykırdı: "O kadar şaşırmayın. Yosma her yerde yosmadır."

Priva'yla birbirimize hâlâ "siz" diye hitap ediyorduk. Öte yandan Tzlova'yla ikimiz öyle senli benli olmuştuk, dilimiz öyle çok sürçüyordu ki, Priva, "Çocuklar, bu kadar oyun yeter. Ben aptal değilim. Olan oldu, biliyorum," dedi.

Masa, ruh çağırma tahtası ve tarot kartları bir bakıma ilişkimizi meşrulaştırmıştı. Bir akşam bütün ışıklar sönüp de sadece seanslar sırasında kullandığımız kırmızı ampul kaldığında, ibre bize Miriam'ın eskiden *kapo* olduğunu bildirdi. Priva "Nerede?" diye sorunca, ibre "Stutthof" kelimesini yazdı. Priva, Miriam'ın halini tavrını (ciddi bir sesle) sorunca, ibre olağanüstü bir hızla şu kelimeleri oluşturdu: "Yahudi kızlarını kırbaçladı, çocukları gaz odalarına sürükledi.". Ayrıca Miriam'ın, Wolfgang Schmid adında bir SS subayının metresi olduğunu da ifşa etti. Masanın ya da ruh çağırma tahtasının gizli güçlerine hiç inanmamıştım çünkü Tzlova'nın masayı bacağıyla kaldırdığını hissetmiştim. Dizi birkaç kere benimkine çarpmıştı. Bu iki kadı-

nın ibreyi nasıl istedikleri gibi kımıldattıklarını asla öğrenemedim. İstisnasız bütün medyumların hile yaptığı konusunda Houdini'yle hemfikirdim. Priva'nın elleri titrerdi; Parkinson hastasıydı. Onun durumundaki bir kadın, bir ibreyi, üzerinde harfler olan bir tahtanın üzerinde nasıl hareket ettirirdi? O akşam ibre kendi gücüyle hareket ediyormuş gibi tahtanın üzerinde zikzaklar çiziyordu. Gözlerimi kapattığımda kızıl karanlıkta Wolfgang Schmid gözlerimin önünde cisimleşti: Dev bir Nazi, çiçekbozuğu yüzlü, kolunda koca bir gamalı haç, belinde bir tabanca, elinde kamçı. Gözleri cam gibiydi, alnında yara izi vardı, kısa kesilmiş saçları beyaza çalıyordu ve domuz tüyü gibi sertti. Hırıltılı bir sesle Miriam'a bağırdığını duydum. Bütün bunları uyurken ya da uyanıkken daha önce de görmüşüm gibi tuhaf bir duyguya kapıldım.

Tek başıma yattığım gecelerde, genelde edebi çalışmalarıma dair bir endişeyle uyanırdım. Pek çok hikâyemi ve gazetede yayınlanan bir romanımı bavullara kaldırmıştım. Ama elli yaşına merdiven dayadığı halde kimsenin tanımadığı acemi bir yazarın uzun romanını hangi yayıncı basacaktı? İngilizce yayınlanan bir önceki romanım iyi eleştiriler almıştı ama pek iyi satmamıştı. Aldığım avansı, metni yeniden yazmaya harcamıştım. İsviçre'de geçen bir sahne yazmıştım ama vicdanım hiç görmediğim bu ülke hakkında yazmaya razı değildi, ben de kitabı teslim etmeden önce İsviçre'ye gittim. Bu yolculuk, aldığım telif hakkının üç katına mal oldu. Yayıncı, romanı ikinci kez basmayı reddetmişti. Hatta bana kalıpların "çöpe atıldığını" bile söylemişti.

Yidiş çevirinin getirdiği sorunlarla birlikte bu sürece baştan başlamak bana dehşet veriyordu. İçimden bir ses, "Artık çok geç, bu senin gücünü aşar," diyordu. Başka bir roman yazmakla meşguldüm ve edebi enerjimin her damlasını ona akıtmam gerekiyordu. Çoğu, tarif ettiğim her kasabayı, sokağı ve evi tanıyan Polonya Yahudileri olmak üzere otuz-kırk bin okuyucuya ulaşıyordu romanım. En ufak bir hata onlarca, bazen yüzlerce mektup gelmesine neden oluyordu. Cinsellik ya da yeraltı dünyasıyla ilgili bir şeyler yazdığımda, anti-Semi-

tizm ateşini körüklediğimi, Hitler kurbanlarını utandırıp rezil ettiğimi iddia eden hahamlar ve cemiyet liderlerinden protestolar yağıyordu. Hıristiyan dünyasının, hepsi de şehit düşmüş Yahudi hırsızlarını, sahtekârlarını, pezevenklerini, fahişelerini bilmesine ne gerek vardı? Neden bunlar yerine dindar Yahudilerden, hahamlar, Hasidim, âlimler, dindar kadınlar, namuslu genç kızlardan bahsetmiyordum? Doğru, bu mahut olumlu tipleri de yazmıştım ama bu devirde –mektubu gönderenlere göre– bir Yahudi yazar sadece iyi ve faziletli şeyleri vurgulamalıydı.

Ayrıca Yahudi basınında tümüyle göz ardı edilen meselelere de değiniyordum. Ne edebiyat ne de gazetecilik alanına uygundum. Şimdi yazdığım –telepati, gaipten haber verme, gündüz düşleri, sezgiler hakkındaki– makaleler, kendilerini rasyonalist, sosyalist, radikal gören okurları sinirlendiriyordu. Ortaçağ batıl inançlarını yeniden diriltmenin ne anlamı var? diye soruyorlardı. Eski köktenciliği neden uyandırmalıydı? Komünist gazetesi her fırsatta yazılarımın Yahudi kitleleri uyuttuğunu, onlara sosyal adalet, birleşmiş insanlık kavgasını unutturduğunu yazıyordu. Siyonistler bile, bizim neslin tanıklık ettiği Yahudi tarihinin yeniden doğuşunun yazılarımda neden yer almadığını soruyorlardı.

İçimdeki karamsar, "Bir yazar olarak başarıyı yakalayacak güçte değilsin. Bırak, uğraşma!" diyordu. Brooklyn'de bir yerde asansör görevlisi ya da ucuz bir lokantada bulaşıkçı olmayı hayal ediyordum. Benim gibi bir vejetaryenin bir dilim ekmek, bir parça peynir, bir fincan kahve ve yatacak bir yataktan başka bir şeye ihtiyacı yoktu. Haftada yirmi dolarla geçinebiliyordum, yardım kuruluşlarına başvurabilir, baktım olmuyor, intihar edebilirdim. Ama bir başka ses de şöyle diyordu: "Bir mobilyalı odadan bir diğerine peşinden sürüklediğin o bavullarda özgün edebiyat eserlerin var. Onları yok olmaya terk etme. Kırk sekiz yaş o kadar da fazla sayılmaz. Anatole France ilk yazmaya başladığında kırk yaşındaydı. Edebi kariyerlerine elli yaşlarında başlayan –adları neydi?– başkaları da vardı. Şimdilik bir işin var, sürdürdüğün müddetçe kendini işine vakfet. Yarın başla!"

Yataktan kalkıp ışığı yaktım ve defterlerimle eski günlüklerimi koyduğum çekmeceyi açtım. Tanrım, özgür iradeye gençliğimde, daha yirmi yaşma varmadan önem vermeye başlamışım. Defterimin bir sayfasına ÖZGÜR İRADE YA DA ÖLÜM yazmış, altına da üç çizgi çekmişim: Birincisi yeşil, ikincisi mavi, üçüncüsü kırmızı. Bu küçük şiarı yirmi küsur yıl önce yirmi yedi yaşında, Otwock'ta bir otelde yazmışım. O zaman da şimdiki bunalıma düşmüştüm. Gecenin sükûnetinde elimi kaldırıp, bu sefer sözümü tutacağıma yemin ettim.

Bu sözü verdikten sonra gözüme uyku girmedi. Bir kâğıt parçası üzerinde şu dizeleri gördüm: "Kötülüklerle dehşet arasından bul yolunu / Deliğine çekilip kemir ekmeğini." Bu dizeler zihnimde sayısız çağrışım uyandırdı. Uzun zaman önce özgür iradenin kesinlikle şahsi olduğu teorisini geliştirmiştim. İki kişinin bir kişiye nazaran daha az seçme özgürlüğü vardı; hele kitlelerin hiç seçeneği yoktu. Ailesi olan bir adamın bir bekâra nazaran daha az seçme şansı vardı; bir parti üyesinin, tarafsız komşusuna nazaran daha az seçme şansı vardı. İnsan uygarlığının, hatta insanlık kültürünün, insana daha fazla seçme hakkı, daha fazla özgür irade vermeye çabaladığı teorimle de örtüşüyordu bu. Hâlâ panteisttim ama Spinoza ekolünden değil, kısmen Kabala'dan. Aşkı özgürlükle özdeşleştirirdim. Bir erkeğin bir kadını sevmesi bir özgürlük eylemiydi. Tanrı sevgisi buyrukla gerçekleşemezdi; ancak özgür iradeyle mümkündü. Neredeyse bütün mahlukların erkekle dişi arasındaki birleşmeden doğması, benim gözümde, hayatın Tanrının özgürlük laboratuarındaki bir deney olduğunun kanıtıydı. Özgürlük edilgen kalamazdı, yaratmak isterdi. Sayısız çeşitleme, olasılık, kombinasyon isterdi. Sevgi isterdi.

Seçme özgürlüğüne dair tuhaf fantezim bir sanat kuramıyla da bağlantılıydı. Bilim, en azından kısmen, kısıtlama öğretisiydi. Oysa sanat, özgürlük öğretisiydi. Yapması gerekeni değil, yapmak istediğini yapardı. Gerçek sanatçı, içinden geleni yapan, özgür iradeli birisiydi. Bilim, araştırmacı gruplarının ürünüydü: Teknoloji, ortaklığı gerektirirdi. Ama sanat tek bir birey tarafından yaratılırdı. Hippolyte Taine'in sanat kuramlarını hep

hatalı bulmuşumdur, sanatı bilime dönüştürmeye çalışan profesörlerinkileri de.

O uykusuz geceler boyu düşüncelerimi serbest bırakırdım, zira uyuduğumda mutlak zorlanma âlemine girerdim. Uykuda her türlü seçim ortadan kalkardı, en azından kâbuslardan uyandığımda öyle düşünürdüm.

Bir sabah gözlerimi açtığımda ortalık aydınlıktı. Isıtma sisteminde bir bozukluk olduğundan odam da dışarısı kadar soğuktu. Kalorifer ılık bile değildi. Burnum tıkanmıştı, göğsüm dolu doluydu. Saatim, kurmayı unuttuğumdan dörde çeyrek kala durmuştu. Evrene hâlâ despot rastlantısallık hükmediyordu. Bu soğukta banyo yapmak ya da duş almak düşünülemezdi bile. Ama tıraş olmak zorundaydım. Musluğu açıp tıraş fırçamı soğuk suyla ıslattım. Miriam'ın evine gidip ısınmaya karar verdim, nasılsa bende anahtarı vardı, gazeteye gitmek için de çok erkendi. Kıyafetlerimi giyip Central Park West'ten 100. Caddeye gittim. Apartmanın önünde beni kapıcı karşıladı: "Geldiğinize memnun oldum. Size bir telgraf var," dedi.

Bana bir zarf uzattı. Açıp okudum: "Max bu gece uykusunda öldü. Sevgiler, Miriam."

Kış bitmek üzereydi, baharın gelmesi yakındı. Fania ve Morris Zalkind düğünümüzü çok şatafatlı yapma gayretindeydi ama Miriam'la ben sadece ikisinin bulunacağı mütevazı bir tören istiyorduk. Bu bir bakıma çifte kutlamaydı çünkü Miriam'ın annesi Felix Ruktzug'dan ayrılıp Erets Yisrael'den dönmüş, babası da onu geri kabul etmişti.

O nisan sabahı hava güneşliydi ama biz Brooklyn'deki Belediye Binasına gidene kadar kar atıştırmaya başladı. Derken tipi bastırdı. Fania, Miriam'a muazzam bir hasır şapka getirmişti ama bu karda Miriam'ın onu giymeye niyeti yoktu. Morris Zalkind bana yirmi bin dolarlık bir çek verdi. Ona teşekkür edip kâğıt parçasını hemen oracıkta küçük küçük yırttım. İkisinde gazete kesikleri ve elyazması metinlerimin bulunduğu üç valizimi alıp Miriam'ın evine taşınmıştım. Miriam, Max'ın resmini büyütüp çerçeveletmiş, yatağımızın üzerine asmıştı. Belediye nikâhı kıydırdık zira ikimizin de haham tarafından evlendiril-

mek gibi bir merakı yoktu. Törenden sonra Zalkindler bizi bir vejetaryen lokantasında yemeğe davet etti. Yemekten sonra Long Island'daki evlerine gittiler, biz de Miriam'la bir taksi tutup kendi evimize gittik. "Âdem'le Havva'dan beri en sakin düğün buydu," demişti Morris Zalkind bana.

Takside Miriam omzuma yaslanıp ağlamaya başladı. Kendine engel olamadığını söylüyordu. Eve girer girmez telefon çalmaya başladı. *Forward*'ın redaktörü makalelerimden birinde hata bulmuş, düzeltmek için izin istiyordu. "İzin istemenize gerek yok. Siz bu iş için dünyaya gelmişsiniz: Bulduğunuz yerde yazarların gaflarını düzeltmek için," dedim.

Miriam'ın dairesi hep sıcaktı. Kaloriferlerde buhar ıslık çalıyordu, kar durmuş, güneş bulutlar arasından çıkmıştı, ışığı Max'ın duvardaki fotoğrafı üzerine vurmuştu. Gözleri, ölümün yok edemediği o Polonya Yahudisi neşesiyle bize gülüyordu. Miriam ağlamayı kesmişti. Yatağa sere serpe uzanmıştı, "Çocuğumuz olursa adını Max koyarız," dedi.

"Çocuğumuz olmayacak," dedim.

"Neden?" diye sordu.

"Senle ben katırlar gibiyiz," dedim, "neslimizin son fertleriyiz."

Notlar

1 Yeşiva: Dini kitaplar Tora, Mişna ve Talmud'un ileri düzeyde incelendiği akademi.
2 Blintze: Krep; Kniş: Patates, kuşbaşı et ya da ciğerle doldurulan bir tür mantı; Kaşa varnişke: Bir tür yulaf ezmesi.
3 Gemara: Din bilginleri ve hahamların Mişna'yı konu alan yorum ve açıklamaları.
4 Dibbuk: Canlı bir kişinin bedenine kötü bir ruhun ya da ölmüş bir kişinin ruhunun girmesi.
5 Humaş: Tora'nın (Tevrat) ilk beş kitabı.
6 Kaşer (koşer): Dini kurallara uygun olarak hazırlanan yiyeceklerin tümü ve bu tip yiyecekleri satan kasap ve gıda dükkânlarına verilen ad.
7 Bet Midraş: Bilge kişiler tarafından Tevrat'taki kuralların yorumlanmasını ve bunların atasözleriyle desteklenmesini kapsayan eserlerin incelendiği yer.
8 Havdala: İbranicede "Ayrılma" anlamına gelir. Şabat gününün ve dinsel bayramların sonunda Yahudi evlerinde ve sinagoglarda düzenlenen bir tören.
9 Mitsva: Her Yahudinin belirli emir ve kuralları yerine getirmekle ve korumakla yükümlü olması.
10 Golem: Yahudi kültüründe bazı aziz hahamların canlandırabilme gücüne sahip olduğu insan biçimli "şekilsiz madde". Ayrıca "aptal, budala" anlamına gelir.
11 Heder: Gençlerin İbranice okuma yazma ve dualar öğrendikleri okullar.
12 Rebbetzin: Kadın din bilgini.
13 Pesah: Hamursuz Bayramı, Fısıh Bayramı olarak da bilinir.
14 Seder: Pesah Bayramının ilk gecesi evde uygulanan dini tören ve buna uygun sofra düzeni.
15 Zaddik: Özellikle dini eğitim almış bilge.

16 Mezmurlar: Tanrı inancı, anlayış, iyilik ve sevgi gibi temaları işleyen yüz elli ilahi.

17 Mezuza: Yahudilerin uyması gereken kuralların yazılı olduğu bir parşömen içeren ve kapı pervazlarına çivilenen; gümilş, tahta ya da başka bir maddeden yapılmış bir kılıfla kaplı nesne.

18 Mişna: Tora üzerine yorumlardan oluşan sözlü şeriat derlemesi.

19 Matsa: "Hamursuz" anlamına gelen, mayalanmayıp kabarmayan hamurdan yapılmış ekmek. İsrailoğullarının Mısır'dan aceleyle çıkarken yemiş olduklarına inanılır. Pesah Bayramı boyunca bu çıkışın anısına yenir.

20 Hala: Beyaz undan, burgu şeklinde yapılmış özel Şabat ekmeği.

21 Şulhan Aruh: 1564-65 yıllarında Venedik'te basılan, Yahudilerin Tora'da belirtilen ahlak kurallarına uygun yaşamalarını mümkün kılan büyük hukuk sistemi hakkındaki eser.

22 Kibutz: İsrail topraklarında komün tarzında kurulan ve tarımcılıkla geçinen yerleşim birimleri.

23 Mikve: Yahudi yasaları uyarınca, kişinin ruhsal ve bedensel açıdan temizlenmesi amacıyla kullanılan, içi su dolu bir havuz şeklindeki yapı.

24 Zohar: Kabala'nın ana kitabı. Tevrat'm gizli ve esrarlı açıklamalarını kapsar.

25 Magid: Halk arasında tanınan, vaazlar veren kişi.

" 'Dünya, en lüzumsuz şey uğruna savaşa koşan insanlardan yana hiç sıkıntı çekmiyor. Kısa bir süre önce yedi milyon Alman, Hitler için canını feda etti. Bir milyon Amerikalı, Hitler ve Japonya'yla savaşmak için hayatını riske attı. Bugün de bir demagog çıkıp Meksika'yla savaşmamızı ya da Filipinler i işgal etmemizi istese, peşinden gidecek gönüllü bulmakta hiç sıkıntı çekmez.' "

Aktörler ve sahneler değişse de, savaş oyunları hiç bitmiyor. Nobel Ödüllü yazar Isaac Bashevis Singer'ın en önemli kitaplarından *Meşuga,* Holokost'tan kurtulup 1950'lerin başında New York'a yerleşen bir grup Yahudinin çalkantılı yaşamı ekseninde, dünyanın içine sürüklendiği çılgınlığı gözler önüne seriyor. Yeni savaş oyunları tezgâhlandıkça, yeni "demagog"lar çıktıkça, Singer'ın bu anlamlı kitabı daha da anlam kazanacak.

Kapak Resmi:
Meşuga, Zalman Kleinman.

ISBN 975-08-0573-9

9 789750 805738